

HISTORIJSKI MITOVI I ODBIJANJE ZAPADA DA PRIZNA GENOCID U BOSNI

"Poricanje holokausta" je uobičajena praksa - kako među neonacističkim pokretima u sadašnje vrijeme u Evropi tako i u Americi - kako bi se poreklo da je holokaust nad Jevrejima ikada bio počinjen. "Poricanje genocida" je takođe ono što se danas događa u Bosni.¹ Dok između genocida nad Jevrejima i genocida u Bosni postoje očigledne i velike razlike, u nekim posebnim stanovištima među njima se mogu naći valjana poređenja. Metodi i poricanja sa psihološkog gledišta u ova dva slučaja pokazuju izvjesne tačke sličnosti isto kao i značajne različitosti.

U slučaju holokausta, možemo prilično jasno napraviti razliku između tendencija Savezničkih vlada da ne vjeruju u dokaze o tome dok se to stvarno događalo i između modernog fenomena ideološki usmjerenog "revizionizma" koji danas poriče da se to ikada dogodilo. U slučaju Bosne ova dva fenomena je još teže razmrsiti; ideološka simpatija prema Srbima, ili antipatija prema Muslimanima odnosno Bosanskoj vladi, može biti utkana na nekim mjestima u neku vrstu prirodnog skepticizma koji zvaničnici ministarstava inostranih poslova osjećaju kada im se prezentiraju izvještaji o masovnim i neizazvanim ubistvima.

Tako, kada su Britanski zvaničnici 1942. g. bili skloni da ne vjeruju izvještajima o koncentracionim logorima koji su stizali iz Njemačkog rajha, ili su barem sumnjali da su ti izvještaji bili pretjerani kako bi se manipuliralo sa politikom Saveznika, nije nikako značilo da su bili antisemitski raspoloženi - a još manje da su simpatisali politiku nacista.² Ali kada njihovi nasljednici u Britanskom ministarstvu inostranih poslova i Administraciji UN sporo reaguju na izvještaje o koncentracionim logorima u sjevernoj Bosni u junu i julu 1992.,

¹ Za potpunu i neophodnu analizu poricanja genocida u Bosni, vidi dva poglavlja o "Sindromu poricanja" u knjizi Normana Sigara *GENOCID U BOSNI - POLITIKA "ETNIČKOG ČIŠĆENJA"*, (Norman Cigar, *GENOCID IN BOSNIA - THE POLICY OF "ETHNIC CLEANSING"*, College Station, Texas, 1995.) strana 86-122.

² O reakcijama saveznika na prve izvještaje, vidi: Valter Lakver, *ZASTRAŠUJUĆA TAJNA - GUŠENJE ISTINE O HITLEROVOM "KONAČNOM RJEŠENJU"* (Walter Laquer, *THE TERRIBLE SECRET - SUPPRESSION OF THE TRUTH ABOUT HITLER'S "FINAL SOLUTION"* Harmondsworth, 1980.), naročito strane 65-100.

onda činjenica da se zapadna politika svrstala na prihvatanje vojne pobjede Srba i "preraspodjelu" populacije, znači da ta mogućnost postoji (da to ne kažemo oštrije) i da su se skepticizam i politička sklonost međusobno pojačavali.)

U takvim okolnostima, oni koji vode politku imali su poseban zadatak da obezbijede uvjete da se njihovo prosuđivanje o činjenicama o genocidu (ili ostalim masovnim zloupotrebama ljudskih prava) prikaže što je moguće objektivnije. Tu nije smjelo da bude uticaja bilo njihovih vlastitih političkih naklonosti kao ni uticaja propagande onih zainteresovanih stranaka koje žele da ohrabre poricanje genocida dok se on stvarno dešava. Na nesreću, uticaj takve propagande bio je postojan i utjecajan u toku tri i pol godine rata u Bosni.

Šire govoreći, postoje dva načina na koje se genocid može poricati. Prvi je da se jednostavno poreknu da su žrtve koje su u pitanju bile stvarno ubijene: odbaciti statistiku i staviti oznaku "nema ih". Ovaj metod je općenito korišten u neo-nacističkim napisima o holokaustu, i može se sada naći u grubljim varijantama srpske propagande o ratu u Bosni.³

Drugi metod je, međutim, mnogo suptilniji i češće se koristi. Tu se priznaje da je bilo masovnih ubistava i smrti, ali se poriče da su te smrti imale obilježje genocida. U slučaju poricanja holokausta, ovaj argument ima dva glavna oblika: ili se navodi da su Jevreji umrli od bolesti i drugih prirodnih uzroka u dopustivo teškim uslovima koji su vladali u njihovim "radnim logorima" (tako da nacistička administracija u najmanju ruku nije željela njihovu smrt); ili se navodi kako su oni bili ubijeni samo zato što su predstavljali "prijetnju sigurnosti" iza njemačkih linija. Ovakva dva opravdanja također se nalaze među sadašnjim poricanjima genocida u Bosni. Ono što je simbolično za prvi izgovor jeste tendencija nekih pisaca da dokažu da izmršali ljudi na fotografijama iz srpskih koncentracionih logora u stvari predstavljaju pojedince koji boluju od raka ili tuberkuloze: bolest, a ne srpska politika biće uzrok smrti koja im prijete.⁴ Što se tiče argumenta da "bezbjedonosni" razlozi objašnjavaju akcije Srba protiv Muslimana i Hrvata, to je našlo svoj najnoviji izraz u članku jednog američkog generala koji je objavljen u najutjecajnijem američkom časopisu za vanjsku politiku: prema

³ O ukupnom broju mrtvih i nestalih u Bosni, general Čarls Bojd (Charles Boyd) nedavno je pisao da "neki" komentatori ukazuju da bi "stvarni broj mogao biti oko 25.000" ("STVARANJE MIRA SA OSJEĆANJEM KRIVICE", - MAKING PEACE, WITH THE GUILTY", *Foreign Affairs*, vol. 74, br. 5, sep.- okt. 1995., strane 22-38). O tvrdnjama neonacista vidi Pjer Vidal-Naket, *UBICE SJEĆANJA - AJHMAN OD PAPIRA I OSTALI ESEJI O REVIZIONIZMU* (Pierre Vidal-Naquet, *LES ASSASSINS DE LA MEMOIRE - UN EICHMANN DE PAPIER ET AUTRES ESSAIS SUR LE REVISIONNISME*, Pariz 1987.).

⁴ O detaljima istraživanja za dvije takve tvrdnje, vidi Johanes Folmer, *DAIMI U BOSNI PRIPADAMA O SVIJETU*, (Johanes Vollmer, *DASS WIR IN BOSNIEN ZUR WELT GEHÖREN*, Solothurn, 1955.), str. 235-238. Za jednu drugu takvu tvrdnju vidi Džoan Filips, "SELEKTIVNO ČUTANJE", (Joan Phillips, *A SELECTIVE SILENCE*, *Living Marxism*, March 1944.)

generalu Čarlsu Bojdu, srpske snage su preduzele akcije protiv nesrpskih naroda zato što su ih "smatrali prijetnjom svojoj sigurnosti".⁵

Najistaknutije poricanje genocida u slučaju Bosne, međutim, jeste način na koji je to srpska propaganda prikazala kroz neke pseudo-historijske tvrdnje. Kada oni koji poriču holokaust tvrde da holokaust nije imao karakter genocida (smišljeno uništenje, u cjelini ili djelomično, jedne etničke, nacionalne, rasne ili vjerske grupe), malo se koriste argumentima o historiji Jevreja u Njemačkoj ili centralnoj Evropi prije perioda nacizma. Ali ključni argumenti poricanja genocida u Bosni su povezani baš sa takvim historijskim argumentima. Pošto zapadni političari i komentatori još uvijek malo znaju o historiji Bosne, ovakvo uplitanje historije u iskrivljavanje sadašnjosti pokazalo se vrlo uspješnim.

Na takvom historijskom mitu je zasnovana i srpska tvrdnja da su oni tradicionalni vlasnici zemlje u Bosni, tako da je zauzimanje (od strane srpskih ekstremista i federalne armije) 70 procenata bosanske teritorije u 1992. godini objašnjavano ne kao akt agresije već kao obrambeni pokušaj da se zadrži kontrola nad njihovom vlastitom zemljom. Cifra od 60 do 65 procenata najčešće je korištena od strane Karadžića i njegovih glasnogovornika kao dio Bosne koju su već posjedovali srpski seljaci; a takvu statistiku su ponavljali zapadni državnici kao što su bili lord Oven (Owen) i Sajrus Vens (Cyrus Vance).⁶ Prema generalu Bojdu, "ono na što su se često pozivali zapadni mediji /sic/ kao na 70% Bosne koji su zauzeli pobunjeni Srbi" u stvari je "zemlja koju su Srbi posjedovali već više od tri stoljeća". Srbi su, on je objašnjavao, bili "više ruralni", i težili su prema većim zemljišnim posjedima". On je zaključio: "Ukratko, Srbi ne pokušavaju da zauzmu novu teritoriju, već jedino da zadrže ono što je već njihovo".⁷

Čitav ovaj argument je zasnovan na izmišljotini. Tradicionalni zemljoposjednici u Bosni - u toku 4 vijeka otomanske vladavine - bili su naravno Bošnjaci; iz posljednjeg popisa zemljišta koji je izvršen u doba Austro-Ugarske 1912. godine, vidi se da su Srbi posjedovali samo 10 posto zemljišta. Cifre o privatnom vlasništvu zemljišta prema popisu (katastru) od prije ovoga rata su sljedeće: Muslimani su posjedovali 44.8 procenata zemljišta, Srbi 42.6 procenata, a Hrvati 12.6 procenata. A uz to više od 50% ukupne površine Bosne (planine, šume, rijeke i većina urbane i industrijske zemlje) nije bilo u privatnom vlasništvu već je to bilo državno vlasništvo.

⁵ Čarls Bojd, "STVARANJE MIRA SA OSJEĆAJIMA KRIVICE", str. 29.

⁶ Vidi navode Ovena i Vensa, - obojica podržavaju cifru od 60 procenata. Norman Sigar, "GENOCID U BOSNI", str. 119.

⁷ Čarls Bojd, "STVARANJE MIRA SA OSJEĆANJEM KRIVICE", str. 25.

Pa ipak, mit o Srbima kao vlasnicima zemlje koji su uzeli oružje "samo da bi sačuvali ono što je već njihovo", prisutan je u zapadnim medijima i vrši umješan uticaj na prosuđivanje Zapada o tome da li je ili nije izvršen genocid. Na taj način stiže se dojam da se Srbi samo brane, a ne da vrše smišljenu agresiju, što opet sa svoje strane utiče da se stekne dojam da Srbi ubijaju ili žestoko istrebljuju muslimansku ili hrvatsku populaciju na način koji se racionalno i psihološki može opravdati činjenicom da postupaju onako kako bi postupao svaki normalni vlasnik zemljišta prema onima koji narušavaju njegovu svojinu. Žrtve genocida se tako na perfidan način umanjuju, gledajući na tu stvar kao na "Cigane koji se gone iz vrta - možda malo grubo - zato što nisu od vlasnika dobili dozvolu da mogu ući".

Drugi istorijski mit koji se stalno naglašava u propagandi Radovana Karadžića i njegovih glasnogovornika, jeste tvrdnja da su svi bosanski Muslimani "pravi" Srbi, čiji je prelaz na islam jedan vještački fenomen, koji je nastao ili zbog prisile ili zbog kukavičke želje za vlastitim probitkom. Jedna implikacija ovoga mita jeste prošireni historijski ekvivalent pogrešne tvrdnje o vlasništvu zemlje: dokazuje se da je prije dolaska Turaka čitava teritorija Bosne bila "srpska zemlja". (Dr. Karadžić je često dokazivao da je Sarajevo izgrađeno na "srpskoj zemlji".) Ono što začuđuje jeste činjenica da niko drugi već specijalni pregovarač UN za Bosnu, Torvald Stoltenberg (Thorvald Stoltenberg), ponavlja i to nedavno, tu osnovnu tvrdnju da su svi bosanski Muslimani u stvari Srbi. "Svi oni su Srbi", kaže on pred Norveškim savjetom za izbjeglice u Oslu. "Srbi koji se tako nazivaju su očigledno Srbi. To su i Muslimani. Oni su u stvari Srbi koji su prešli na islam. A i veliki broj onih koji se pojavljuju kao Hrvati i koji se tako predstavljaju, u stvari su također Srbi".⁸

Ova tvrdnja je potpuna laž. Ako pod "Srbi" neko smatra pripadnike Srpske pravoslavne crkve (što je glavni kriterij za korištenje ovog termina) onda historijske činjenice jasno pokazuju da na gotovo cijelu Bosnu Srbi nisu bili stigli sve do dolaska Turaka. U stvari, oni su bili u Bosni naseljeni od strane Turaka. Oni Bosanci koji su u toku toga perioda prešli na islam i tako uvećali broj Muslimana, bili su uglavnom katolici.⁹ Ideja da je Sarajevo osnovano na "srpskoj zemlji" potpuno je neosnovana. Grad se razvijao (iz ranijeg naselja koje je bilo skoro selo) tako što su ga kroz nekoliko generacija nakon dolaska Turaka sredinom XV vijeka gradili Muslimani. Godine 1530. Sarajevo je bilo u

⁸ BOSNA - EKSPERTI OPTUŽUJU STOLTENBERGA (BOSNIA - EKSPERTER ANKLAGEN STOLTENBERG, *Ny Tid*, Oslo) br. 21, 2.juni 1995.

⁹ *Zapravo bogumili, primjedba Redakcije.*

cjelini muslimanski grad; prva srpska pravoslavna crkva u Sarajevu izgrađena je tek sredinom XVI vijeka.¹⁰

Pa ipak, ovaj historijski mit je imao uticaja na zapadnjačka prosuđivanja o genocidu u Bosni. To isto je činjeno na dva različita načina. Prvo, time se ukazuje da Muslimani nisu posebna grupa, već jednostavno jedna posebna varijacija Srba koji su poprimili neko površno obilježje islamske kulture; i otuda naravno genocid se može dogoditi samo onda ako mu je cilj jedna posebna grupa ili populacija. Drugo, to implicira da nasilje koje je počinjeno prema Muslimanima u Bosni, sve dok ima jednu uopštenu svrhu, ukazuje jednostavno na ispravku neke vrste historijske pogreške: od kojih se samo tražilo da isprave grešku zato što se nisu smatrali Srbima. Čim oni priznaju da su Srbi, ukazivano je, dočekat ćemo ih otvorenih ruku; i sigurno da onda nikakav postupak (ma koliko bio nasilan u početnoj fazi) čija je krajnja namjera bila dobrodošlica i izmirenje ne bi se nikada mogao opisati kao genocid.

Treći mit, međutim, vuče u suprotnom smjeru naglašavajući duboko ukorijenjenu podjelu između Srba (i Hrvata) i Muslimana u Bosni. To je mit o "davnashnoj etničkoj mržnji" kao stvarnom uzroku rata - to je doktrina koja je više od ijednog drugog historijskog mita snažno uticala na zapadnjačke stavove prema bosanskom konfliktu. Vodeći državnici zapada kao što su Bil Klinton (Bill Clinton), Fransoa Miteran (Francois Mitterrand), Džon Mejdzor (John Major), Daglas Herd (Douglas Hurd) i Dejvid Oven (David Owen) mogu se svrstati među njih, dok je ta doktrina u javnom mnijenju raširena preko pisaca kao što su britanski vojni historičar Džon Kigen (John Keegan - koji je stalno pokušavao da bosanski rat prikaže kao "plemenski sukob") i američki novinar Robert Kaplan (Robert Kaplan) - čija knjiga BALKANSKI DUHOVI (Balkan Ghosts) predstavlja, može se reći, bibliju doktrine "starih etničkih mržnji".¹¹

Ova doktrina je ustvari dvostruka laž: prvo kao opšta karakteristika bosanske historije, i drugo kao polaganje računa za porijeklo i prirodu bosanskog rata. "Etnički" sukob nije bio, općenito posmatrano, dominantan faktor bilo u historiji Bosne ili u historiji jugoslovenskih zemalja. Bilo je zaista mnogo ratova u toj evropskoj regiji, ali oni su se vodili zato što je kroz te zemlje prolazila linija koja je dijelila dva carstva (Habsburško i Osmansko). Prije kraja XIX stoljeća nije bilo nekih značajnih pokušaja Hrvata da ubijaju Srbe zato što su bili Srbi ili obratno; ustvari, koncepti "hrvatskog" i "srpskog" identiteta dobili

¹⁰ O ovim historijskim gledištima vidi moju knjigu: BOSNA - KRATKA HISTORIJA (BOSNIA - A SHOTR HISTORY), London 1994, strana 67-73.

¹¹ Ovu doktrinu ja sam komentarisao na drugom mjestu: vidi moj prikaz Kaplanove knjige, GLEDANJE DUHOVA, (SEENING GHOSTS, u National Interest, br. 32 (ljetu 1993.), str. 83-88; "BOSNA I ZAPAD - STUDIJA O PROMAŠAJIMA" (BOSNIA AND THE WEST - A STUDY IN FAIZURE, The National Interest, br. 39 proljeće 1995.), str. 3-14; i uvod u moju knjigu: BOSNA - KRATKA HISTORIJA.

su svoj pun, moderni smisao unutar posljednjih 100-150 godina. Strahovite međuetničke borbe do kojih je došlo u toku Drugog svjetskog rata bile su jedan izuzetan historijski događaj, netipičan slučaj; pa čak i tada, kompleksna slika toga sukoba između ustaša, partizana, četnika i drugih lokalnih odbrambenih grupa, kolaboracionista i ostalih, nije uopšte značila da je većina tih borbi bila etničkog karaktera. U toku perioda Osmanskog carstva u Bosni je bilo slučajeva vjerskog neprijateljstva, ali postojali su takođe i dugački periodi tradicionalne koegzistencije i saradnje. Glavni uzrok sukoba nije bio etnički već društveno-ekonomski: odnos između vlasnika zemlje i kmetova. Budući da je Osmanski sistem vlasništva zemlje nestajao postepeno između 1878. i 1941., i potpuno odbačen u komunističkoj Jugoslaviji, taj uzrok sukoba je već davno bio iščezao prije nego što je počeo rat u Bosni. Kao porijeklo i priroda ovog bosanskog konflikta, nikakva druga odgovornost ne zaslužuje da se uzme u razmatranje ukoliko se zanemari uloga od strane Beograda dirigovane JNA i srpskih paravojnih jedinica, koje stvarno predstavljaju taj uzrok a ne kako se to želi prikazati kao spontani ustanak bosanskih Srba.

Na taj način se želi stvoriti slika konflikta kao da je on nastao i pojačavao se kao posljedica tih "davnašnjih etničkih mržnji". Posljedice toga na poricanje genocida su dalekosežne. Kao prvo, ovakav način tumačenja događaja u Bosni isključuje mogućnost genocida, pošto se to pripisuje nasilju i ubijanju do kojeg je došlo zbog spontane želje lokalnih pojedinaca. Genocid, po svojoj pravoj prirodi, mora biti organizovan sa vrha; on mora biti proizvod politike. Uništenje dijela ili čitave etničke grupe nije nešto što neka obična individua može pokušati. Prema tome, ako pojedinci spontano ustanu i ubijaju druge pojedince, bez obzira na to koliko je veliki broj žrtava tog ubijanja: to se ne može kvalifikovati kao genocid.

Druga implikacija ovoga mita jeste njegova moralna bijeda. Ono na šta ukazuje jeste da mora postojati stvarna ili moralna izjednačenost između agresora i njegovih žrtava. Ako je "davnašnja etnička mržnja" pogonska sila bosanske historije, onda se tu, a priori, podrazumijeva da su Muslimani podjednako motivisani davnašnjom muslimanskom mržnjom, kao što su i Srbi motivisani starom srpskom mržnjom. Zapadna politika je, uglavnom, izgrađena na ovoj pretpostavci koja tvorcima te politike osigurava pogled na bosanski konflikt kroz naočare doktrine o ekvivalenciji. Otuda je i došlo do "podjednagog" embarga na oružje kao i do žestine kojom se nameću rješenja koja de facto uključuju etničku podjelu. Tamo gdje ne postoji moralna simetrija, nastojanje da se dokaže da postoji je nemoralan postupak. U slučaju genocida u Bosni, nametanje ove lažne simetrije ide dalje nego samo poricanje genocida i vodi do konačne degradacije moralnog prosuđivanja po kome će većina takvih poricanja biti konačno donesena: da se **krivica svali na žrtve**.

"MIROVNI PROCES" - LEGALIZIRANJE GENOCIDA

Nije neophodno, kao što je to prof. Filipović istakao, dokazivati da je srpska agresija na Bosnu i Hercegovinu i u svojoj namjeri i u svojoj primjeni bila genocidna. Genocid, definiran kao pokušaj da se uništi djelimično ili u cjelini jedan narod, počinjen je u Bosni i Hercegovini i svi smo mi svjedoci tog zločina.

Kao što nas je u četvrtak podsjetio Marek Edelman (Marek Edelman), pasivni svjedok se mijenja onim što je vidio. Ovo važi i za mnoge od nas ovdje koji smo, iako očigledno aktivni u pokušaju da zaustavimo genocid, ustvari nemoćni pred politikom velikih sila. U sredstvima informisanja mi smo bili na bosanskoj strani pa smo i mi vidjeli bosanske patnje izmijenjene. Time smo samo stvarali informativnu zabavu za mase, a **akcija za zaustavljanje genocida je izostajala**. Zaista, dugo smo se i teško borili da dokažemo da se genocid odvija i to samo radi toga da se shvati ta činjenica, čak i kad je ustvari bilo već suviše kasno. Dok ovog vikenda, uz večeru, govorimo o genocidu, morali bi misliti o ovim propustima, i prisjetiti se da su naša putovanja, smještaj i hrana plaćeni u Kozarcu, Prijedoru, Brčkom, Zvorniku, Višegradu, Foči i drugim bosanskim gradovima koji su sada u rukama Karadžića i Mladića. Uz duboko poštivanje svih mojih kolega ovdje, ma koliko mislili da smo aktivni i časni, ovaj kongres dokazuje tvrdnju da smo u stvari **samo pasivni svjedoci genocida u Bosni**. Naše vlade, međutim, nisu samo pasivni posmatrači zločina. Njih nekoliko, **posebno moja**, Britanska vlada, **su jasno krive za saučesništvo u izvršenju genocida**. Po Konvenciji o genocidu to je samo po sebi zločin. U ovom kratkom radu usmjeriću se na jedan aspekt ovog saučesništva. To je stalno nastojanje da se genocid legalizuje kroz ono što je postalo poznato kao mirovni proces.

Pokušaj međunarodne zajednice da podijeli Bosnu počeo je ozbiljno u Lisabonu početkom 1992. prije nego što je izbio rat u punim razmjerama. U Lisabonu je predložen prvi plan o kantonizaciji tako što je bio zasnovan na gruboj mapi, koju su iscartale nisko rangirane diplomate Evropske zajednice. Sa kompletom bojica oni su sjeli sa predsjednikom Izetbegavićem, Radovanom Karadžićem i Matom Bobanom i iscartali je na karti Bosne i Hercegovine.

Medijator Evropske zajednice Lord Karington (Carington), koga je imenovala Britanija, zagovarao je prijedlog kantonizacije kao rješenje, nasuprot zahtjevima Karadžića i Bobana, na jednoj strani, koji su željeli podijeliti Bosnu prema dogovoru iz Karadordeva, i Vlade Bosne, na drugoj strani, koja je željela jedinstvenu multietničku državu gdje svi građani uživaju jednaka prava - u okviru zakona bez obzira na etničko porijeklo.

Kantonizacija - uvijek eufemizam za razdvajanje - bila je baš **britanska ideja** koja se prirodno svidala bivšoj kolonijalnoj sili sa velikim iskustvom u podjeli ljudi i crtanju mapa razgraničenja širom svijeta. Koncept da se heterogena, nacionalno izmiješana zemlja kao što je Bosna i Hercegovina može podijeliti mirnim putem ili humano bio je očigledno smiješan, a Britanci su to od početka znali. Oni su isto tako morali znati da su sankcionisanjem razgraničenja u Lisabonu u martu 1992. godine dali Srbiji zeleno svjetlo da ustvari završi zadatak koji su oni već planirali i pripremili naoružavajući i radikalizirajući lokalne zajednice bosanskih Srba i formirajući paravojne prethodnice na čelu sa Arkanom, Šešeljom i drugima. Ovaj zadatak, **stvaranje etnički čiste Velike Srbije i podjela Bosne mogao se jedino ostvariti sredstvima genocida** - iskorjenjenjem Bošnjaka i Hrvata u Bosanskoj krajini i istočnoj Bosni i Hercegovini.

Karingtonovo i britansko lažno iznenađenje, kad je došlo do srpske kampanje etničkog čišćenja u aprilu/maju 1992., ličilo je na doktora u staroj ljekarskoj šali koja glasi "operacija uspjela, pacijent umro", koji je upravo izrezao pacijenta na tri dijela i koji je šokiran što mu pacijent umire od gubitka krvi.

U slučaju Bosne operacija gotovo da je uspjela, a pacijent samo što nije umro. Ono što je omogućilo Bosni da preživi mračne dane 1992. i 1993. godine nije bila multi-multi retorika bosanskih prijatelja, ni slika žrtve koju je propagirala njena vlada, nego heroizam i požrtvovanje Bosanske armije i istrajnost i hrabrost običnih ljudi.

Do kraja 1992. godine **genocid je već izvršen** u istočnoj Bosni, istočnoj Hercegovini i Bosanskoj krajini. Otada se može tvrditi, da je kompletan mirovni proces predstavljao **pokušaj da se legalizuju rezultati ovog genocida**. Održavanje legitimnosti ovog takozvanog mirovnog procesa zahtijevalo je takođe poricanje da se genocid odvija, jer bi takvo priznanje značilo priznavanje, prije svega, moralnog i legalnog bankrotstva mirovnog procesa, i drugo, odgovornosti koja pripada potpisnicima konvencija o genocidu. Čak ni u Britaniji, vodećoj sili mirovnog procesa do 1995. godine, javno mnijenje ne bi tolerisalo očitu legalizaciju genocida.

Da bi se zamaglilo ovo pitanje, i kao dio opšte politike poricanja genocida, razvio se jezik koji su medijatori upotrebljavali govoreći o "**jednako krivim**

zaraćenim frakcijama koje moraju priznati realnost na terenu i opredijeliti se za pregovore umjesto za rat", itd. Čak ni u Sjedinjenim Državama, gdje je političko mnijenje odbilo evropski pristup popuštanja i podjele, administracije koje su se smjenjivale nisu bile spremne za ime zločin. Rad Ričarda Džonstona (Richard Johnston), bivšeg zvaničnika Stejts departmenta, "PRISTUP GENOCIDU USKOM TRAKOM" daje detalje o strpljivim i upornim nastojanjima kongresmena Mekloskog (McCloskey) u nastojanju da iznudi priznanje od Stejts departmenta da je **genocid u toku** - priznanje na koje oni načelno nisu bili spremni. Formula "zvjerstva se čine na sve strane" bila je u Britaniji i Francuskoj **naredba dana**. U najboljem slučaju uz nju je išlo priznanje da je srpska strana možda više kriva od ostalih.

Od Londonske konferencije pa nadalje jedan za drugim su **crtani planovi podjele** u pokušaju da se legalizuje genocid i rat okonča **uz uslove koje Srbija postavlja**. Svaki puta, dok se crvena, zelena i plava tinta još sušila na novoj mapi, svježe srpske vojne pobjede bi ju učinile zastarjelom, zahtijevajući "podešavanja" da bi se po terminologiji medijatora uzele u obzir "**realnosti na terenu**".

Vens-Ovenov (Vance-Owen) plan je bio bizaran i neizvodljiv, čak i prije nego što su konačni ustupci dodati u očajničkom pokušaju da se dobije Karadžićev potpis. Ono što je važno, međutim, plan je potpalio etničko čišćenje prije nego što ga je stišao dajući zločinačkoj mafiji HDZ-a u Mostaru i Grudama inicijativu da imitira ponašanje Karadžićevih snaga. Lord Oven, istinski podal čovjek kome se podsmijavaju čak i u njegovoj zemlji, dao je Bobanovom HDZ-u mnogo više teritorije nego što su je tražili u demografskim uslovima i više nego što su vojno držali. Ne iznenađuje onda što su Bobanove HVO-formacije radije izabrale da okupiraju i očiste zemlju koju im je po tom planu ponudio Oven, nego da sačekaju da se o planu ponovo pregovara. Za Ovena je hrvatsko-bošnjački rat koji je rezultirao bio bogom dan dokazujući njegovu tezu o "tri zaraćene strane" i pokazujući da nisu samo Srbi sposobni za etničko čišćenje. Britanski pristup mirotvorstvu još jednom je izgledao podozriv poput onoga zavadi pa vladaj.

Oven-Stoltenbergov (Owen-Stoltenberg) plan koji je uslijedio u ljeto 1993. bio je ustvari Milošević-Tuđmanov plan koji su Oven i njegov drugar Stoltenberg pokrenuli pokušavajući da prisile Bosansku vladu da ga prihvati. Jednostavnim priznavanjem srpskih vojnih pobjeda ovaj plan im je bio čak bliži od Vens-Ovenovog. U istočnoj Bosni posljednje tri enklave Srebrenica, Žepa i Goražde trebale su biti geta nesposobna za život pripojena Sarajevu sa po jednim putem za koje su Bosanci vjerovali da će biti pod zaštitom Evropske zajednice. Ideja da Evropska zajednica može štititi mali put u bosanskim šumama je do kraja komična. Isto tako su bili bizarni prijedlozi za podjelu tanušnog

poluostrva Neum-Klek i stvaranje nadvožnjaka za povezivanje Brčkog sa Tuzlom.

Mnogo gori od samih mapa bio je način na koji su Owen i Stoltenberg vodili pregovore. U Palati nacija tokom ljeta 1993. Owen je bez uspjeha prije svega pokušao da bosanske opozicione partije odvoji od Vlade. Onda je dao **inicijativu Fikretu Abdiću** da se okrene protiv legalnih bosanskih vlasti i da potraži savez sa Martićevim četnicima. Srećom ni Martić ni Abdić nisu bili odgovarajući par V korpusu generala Dudakovića i Bihać je sada slobodan.

Ovo nije bilo posredovanje i Owen nije bio posrednik. Umjesto toga njega je Britanija slala u Ženevu da Bosansku vladu nagovori da je rat izgubljen, da joj stavi do znanja da niko neće doći da joj pomogne, i da bi ona trebala kapitulirati prihvatanjem podjele Bosne koja bi legalizirala srpsku agresiju i genocid. **Nijaz Duraković** je sumirao suštinu razgovora najbolje kad je u avgustu 1993. sa sastanka izašao sa pozivom na razgovore o podjeli Sarajeva. Naravno Owen i njegovi zvaničnici uvijek su poricali da su govorili o podjeli Sarajeva, ali nije važno. Baš na tom sastanku Owen je objasnio bosanskoj delegaciji da će u bilo kojoj podjeli njihovog glavnog grada sjeverno predgrađe Rajlovca biti pod kontrolom Srba jer tamo Momčilo Krajišnik ima vikendicu. Duraković je Ovenu ljutito odgovorio da bi oni trebali razgovarati o sudbini stvarnih ljudi, a ne da prebrojavaju glavice kupusa, i izašao je.

Pregovori Owen-Stoltenberg vukli su se do kraja 1993. godine kad više nije bilo moguće održavati fikciju da bi se mogao ostvariti bilo kakav progres. Koncept Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji i diskreditovani britanski medijator u tom momentu su napušteni. Velike sile su na sebe preuzele da izrade plan koji bi sve strane bile primorane da prihvate. Rezultat toga je u julu 1994. godine bio **plan Kontakt-grupe "uzmi-ili-ostavi"**. Bosanci su ga prihvatili, Karadžićevi Srbi nisu, a Kontakt-grupa je polako počela da ga mijenja. Prvobitno, plan je dozvoljavao konfederativne aranžmane između u tom planu predočena dva entiteta, a sa susjednim zemljama samo na osnovu zajedničkog pristanka, i samo tamo gdje ovakvi aranžmani ne bi štetili teritorijalnom integritetu Republike Bosne i Hercegovine. Ovo je kasnije napušteno u korist nejasne formule "balansirani i pravični konfederativni odnosi", što je u osnovi značilo da, ako je Federacija mogla biti u konfederaciji sa Hrvatskom, onda i srpski entitet može da se pripoji Srbiji, čime se ispunjava osnovni cilj srbijanske vojne kampanje.

Sada, sa administracijom Sjedinjenih Država spremnom na sve da bi se Bosna uklonila sa dnevnog reda njenih predstojećih izbora, vidimo novi "poboljšani" plan Kontakt-grupe. Američke diplomate koje su bile veoma kritične prema evropskoj politici popuštanja na čelu sa Britanijom od 1992.

godine sada govore o "čišćenju mapa" da bi Federacija i srpski entitet postali kompaktniji i sposobniji za život. Odatle sugestija da bi Goražde moglo biti predato agresoru i implicitno prihvatanje da su sada Srebrenica i Žepa historija.

Optimisti među nama vjeruju da će Sjedinjene Američke Države sada upotrijebiti moć, koja proizilazi iz zračnih egzibicija NATO-a ovih nedjelja da na rješenje prisile Pale i Beograd, što je prihvatljivo za Bosansku vladu. Pesimisti, a i ja sam tu, u tom vide jednostavno još jedan pokušaj u kome je Bosanska vlada bila pod pritiskom da prihvati sporazum koji neće garantovati preživljavanje Republike Bosne i Hercegovine - **sporazum koji legalizira genocid.**

Kao što svako može razabrati, pravo raseljenih lica i izbjeglica na povratak biće ključno pitanje. Činjenica je da će ovo ostati san dok se ne razbiju kriminalne strukture takozvane "Republike Srpske", a njihovo rukovodstvo ne kazni za ulogu koju je imalo u izvršenju genocida. **Bez ovoga niko se ne može nadati povratku.** Nakon tri i po godine izdaje i besmislica od strane međunarodne zajednice, Bosanska vlada bi napravila svoju najveću grešku do sada ako bi povjerovala da će Sjedinjene Američke Države, Britanija, Francuska, Njemačka, Savjet bezbjednosti UN ili bilo ko drugi osim Bosanske armije garantovati ovo pravo.

Naravno, Nijaz Duraković, koji je okarakterizirao mirovni proces kao tragi-komičnu farsu, mogao je izaći sa pregovora 1993. godine. Predsjednik Izetbegović i njegovi zvaničnici ne uživaju luksuz opozicije, nego snose odgovornost vlade. Mnogi se ne bi složili da bi Bosanska vlada odlučno trebala odbiti razmatranje bilo kog plana koji legalizira genocid i koji legalizira položaj onih koji su odgovorni za zločin. Odluka da se nastavi borba, sa svim ljudskim i materijalnim žrtvama koje ona podrazumijeva, se ne može tek tako olako donijeti.

U ovom slučaju, dvosmjerna strategija Bosanske vlade - nastaviti razgovore dok se održavaju njeni minimalni zahtjevi za mir, a u isto vrijeme se koncentrisati na odbranu - je vjerovatno najbolje što se može. Ako je išta sigurno u ovoj tragičnoj situaciji, to je da međunarodna zajednica nije imala ni volje ni strpljenja da slijedi rješenje koje će ispuniti minimum zahtjeva za trajan mir. **Bez pravde ne može biti pravog mira.**

Stranci, kao što sam ja, trebali bi ostaviti Bosansku vladu da donese nemoguće odluke i kompromise neophodne za opstanak, pobjedu i, nadamo se, mir. Naša energija treba da se usmjeri na pokušaj da se obezbijedi da se legaliziranje genocida ne toleriše među ljudima koji biraju naše vlade.

Konvencija o genocidu, napravljena nakon holokausta, predstavlja instrumentalizaciju ideje "nikad ponovo", koja je bila na našim usnama odmah

nakon Drugog svjetskog rata. Sistem Ujedinjenih nacija takođe potiče iz pokolja kreiranog politikom velikih sila prije i poslije Drugog svjetskog rata. Ako kolektivni mir i bezbjednost ima značenje to je svakako zato da se spriječi uništenje ljudi. U vremenu poslije hladnog rata sa Ujedinjenim nacijama, koje su tragale za svojom novom ulogom i položajem u međunarodnom sistemu, trebalo je gledati u njene korijene a posebno je trebalo gledati Konvenciju o genocidu.

Moramo raditi na tome da damo prednost Konvenciji o genocidu u svim aspektima međunarodnih poslova. Ovi instrumenti bi trebali biti prva stvar na koju se treba pozvati u bilo kakvim mirovnim pregovorima, rješenjima, očuvanju mira, nametanju mira ili humanitarnim operacijama ubuduće, bilo u bivšoj Jugoslaviji ili negdje drugo.

Depresivno je, ali u budućnost moramo ići sa novom zastavom: "nikad ponovo". Radi toga moramo osigurati da Haški tribunal kazni genocid i one koji su odgovorni za njegovu implementaciju, a ne samo ratne zločince kao što je Dušan Tadić.

MJESTO NA KOME SE NALAZIO STARI MOST U MOSTARU, SIMBOL GRADA I JEDNA OD NAJLJEPŠIH GRADEVINA TE VRSTE U SVIJETU

SAUČESNIŠTVO MEĐUNARODNE ZAJEDNICE U GENOCIDU U BOSNI

Konvencija Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, od 11. decembra 1946., stupila je na snagu 1951. godine. Ma koliko da su joj vlade posvećivale malo pažnje u ovih proteklih 50 godina, ona i dalje ostaje vrhovo pravno-moralno dostignuće početaka Ujedinjenih nacija, kao odgovor na holokaust, i jedini raspoloživi vodič koga treba slijediti u vezi sa **genocidom** u današnjem svijetu. U tom slučaju alarmantno je zabilježiti kako su zapadne vlade, a posebno britanska, oklijevale da razmotre da li je Konvencija primjenljiva na događaje u Bosni od 1992. do 1995. godine? Konačno, dovoljno dokaza sugeriraju da bi bila lahko primjenljiva da se sa nadležnog mjesta zatraži **međunarodno-pravno istraživanje** - što će reći, istraga koja se odnosi ne samo na pojedinačna zvjerstva, nego na mnogo veći koordinirani, i djelimično ostvareni, kolektivni zločin, koji se pravim imenom zove genocid.

Karakteristika genocida je, kao što je to definisano u Konvenciji, da se on sastoji od "djela počinjenih sa namjerom da se uništi, u cjelini ili djelimično, nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa". Jasno je da zločin ove vrste i razmjera nije samo puki zbir pojedinačnih zločina počinjenih u toku rata, to je, naprotiv, nešto što je planirano odozgo, nešto za šta su uglavnom odgovorne političke vođe (i njihovi intelektualni i moralni saučesnici).

Konvencija o genocidu ne ograničava odgovornost ili mogućnost da se optuže za genocid oni u državi koji su ga ustvari naručili. Ona po međunarodnom pravu traži odgovornost i od svih drugih država i njihovih vođa, da spriječe genocid u onoj mjeri u kojoj su to u mogućnosti. Tako se, sasvim nenamjerno, stvorio **dodatni kažnjiv zločin "saučešće u genocidu"** za koji se mogu osuditi i pojedinci, a ne samo nepersonalne države. Vladari, zvaničnici i privatna lica se mogu, takođe, optužiti. Konvencija, dakle, postavlja pozitivnu obavezu pred ostatak svijeta u sprečavanju genocida ili u njegovom zaustavljanju. Obaveza jasno pada posebno na vodeće funkcionere Ujedinjenih nacija i na političke vođe onih zemalja koje imaju mogućnost, bilo kao pojedinci ili preko Ujedinjenih nacija, da djeluju protiv njega.

Sve ovo je neosporno u okvirima Konvencije. Da li se, međutim, ona primjenjuje na ono šta se dešavalo u Bosni? Svrha ovog rada nije u tome da istražuje dokaze za to. Dokazi su, međutim, porazni ako se posmatraju onako kako to, na primjer, čini prof. Norman Sigar (Norman Cigar) u svom radu **GENOCID U BOSNI**¹ kao i mnogi drugi. Dokazi sugerišu, i više nego sugerišu, da vojni napad (i planiran i kontroliran od strane vlade u Beogradu), na Bosnu nije ni u kom slučaju bio samo usmjeren na preuzimanje kontrole nad zemljom. Naprotiv, kad god bi ta kontrola bila uspostavljena, došlo bi do sistematskog "etničkog čišćenja". Primjena ovoga nije bila sa namjerom da se pokrene određeno stanovništvo iz jednog dijela zemlje u drugi, nego da se na tom prostoru u potpunosti eliminiše bosansko muslimansko stanovništvo (Bošnjaci) i sva njegova kulturna i vjerska obilježja. Na mnogim područjima ovo je učinjeno 1992. godine neposrednim masakrom ogromnih razmjera i masovnim silovanjima kao i tjeranjem svog nesrpskog stanovništva u koncentracione logore. Nema dokaza da je bilo planirano da se ovo učini samo u dijelovima Bosne, ostavljajući muslimansko stanovništvo u drugim dijelovima. Ovi dokazi ukazuju da je ono što nije završeno bilo zbog neočekivano jakog otpora na koji se naišlo, kao i zbog - u određenom vremenu - izlaska na vidjelo sramote međunarodne zajednice kad je svjetska štampa otkrila postojanje koncentracionih logora i silovanje.

Odgovornost za genocid - i pokušani i djelimično ostvareni - leži izgleda prvenstveno na predsjedniku Miloševiću, čija je kontrola cijelog napada na Bosnu neosporna i na njegovim glavnim agentima, kao što su Radovan Karadžić i general Mladić. Ona takode leži i na intelektualcima koji su pomogli ovaj plan i, što je najmanje sporno, na liderima Srpske pravoslavne crkve, koji su ga stalno podržavali u praksi.

Naravno, srpske vlasti, srpski pravoslavni patrijarsi, srpski propagandisti svih vrsta uporno su poricali da se bilo šta takve vrste uopšte događa. Redovno su fabrikovali priče o zvjerstvima koje čini Bosanska vlada, od tvrdnje da su hrišćanska djeca redovna hrana lavovima u Zoološkom vrtu u Sarajevu do optužbi da Muslimani dižu u zrak vlastite džamije i sebe granatiraju da bi krivicu svalili na svoje napadače. Sasvim je moguće da neki ljudi u Beogradu i na Palama koji su izjavljivali ovakve stvari ustvari i vjeruju u njih. Moguće je da kada je Sveti sinod izjavio "u ime Božije istine" da nema koncentracionih logora u Republici Srpskoj u Bosni i Hercegovini, da su govorili u neznanju i da su ustvari u to vjerovali. Ako je tako, to može poslužiti kao odbrana za dosluh u genocidu. Ipak, sušto neznanje ne treba uzimati novo za gotovo i teško bi bilo poricati da Beograd i njegovi saveznici nisu povlačivali u mnogome pogrešnom

¹ Norman Cigar, *GENOCIDE IN BOSNIA - THE POLICY OF "ETHNIC CLEANSING"*, editet by Norman Cigar, Texas, A&M Univresity Press, 1995.

informisanju i lažnim optužbama da bi pokrili ustvari ono što se dešavalo. Bilo bi naivno poricati da velika većina onih koji su učestvovali u ovome nije znala da istura paket laži. To se vjerovatno odnosi i na samog Miloševića, vjerovatno i na Milana Panića, biznismena iz Kalifornije, koji je tako lagodno na kratko postao jugoslovenski premijer, pružajući Zapadu obmanu u kritičnom momentu da postoji "liberalna" alternativa Miloševiću. Obojica su izrazila zapanjenost pred viješću o koncentracionim logorima.

Ovdje, kao i svugdje u ovom pitanju, je bitno koncentrisati se prvenstveno na one u vrhu koji su davali naloge, a ne prihvatati izgovor izvršavanja naloga kao odbranu za potčinjene. Međunarodni sud pravde je već napravio privremenu presudu protiv Vlade Srbije za odgovornost u genocidu. Ovakva presuda je neodrživa bez imenovanja i podizanja optužnica za pojedince, a iznenaduje da Sud do sada nije to učinio. Čovjek se mora upitati da li su izvršeni politički pritisci i, ako je tako, gdje, da se omete njegovo djelovanje.

Pitanje - ključno u ovom radu - kome se sada trebamo okrenuti - je **da li ima ljudi van bivše Jugoslavije koji se sa razlogom mogu osumnjčiti za saučešće u genocidu** kako je navedeno u Konvenciji. Saučesništvo podrazumijeva saznanja ili, u upadljivim slučajevima, kažnjivo odsustvo saznanja. Činjenica je da je već do ljeta 1992. godine dokaz o pokušanom genocidu - ogroman u kvantitetu i prilično uvjerljiv - bio dostupan širem svijetu. Lideri svih zapadnih zemalja koji su bili uključeni u bosansko pitanje imali su u ruci prilično odgovarajući materijal za privremenu presudu, a imali su, naravno, moralnu i pravnu obavezu da se pozabave ovim pitanjem. Mislim da možemo napraviti razumnu pretpostavku da je do vremena prve Londonske konferencije u avgustu 1992. godine svaki zapadni političar ili znao da se nešto srodno genocidu odvija u Bosni ili je bio moralno kriv zato što nije znao. U svakom slučaju je nemoguće da premijer i ministar spoljnih poslova u 1992. godini gotovo zaborave na Konvenciju o sprečavanju genocida. U nekim bi slučajevima, ako bi uopšte i obratili pažnju na tu stvar, to smatrali neznačajnijim ili više obavezujućim od Sporazuma u Versaju (Versailles) ili Utrehtu (Utrecht). "Nikad ponovo" kao svetinja ugrađena u Konvenciji ostala je za njih samo fina emocionala težnja. Oni su, možda, zaboravili da je ona i stvar Međunarodnog suda pravde, ali do sada kako stvari stoje, oni i njihovi savjetnici su objektivno krivi.

Istina je da ni jedan slučaj genocida nikad nije bio pred Međunarodnim sudom pravde dok taj o Bosni nije iznesen. On je bez sumnje uznemirio političare što je to učinjeno, a još više time što je u to vrijeme Ujedinjeno Kraljevstvo bilo ustvari optuženo pred tim sudom za saučesništvo u genocidu. Ta optužba, koju je podnijela Vlada Bosne i Hercegovine, povučena je pod pritiskom, ali nije sasvim povučena. Šta više, privremena tužba Suda protiv Srbije pokazuje da je

u međunarodnom pravu Konvencija o genocidu još uvijek na snazi. Na to ćemo se vratiti.

Ako je genocid postojao u jednoj evropskoj zemlji, i ako je to onaj u kome su britanske, francuske i holandske trupe bile ustvari prisutne, onda postaje samo po sebi očigledno da, ako ništa nisu učinile Ujedinjene nacije ili Evropska zajednica da okončaju genocid, treba postaviti pitanje o mogućem saučesništvu njihovih političkih lidera u genocidu.

Nasuprot NATO-u, Srbija nije veoma moćna zemlja, a vjerovatnoća da bi ona mogla dobiti pomoć od Rusije ili od nekog drugog u slučaju sukoba između Srbije i NATO-a je ustvari nikakva. Zaista ne treba ni otvarati pitanje da u bilo koje vrijeme nakon početka genocida u aprilu 1992. godine, Ujedinjene nacije ili NATO nisu mogli to zaustaviti u roku od nekoliko nedjelja, da je bilo volje da se to učini. Nastavak (koji je nastupio umjesto toga) procesa od tri i po godine, sa posebno ozbiljnim ponovnim izbijanjem u 1995. godini u Srebrenici i Žepi, mjestima nazvanim "zaštićene zone", je **sam po sebi dokaz o dosluhu zapadnog političkog rukovodstva u cjelini.**

Ovaj dosluh je imao više oblika. Mi ćemo razmotriti četiri. **Prvi** je taj koji se odnosi na poricanje da se genocid odvija ili bar omalovažavanje razmjera u kojima se on desio, uz puštanje lažnih ili pogrešnih informacija i forsiranje interpretacije o konfliktu u Bosni jednostavno kao o "građanskom ratu" u kome sve strane čine užasne stvari. U mnogim slučajevima zapadni tumači, uključujući političare, su preuzeli neprovjerene, potpuno lažne i devijantne stavke srpske propagande. Tako se Dejvid Oven (David Owen), ponovo i ponovo, vraćao na zvjerstva koja su ustaše počinile protiv Srba prije 50 godina. Neizbježan je efekat ovoga da se minimizira moralna krivica zvjerstava koje su počinili Srbi danas. Da se primijetiti da su Ovenove historijske reference koje se odnose na period od prije 50 godina uvijek jednostrane, a da se nikad ne pomenu, na primjer, masakri srpskih četnika nad bosanskim Muslimanima iz istog vremena kad su bili hrvatski masakri nad Srbima.

Razmotrimo, uzimajući jedan primjer, veliko korištenje kanadskog general-majora Luisa Mekenzija (Lewis MacKenzi), komandanta UN snaga u Bosni 1992. godine, u formiranju zapadnog javnog mnijenja. On je često ponavljao beogradsku tvrdnju da "masakr u redu za hljeb" nije rezultat srpske granate nego mine bosanske Vlade s namjerom da se ubija vlastiti narod i proizvede na taj način reakcija protiv Srba. Nema nikakvog dokaza za ovu tvrdnju koja je u suprotnosti sa onim što je ostalo osoblje Ujedinjenih nacija na terenu utvrdilo.² Dobro informisani beogradski novinari Srbi lično su mi, takođe, potvrdili svoje

² Tom Gjetlen OKRIVLJAVANJE ŽRTVE, *Neu Republic*, 20. Deceंबर 1993, str. 14-16.

ubjeđenje da je to bio srpski napad. Ipak, nedokazane tvrdnje Mekenzija o zvjerstvima bosanskih Muslimana, ponovljene čak u svjedočenju pred Kongresom, neizbježno su nosile izuzetnu težinu. Čovjek se mora upitati zašto je Mekenzi, pri napuštanju svoje komande u Bosni, odabrao da i dalje vodi efikasnu kampanju opravdavanja Srba, kad je njegov stav bio da je jednaka krivica svih strana. Na prvi pogled ovo bi mogao biti dobar primjer saučesništva u genocidu. Istraga Tribunala za ratne zločine, naravno, treba u ovom slučaju da uključi i istraživanje objavljenih optužbi da je Mekenzi, dok je bio u Sarajevu, posjećivao javnu kuću koju su držali Srbi, a gdje su žene nesrpske nacionalnosti bile zatočene i zlostavljane. Treba takođe razmotriti mogućnost da li je propagandna kampanja Mekenzija preduzeta pod prijetnjom ucjene. Ove optužbe mogu se pokazati kao potpuno netačne, ali nije nemoguće u njih povjerovati. Njihov značaj u vezi sa dosluhom je isuviše veliki za Tribunal da bi se zanemario.

Drugi oblik dosluha u genocidu je bilo odbijanje lidera svijeta da intervišu da se on zaustavi. Nema sumnje da je Britanija ovdje najodgovornija. Ministarstvo vanjskih poslova je više puta vodilo intenzivnu diplomatsku aktivnost da se Francuska i Sjedinjene Američke Države zadrže od bilo kakve efikasne intervencije. Cjelokupno rukovodstvo Ujedinjenih nacija i Evropske unije mora, međutim, u potpunosti dijeliti odgovornost. Kompletno pokretanje "humanitarne" misije, čija je namjena bila da se dostavi hrana nezaštićenim ljudima, postalo je sredstvo dosluha. **Bezbjednost mirovnjaka pred srpskom odmazdom korištena je prilično namjerno kao odlučujući argument protiv zaštite žrtava od genocida.** Opet, minimalna "pravila angažiranosti" obezbjeđivala su da čak i ako se "zaštićene zone" kao takve proglase od strane Savjeta bezbjednosti i ako im NATO obezbijedi nominalnu zaštitu one bi u praksi bile zaštićene sve dok "mirovnjacima" ne prijete opasnost od napadača.

UNPROFOR, njegovo prvobitno raspoređivanje, njegova uloga u Bosni i njegovo stalno korištenje Britanske vlade i Generalnog sekretara UN kao sredstva u igri diplomatije da se spriječi međunarodna intervencija da se okonča genocid, trebali bi biti glavni predmet istraživanja u proučavanju dosluha.

Treći oblik dosluha je embargo na naoružanje za Vladu Bosne, koji je branjen sa ogromnom odlučnošću, i to prvenstveno od strane Britanske vlade. Sigurno je da je embargo na oružje za Jugoslaviju kao cjelinu, koji je izglasan u Savjetu bezbjednosti 1991. godine, predložila Vlada u Beogradu, sasvim svjesna da ona, i samo ona, ima ogromne količine naoružanja i gotovo nikakve potrebe za nabavkama iz inostranstva. To je bila mjera po samoj svojoj suštini koja je imala namjeru obezbijediti pobjedu Beogradu. U to vrijeme Bosna nije postojala kao nezavisna država. Nametanje embarga legitimnoj vladi zemlje koju su priznale Ujedinjene nacije, i koja se bori bez vojske, koja je ranije postojala, protiv genocida nad njenim narodom, bila je svakako politika dosluha

sa genocidom. Kad se prouče čudne tvrdnje, posebno Dagleasa Herda (Douglas Hurd), jednog od glavnih pobornika embarga, za njegovo opravdavanje, kao što je, na primjer, ono da on sprečava "nivo ubijanja na bojnopolju" ili da "skraćuje rat", sasvim je jasno da su ovakvi argumenti uvijek unaprijed pretpostavljali i dijelili genocidnu poziciju: samo je jednoj strani bilo dozvoljeno da ubija, čime bi se skratio rat jer će se žrtva prije dovesti do poraza. Ni jedna druga interpretacija pravog značenja ovakvih tvrdnji ne uživa nikakvu vjerodostojnost. **Povelja Ujedinjenih nacija priznaje apsolutno pravo na samoodbranu.** Kad se jednom činjenica o genocidu prizna, embargo na oružje postaje nerazdvojivo dosluh po samom svom karakteru.

Četvrti oblik dosluha je posebno onaj u Srebrenici i Žepi 1995. godine. Ma kakve sumnje da su mogle postojati kod zapadnih političara 1992. godine o prirodi konflikta, ne može biti nikakvog opravdanja za njihovo neshvatanje u 1995. godini. Takvo neshvatanje, kod odgovornih i visoko inteligentnih ljudi, samo po sebi se smatra dosluhom. Politika "zaštićenih zona" je od 1993. godine, ustvari, obezbjeđivala minimum preživljavanja za stotinu hiljada ili više ljudi odsječenih u Srebrenici i Žepi, područjima istočne Bosne koja su imala posebno velik broj muslimanskog stanovništva prije rata i koja su se - zajedno sa Goraždem - dovijala kako da zadrže srpsko osvajanje do tada. Nema ipak razloga da se povjeruje da se Srebrenica i Žepa ne bi i dalje mogle održati da je prijetnja napada iz vazduha od strane NATO-a ostala u slučaju da oni budu napadnuti. Ova prijetnja, međutim, sasvim je jasno otklonjena 1995. godine, posebno sa dokumentom Butrosa Galija (Boutros Boutros Ghali) o Bosni od 30. maja, kojim **je naređeno "moguće povlačenje UN-a iz istočnih zaštićenih zona"**. Ovo je, uz garanciju Akašija (Jasushi Akashi) datu generalu Mladiću da **zračni udari više neće biti korišteni**, osiguralo razaranje Srebrenice kao ljudske zajednice i vjerovatni masakr hiljada njenih stanovnika. To je dovelo do Londonske konferencije u julu, kad je Žepa još uvijek preživljavala. Konferencija, kojom je predsjedavao Malkolm Rifkind (Malcolm Rifkind), trebala je pred javnošću da odgovori na situaciju koja je nastala padom Srebrenice i međunarodnu poviku koju je to proizvelo, uključujući, posebno, francuske pozive na masovnu intervenciju. Rifkind je opisao konferenciju kao "veliki uspjeh". U okvirima britanske politike, to je zaista bio uspjeh, još jednom ona je osigurala da međunarodna zajednica neće ustvari poduzeti ništa. Samo je Goraždu, koje ionako nije bilo pod direktnom prijetnjom, ponuđena jasna zaštita. Žepa je još mogla biti spašena da su zatraženi zračni udari NATO-a protiv snaga koje su napadale. Umjesto toga Žepa nije pomenuta na Londonskoj konferenciji. Genocid se desio četiri dana nakon nje. Još jednom je tvrdnja Malkolma Rifkinda da "svijet ne smije stati ni na čiju stranu" u izboru između počinitelja genocida i njegovih žrtava bila u upotrebi. Sud za ratne zločine svakako treba da razmotri dosluh u genocidu za gospodina Rifkinda.

Na prvi pogled slučaj za optužbe dosluha u genocidu za mnoge zapadne lidere, što je ovdje ukratko izneseno, je ustvari jako obiman. On svakako, među mnogim drugim, podrazumijeva gospodu Herda, Rifkinda, Ovena, Galija, Akašija, i general-majora Mekenzija. Pogrešno bi bilo misliti da se ovim isključuju ličnosti kao što su ministri vanjskih poslova Holandije i Danske. Zemlje kao što su ove možda su dizale glas protiv ove politike, priznajući da je ona ono što je i odbijajući da u njoj učestvuju, na primjer, u embargu na oružje. Ali nisu tako radili. Dozvolili su očigledno da solidarnost sa EU preovlada nad osnovnim principima pravde i međunarodnog prava čemu su bili dužni dati prioritet. Čak i ako ovi ljudi nisu prvi koje bi trebalo optužiti, treba se prisjetiti da traganje za onima koju su odgovorni za holokaust traje svih ovih proteklih 50 godina. Nema nikakvog razloga da se nastavi u istom tolikom periodu legalno traganje za svim onima koji su uključeni u to da se dozvoli trajanje novog holokausta u Evropi 90-tih godina. Čak i ako su pojedinci toliko moćni da odbiju optužbe trenutno, možda to neće biti u mogućnosti za petnaest ili dvadeset godina.

Interesantno je zabilježiti neke reakcije na sve veće zahtjeve da se priznaju implikacije Konvencije o genocidu. Dva komentara mekšeg krila liberala britanskog establišmenta mogu se navesti kao primjer. Rut Dadli Edwards (Ruth Dudley Edwards) je opisala moju sugestiju u "Iriš Tajmsu" (Irish Times) kao da doušnici u genocidu mogu ustvari biti suočeni sa kaznom "protjerivanja sa ove planete". "Independent Sandej" (Independent on Sunday) Bernard Levi (Bernard Levi) jedan cijeli članak u "Tajmsu" (The Timesu) je posvetio (11. avgusta) ismijavanju jednog sličnog apela Majkla Futsa (Michaela Foots) i drugih. Dodajmo ovome komentare historičara sa Kembridža (Cambridge), Koreli Barneta (Correlli Barnett), koji je zauzeo djelotvornu antibosansku liniju u "Tajms Hajgeru" (Times Higher, 4. avgust): "Mislim da moral nema ništa sa međunarodnim odnosima. Strategija je važna. Strategija se tiče vaših interesa. Nema nikakve paralele između Bosne i našeg ponašanja u tom i događaja iz 1930. Na mapi Bosna u 1995. godini je krilo, dok je Čehoslovačka bila centar. Etničko čišćenje nije što i holokaust, koji je bio planiran ideološki pokušaj da se istrijebi jedan narod".

Barnetovi komentari mnogo toga otkrivaju. Kao historičar u mnogome griješi kad poriče da etničko čišćenje u Bosni nije "planiran ideološki pokušaj da se istrijebi jedan narod". Zašto bi Bosna bila ocijenjena kao "krilo" nečega (čega?) dok je Čehoslovačka "centar", vjerovatno je teško objasniti a da to bude razumljivo. Ali ono što zaprepašćuje je poricanje da Britanija ima bilo kakvih razloga da vodi računa o "moralnosti" u svojoj politici. Čovjek može, naravno, odgovoriti da u strogim okvirima gledana Konvencija o genocidu ne obavezuje nikoga na moralnim principima. Ona obavezuje zato što su se vlade

svijeta obavezale. Ali, one su to upravo učinile zato što je "nemoralnost" holokausta zahtijevala više od pukih suza. Dadli Edvards pod njenim "protjerivanje sa planete" misli da bi to bilo tako ako se najsvečanija Konvencija međunarodnog prava, dogovorena u proteklih pedeset godina, uzima ozbiljno. Bernar Levi razmatra sugestiju da bi ponašanje u skladu sa njom moglo biti nešto čemu se treba smijati. Kao što je Endrju Akland (Andrew Acland) napisao ("Tajms", 18. avgust) "Bernard Levinov drečav i patronizirajući odgovor na zahtjev da se jedna međunarodna konvencija uzme za ozbiljno je nedostojan njega...Ako naši lideri, kad padne magla odaberu, da skrenu s puta, oni su sami to prethodno uskladili sa zakonom, čašću i moralnim obavezama, tako da se mi ne moramo iznenadivati ako ustanovimo da smo se izgubili".

Činjenica je da je odlučna, dvojučna i u mnogome destruktivna politika međunarodne zajednice u vezi sa Bosnom u protekle tri godine efikasno potkopala cijelu strukturu pravne i javne moralne obaveze koja je, u nekoj mjeri, štitila svijet od 1945. godine. Ona nije uspjela u zaštiti svih, ali je zaštitila one koji spadaju u ono što mi ne baš u potpunosti razumno opisujemo kao "slobodni svijet" i obezbijedila standard prosuđivanja u vezi sa međunarodnim odnosima. U protekle tri godine vidjeli smo mnoštvo i ponuda za zaštitu, čak i tamo gdje je to u potpunosti izvodljivo, i samih standarda. Došli smo do onoga što se zvalo Kraj Nirnberške ere i u zamjenu smo se vratili, očigledno, na Barnetovu džunglu u svijetu gdje moral, čak i kad je zatvoren u svetište konvencije, nema ništa sa međunarodnim odnosima. Apel za ovakvom konvencijom je "van ove planete".

Je li baš? Vidjeli smo veoma moćne ljude koji su bili primorani da se suoče sa pravnom istragom. Vidjeli smo da je Ričard Nikson (Richard Nixon) bio prisiljen da da ostavku na predsjedničko mjesto u Sjedinjenim Američkim Državama jer je prekršio zakon. Zar nije realno očekivati da će Međunarodni sud pravde i nedavno ponovno uspostavljeni Sud za ratne zločine³ postići slične rezultate? U okvirima potreba našeg svijeta, iznad svega sve veće potrebe da se ima zdravo, moralno vodstvo one vrste za koju se izdavala ali ju nije i obezbjeđivala Londonska konferencija Džona Mejdžora (John Major) o Bosni 1992. i 1995. godine; možemo li učiniti da ne činimo tako? Genocid u Bosni i njegovim rezultatima, preko dosluha lidera međunarodne zajednice u obezbjeđenju da se on nastavi dok Bosanska vlada i desetkovana zemlja ne izađe u susret srpskim zahtjevima za teritorijalno proširenje, su zatrovali naš svijet. Ništa osim ozbiljne, istrajne i nesputane istrage u okvirima Konvencije o genocidu ne može očistiti taj otrov. To će, naravno, zahtijevati pregled dokumenata koji su arhivirani

³ *Međunarodni Krivični sud za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije (primj. Redakcije).*

u Sekretarijatu UN, Forin ofisu (Foreign Office), Stejts Departmentu (State Department) i drugdje. Budućnost svjetskog liderstva u međunarodnim poslovima i njegovog utemeljenja u potpisanim konvencijama sada zavise od toga. Pitanje genocida u Bosni je, onda, veoma daleko od onoga da je "na krilima". Ono je, naprotiv, **sasvim centralno za budućnost civilizacije** bilo gdje. U stvari, naši nacionalni sudovi, kao i međunarodni, su obavezni po Konvenciji da istražuju optužbe za genocid i krajnje je vrijeme da se tačni načini izvođenja toga uspostave u svakoj zemlji. Za Britaniju, mogućnost kažnjavanja čak i najveće političke moći je bila vijekovima centralna u našem nacionalnom samorazumijevanju. Zato se na kraju Šekspirovog Henrija IV, Čin 2, Henri V prikazuje kao onaj koji hvali Vrhovni sud što ga šalje u zatvor iako je on princ od Velsa (Wels), "čovjek toliko odvažan da kuša pravdu" na princu, i traži od njega da nastavi biti "toliko odvažan, pravedan kao nepristrasni duh". Ovo takode mora biti naš apel Međunarodnom sudu za ratne zločine. On sebi ne može priuštiti da manje uradi. **Fiat iustitia et ruant coeli** (Nek se vrši pravda makar se i nebo oborilo).

POŠTA NA OBALI - SARAJEVO. ZDANJE KOJE JE U ARHITEKTONSKOM SMISLU BILO POZNATO U SVIJETU. AGRESOR JE 2. MAJA 1992. UNIŠTIO MODERNU OPREMU SA 45.000 TELEFONSKIH PRIKLJUČAKA.

POLITIKA SJEDINJENIH DRŽAVA U ODNOSU NA BOSNU - NOVE KAPITULACIJE -

Delegacija Sjedinjenih Američkih Država trenutno se nalazi u Evropi gdje pokušava da ubijedi bosanske, srpske i hrvatske lidere da prihvate plan o podjeli Bosne. Ova nova inicijativa je značajna iz dva razloga. Kao prvo, prvi put nakon zlosrećnog pokušaja dizanja embarga i poduzimanja zračnih udara u maju 1993. godine, Sjedinjene Američke Države preuzimaju vođstvo u međunarodnoj politici prema Bosni. Drugo, plan prema kome Administracija predsjednika Klintonu sa zakašnjenjem preuzima vođstvo predstavlja novo pravilo u odnosu Zapada prema srpskoj agresiji.

Činjenica da Klintonova (Clinton) Administracija preduzima nove korake da umiri Srbiju ne bi trebalo biti iznenađenje. Zapisni sa sastanka Administracije u vezi sa bosanskim konfliktom do sada su bili uglavnom u vidu apela. Predmet ovog Kongresa - genocid i ratni zločini, bili su zastupljeni u samo dva slučaja.

U pogledu genocida, Administracija je uporno i bez okolišanja odbijala da koristi ovu riječ. Različiti pojedinci i organizacije su u više navrata vršili pritisak na **Administraciju da brutalnu agresiju označi njenim pravim imenom "genocid", ali u tome nisu imali uspjeha.** Novinari, organizacije za zaštitu ljudskih prava, jevreji, muslimani i druge religijske zajednice, strani politički eksperti, članovi Kongresa, Bosanska vlada, prijateljske zemlje Bosne u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, Komisija ujedinjenih nacija za ljudska prava, zvaničnici Stejt departmenta (State Department), svi su oni to pokušali. I svi su doživjeli neuspjeh.

Frenk Mekloski (Frank McCloskey) koji je ovdje u Bonu na ovom Kongresu i koji je bio najgrlatiji kritičar Administracije u Kongresu u pogledu politike prema Bosni, učinio je **najznačajniji napor da se događaji u Bosni formulišu kao genocid** od strane Administracije. U aprilu 1993. godine, pismom Državnom sekretaru Vorenu Kristoferu (Waren Christopher), podnio je formalni zahtjev. Nakon toga su uslijedili brojni ponovljeni zahtjevi. Od aprila 1993. godine pa sve do kraja njegovog mandata u Kongresu u januaru 1995. godine, nijednom nije dobio odgovor.

Umjesto jasne determinacije, Administracija se krila iza sljedećih tvrdnji: da srpski napad "**graniči sa genocidom**", da su "pojedine akcije" bosanskih Srba bile "**pokušaj genocida**" i da takvo ponašanje čini "**akte genocida**".

Razlog takvog okolišenja je jasan: nazvati srpsku kampanju "genocidom" umjesto uljepšanim nazivom "etničko čišćenje" bi uveliko pojačalo pritisak na Administraciju da se genocid zaustavi. Odbijajući da ovo jednostavno prihvati, Administracija je, ipak, potkopala svoj moralni autoritet, svoju političku snagu kao globalnu silu i svoj kredibilitet potpisnika internacionalnih ugovora, uključujući i samu Konvenciju o genocidu.

Da su Sjedinjene Američke Države nosile akciju, Tribunal bi imao glavnog tužioca na tom mjestu mnogo kritičnih mjeseci ranije, mnogo prije konačnog zvaničnog naimenovanja suca Goldstona (Goldstone). Da su SAD vodile, fondovi Tribunala bi bili popunjeni za potpunu i odgovarajuću istragu, te troškove putovanja svjedoka kao i druge neophodne troškove. Da su SAD imale rukovodeću ulogu, Tribunal bi mogao da podigne optužnicu ne samo protiv lidera bosanskih Srba nego i protiv srbijanskih zvaničnika, uključujući i predsjednika Miloševića koji je dirigovao i vodio rat od samog početka. Da su SAD vodile akciju, Tribunal bi bio više nego samo jedna od karika u nizu dostignuća koja je Administracija ostvarila u Bosni. Da su SAD bile u tom vodeće, Tribunal bi bio dio integralne politike širokog spektra koja će odrediti uzroke, te neposredne i dugoročne posljedice ove krize.

Nažalost, umjesto da bude vođa, Administracija je koristila Tribunal kao sredstvo da se na nju samu umanju pritisak da odgovori na tekuću srpsku agresiju. Takav primjer je skorašnje objavljivanje podataka obavještajne službe od strane Administracije, uključujući i špijunske **satelitske fotografije koje se odnose na očigledan srpski pokolj hiljada muškaraca i dječaka** nakon pada Srebrenice. Međunarodnim organizacijama objelodanjivanje takvih osjetljivih materijala od strane Administracije je hvale vrijedno. Međutim, neprihvatljivo je to što ovakav zakašnjeli gest postoji samo u vakuumu, što je ovakav gest izolovan. Administracija nije preuzela niti jednu akciju da spriječi ili zaustavi ove masakre. Dok je stalna predstavica Sjedinjenih Američkih Država u Ujedinjenim nacijama pobožno pokazivala odabrane fotografije u Savjetu bezbjednosti, ona je zanemarila da istakne činjenicu da su Sjedinjene Američke Države angažovane i obavezane međunarodnim pravom, specifičnim rezolucijama Savjeta bezbjednosti i odlukama NATO-a da zaustave ubijanje civila u bosanskim "zaštićenim zonama". Takođe je zaboravila istaći da SAD nisu samo bile obavezne zakonom da to zaustave, već je zanemarila i činjenicu da su to Sjedinjene Države bile u stanju da urade.

Čak iako su trupe Ujedinjenih nacija olakšale Srbima da odvoje i zadrže muškarce i dječake u Srebrenici, SAD su imale snage i mogućnosti da zaustave ovaj proces i **spriječe pokolj koji je posljedica pomenutih događaja.**

Administracija se takođe krila iza tvrdnji koje skrivaju njenu nesposobnost da prihvati kredibilitetniju politiku. Brani se svojom podrškom Tribunalu tvrdeći da je uradila za stvar mnogo više nego ijedna druga zemlja. Naravno da je učinila više. To su ipak Sjedinjene Američke Države. Trebalo je da obezbijedi više novca, žive sile i opšte političke podrške za jedan ovakav poduhvat, a ne samo nešto sa čim bi se Administracija mogla pohvaliti.

Ova dva pristupa, koje ovdje u Bonu iznosim, samo su dva dijela cijele slike. U većoj mjeri, kao što sam već ranije pomenuo, Administracija je lansirala novu sveobuhvatnu mirovnu inicijativu koja posjeduje veliku moralnu i političku opasnost.

Paket pozitivnih i negativnih mjera na kojima je plan zasnovan djelotvorno nagrađuje agresora (Srbiju), a kažnjava žrtvu (Bosnu).

One bi nagradile Srbiju u većoj mjeri nego što su Sjedinjene Američke Države i njeni saveznici do sada nudili. Iako formalno plan ne mijenja međunarodno priznate granice Bosne, plan će efikasno kazniti Bosnu dajući Srbiji i Hrvatskoj **de facto kontrolu** nad većinom njene teritorije. Plan treba, takođe, da okonča međunarodne sankcije protiv Srbije u zamjenu za priznanje susjeda od strane Beograda i prekid njene podrške rata - akcije koje bi međunarodni zakon tražio u svakom slučaju. Ove odredbe čine zvanično priznanje srpskih teritorijalnih osvajanja.

Plan nudi pozitivne mjere da ohrabri bosanski pristanak. To je: obezbjeđivanje ekonomske i vojne pomoći, zaštitu bosanske populacije i to avijacijom i trupama na zemlji koje dolaze iz raznih zemalja. Međutim, ove mjere za čije su sprovođenje Sjedinjene Države i njeni saveznici već bili angažovani, do sada su zadržavane i to još od prvih dana srpskog napada na Bosnu.

Ako Bosna odbije da prihvati plan, Sjedinjene Američke Države i njeni saveznici bi trebali da obustave pomoć i ukinu međunarodne angažmane koji bi obezbijedili bosanski mir, sigurnost i samoodbranu. Ako bi bosanski Srbi odbili da prihvate plan, SAD i njeni saveznici bi odredili kaznene mjere koje su oni već poduzeli, međutim do sada još nisu uspjeli da ih provedu.

Sem ovih problema, plan je u suštini loše vođen. **On zamrzava srpska osvajanja na terenu upravo u momentu kada su agresorske snage počele da slabe.** Umjesto da utiče na ravnotežu snaga koja bi bila pravedna i održiva, plan bi ostvarivao sporazum koji je čak i u svom najboljem scenariju ovisan o

prisustvu stranih trupa, dobroj volji srpskih okupacionih snaga i uskraćivanju prava bosanske armije da brani Bosnu i njene građane.

On popušta srpskom agresoru i šalje snažan i opasan signal srbijanskim liderima: pošto dopuštamo da se njihova agresija i genocid protiv nesrpskog živilja održe, brutalno ugnjetavanje i lišavanje građanskih prava nesrba unutar granica same Srbije se može brzo nastaviti. Još važnije je to, da će plan ohrabriti potencijalne agresore da napadnu slabije susjede ili da pokušaju da očiste etničke i vjerske zajednice na vlastitoj teritoriji.

On potkopava kredibilitet NATO-a njegovim propustom da zaustavi najgoru agresiju u Evropi od formiranja alijanse skoro prije pola stoljeća. Ustvari, on angažuje alijansu da efikasno ojača rezultate srpskog genocida i agresije. Američki vlastiti kredibilitet kao svjetske sile i njen moralni autoritet time bi bili umanjeni od strane njenih zvaničnika.

Nažalost, ovaj plan ima veće šanse na uspjeh od bilo kojeg dosadašnjeg plana, upravo stoga **što će dalje nagraditi jake, a kazniti slabe**. I upravo ovakav način mišljenja koji je doveo do stvaranja ovog plana, čini naše prisustvo ovdje i danas neophodnim. Prije nego naše vlade napuste svoja sadašnja stajališta, i počnu konačno da jasno razmišljaju o svojim dugoročnim strateškim interesima, održaće se više skupova kao što je ovaj. Mi ćemo se ponovo sastati 1996, 1997. i 1998. godine jer će biti još genocida i još ratnih zločina.

Osim ako mi ne zaustavimo ludilo u našim prijestonicama. Sadašnja **situacija u Bosni je posljedica srpske agresije i zapadne neaktivnosti**. Malo ko od nas u ovoj sali može uraditi mnogo po prvom pitanju. Ali mi možemo udvostručiti napore da promijenimo politiku naših lidera.

STAV SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA I KONGRESA

Nakon četiri godine nemoći, neodlučnosti, neosjetljivosti i uzmicanja, Zapad sada stoji na velikom razmeđu kada je u pitanju djelovanje prema srpskoj agresiji i genocidu.

Trebalo bi skrupulozno stati iza jednostavnog obećanja Vilija Klasa (Villy Klaas), generalnog sekretara NATO-a, **da će produžiti bombardovanje sve dotle dok se ne podigne opsada Sarajeva i svih takozvanih sigurnih zona.** Nažalost, već postoje pouzdani pokazatelji da se ta odlučnost neće održati¹. Ta izvanredna prilika mogla bi se pretvoriti u još jedan promašeni projekat. Ako se to dogodi, posljedice po Bosnu i po bilo kakvu aspiraciju da se ponovo uspostavi povjerenje u Zapad, biće katastrofalne.

Stoga, treba podići embargo na uvoz oružja i ojačati bosansku armiju. Predsjednik Klinton (William Clinton) i Zapad ne bi trebalo da koriste tobožnje prihvatanje nametanja bilo kakvog takozvanog mirovnog plana od strane značajno oslabljenih srpskih snaga koji bi vodio de facto podjeli i odnošenju velikog dijela zemlje u "veliku Srbiju". U svakom slučaju, ljudi koji su sve izgubili, a to je ključni dio bosanskog vojnog osoblja na svim nivoima, kako je izvijestio mančesterski Gardijan (Guardian), vjerovatno će biti strašno iznenađeni i neće prihvatiti naređenja ako ona znače podjelu ili uzmicanje. Bosanski narod i njegovo legitimno rukovodstvo trebalo bi, zato, da razmisle o prihvatanju bilo kakvog mirovnog plana.

Prihvatanje od strane Zapada jedne od najvećih otimačina teritorija u modernoj historiji, u suprotnosti je sa svim uspostavljenim zakonskim i humanističkim principima. Očito, u dekadama koje slijede takvo ponašanje imaće veoma negativne posljedice.

Svim stanovnicima Bosne, bez obzira na etničku pripadnost, koji imaju mogućnost i koji su voljni, treba omogućiti povratak u njihove domove. Sarajevski kardinal Puljić veoma elokventno govori o tome.

1 Pokazatelji su stvarno bili pouzdani - bombardovanje započeto prvog dana Kongresa obustavljeno je još dok je Kongres trajao.

Za nekoliko dana Kongres SAD ponovo će zasjedati i glasaće se u oba doma o zakonskom obaranju predsjednikovog veta na skidanje zabrane na uvoz oružja. Ovo bi, zajedno sa nedavnim događajima, mogla biti velika prilika za Klintonovu administraciju da pomogne u rješavanju balkanske krize i tako ponovo zadobije povjerenje koje je u toj oblasti bilo potpuno izgubljeno. Embargo, koji je po svojoj suštini nezakonit, trebalo bi ukinuti, bez obzira na trenutno stanje i bilo kakve pregovore.

Kao nekadašnji kongresmen, veoma aktivan u rješavanju balkanskog pitanja još od 1991. godine, teško sam razočaran ogromnim promašajem u poštovanju principa i dosljednosti dijela Zapada prema konfliktu na Balkanu.

Stav Bušove (George Bush) administracije izrazio je jedan od njenih čelnika slijedećim rječima: "Mi smo već imali naš rat (Irak). Državni sekretar, Lorens Iglberger (Lawrence Eagleburger), koji nije uspio sprovesti bilo kakvu pozitivnu politiku, kršio je ruke mrmljajući da je on, kao nekadašnji ambasador u Jugoslaviji, znao koliko Srbi mogu biti brutalni.

Kao što vjerovatno svako u ovoj sali zna, predsjednički kandidat Bil Klinton posebno je napadao činovnički pristup tadašnje administracije ovoj krizi i obećao je nešto bolje. Kako smo se bili ponadali kada je kandidat Klinton zatražio skidanje embarga na uvoz oružja i bombardovanje Srba.

Jedna od najčudnijih diplomatskih misija ovog vijeka bilo je šatl putovanje državnog sekretara Vorena Kristofera (Warren Christopher) u Evropu kada je, navodno, tražio podršku za vazdušne udare i podizanje embarga na oružje. Međutim, svi izvještaji govore da Kristofer nije insistirao, on je saosjećao sa protivnicima takvih stavova. I kao neodlučni trgovački putnik, izgledao je sasvim zadovoljan što njegova misija nije polučila nikakav uspjeh.

U isto vrijeme, visoki zvaničnici, kao što su državni podsekretar Tarnof (Tarnoff) i komandant združenog štaba Pael (Powell), na bizaran i smušen način informirali su Kongres o vjerovatnoj uzaludnosti vazdušnih udara; oni su javno demontirali politiku koju je administracija bila usvojila.

Ali umjesto da otvoreno prizna da je njegova misija propala, sekretar Kristofer se vratio sa potpuno novim scenarijem i analizom: Kristofer je počeo na sastancima u Ministarstvu inostranih poslova i ostalim skupovima govoriti kako je balkanski rat, ustvari, konflikt koji traje čitavo stoljeće. Najšokantnija je bila **njegova tvrdnja o moralnoj jednakosti svih strana** koje su bile uključene. On je ustvari kazao: "Svi su oni krivi, svi oni to rade".

Ustvrdio je da je opcija dizanja embarga i zračnih udara, što je bila njihova startna politička pozicija, značila pristanak na slanje stotina hiljada vojnika američke kopnene vojske. On je mene optužio da sam ja htio tamo poslati američke trupe.

Slijedeća negativna stvar bilo je odbijanje Administracije da **agresiju** jasno nazove **genocidom** počinjenim od strane Srba. On je priznao da su se desile užasne stvari, "ravne genocidu", ali ih nije nazvao genocidom. Obećao je pismeni odgovor na moj usmeni i pismeni zahtijev. Duže od dvije godine nakon toga ja još uvijek čekam taj odgovor. Jedan izvor iz Stejt departmenta objasnio je da odgovor nije poslat jer sam ja javno tražio Kristoferovu ostavku. U monografiji Ričarda Džonsona (Richard Johnson) iz Stejt departmenta ovi događaji su tretirani mnogo razumljivije i naučnički detaljno.

Njegov rad "**Pristup genocidu metodom pribadača**" (pin stripe - zastavice na pribadačama koje se ubadaju na kartu) objavljen je u "Vašington postu" (Washintton Post) i dokumentaciji Kongresa.

I, kao što svi znamo, Predsjednik je u raznim prilikama preuzimao i ponavljao defektnu analizu državnog sekretara o balkanskom konfliktu. Među najveće bisere spada predsjednikov komentar da će mir doći onda kada zaraćene strane odluče da prestanu ubijati jedni druge.

Ja izražavam svoju zabrinutost, ne zato da bih Predsjednika doveo u neprijatnu situaciju, ili da bih ga psovao, već zato što se iskreno nadam da će on promijeniti tu historijsku predodžbu i uspostaviti mnogo vjerodostojniju. Predsjednik Klinton je poznavao i poznaje dobro ovo pitanje. U početnoj fazi, on i njegova administracija izvršili su temeljitu analizu i stali iza nje. Ali svijetla obećanja su odbačena, a zamijenili su ih izbjegavanje, licemjerstvo, neodlučnost i još gore od toga.

Naša reputacija predvodnika u spoljnoj politici bila je ozbiljno uzdrmana: mislili smo i nadali se da će sada Predsjednik iskoristiti ovaj dokument, ovu šansu, ovu kratkotrajnu priliku. Nedavni događaji su pokazali da, ako američki predsjednik zaista želi, to će se i dogoditi.

Zapadni politički lideri, posebno u SAD, Britaniji i Francuskoj, stalno su tvrdili da ne postoji podrška javnosti za snažniju i odlučniju akciju.

Javna je tajna da su različite ankete u raznim vremenima izražavale značajnu podršku snažnijoj vojnoj akciji. A, to se dešavalo bez ikakvog truda izabраниh ili imenovanih lidera da povećaju javnu podršku aktivnijoj politici. Istina je da su najvažniji segmenti javnosti u zapadnim demokratijama bili, po tom pitanju, ispred svojih političkih lidera.

Bosanska stvar trpila je u SAD i zbog stava političkih lidera da prioritet treba dati drugim pitanjima. Govorili su da mjesta ima samo za jedno pitanje u datom trenutku. Tako su neki govorili da se američki politički sistem ne može, istovremeno baviti reformom zdravstvene zaštite i skidanjem embarga na oružje, ili da će to uticati na sam budžet. Ovo, naravno, ne ide u prilog sposobnosti

zapadnih demokratija da se ponašaju odgovorno u svijetu koji ima višestruke tragične probleme.

Plašim se da će Administracija i Zapad smanjiti pritisak na Srbe i nastaviti sa planom Kontakt grupe za podjelu Bosne u kompletu sa skidanjem ekonomskih sankcija Srbiji. Ali, prisjećajući se sjajne analize Roja Gatmana (Roy Gutman) - suviše bi bilo nadati se da će revitalizirana bošnjačko-hrvatska federacija, podpomognuta Hrvatskom, moći preuzeti Banja Luku i ostala ukradena i etnički očišćena područja. Historija i čovječnost potvrđuju da podijeljena Bosna, sa Bošnjacima svedenim na izolaciju, ogorčenu i viktimiziranu populaciju, sa statusom koji se ne razlikuje od onog u rezervatima američkih Indijanaca, neće funkcionisati i da je to, ustvari, **formula za produžavanje tragedije**.

A kada je u pitanju Kongres SAD, on će vjerovatno prihvatiti mračno stajalište o slanju američkih mirovnih snaga u takvo nestabilno okruženje.

POTPUNO UNIŠTENJA GRADSKA VIJEĆNICA U SARAJEVU, IZGRAĐENA U PSEUDOMAVARSKOM STILU, U KOJOJ SE NALAZILA I UNIVERZITETSKA BIBLIOTEKA

UBIJANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

- NIJE GRAĐANSKI RAT NEGO GENOCID¹

Zašto je konflikt u Bosni i Hercegovini do sada pogrešno interpretiran? Kako su prije tri godine Srbi počeli istrebljivački rat?

Uprkos širokog izvještavanja o ratu - sa izuzetkom desno orijentisanih medija - još uvijek je malo onih kojima je jasno šta se to u Bosni i Hercegovini događa. "Ne razumijem, zašto bi to trebalo biti teško", rekla je jedna Švajcarkinja po povratku iz Sarajeva. "**Radi se o borbi demokratije protiv fašizma, o borbi za preživljavanje**". Slično se izrazio reisul-ulema Bosne i Hercegovine, Mustafa ef. Cerić.² "To što se u Bosni i Hercegovini događa, lahko je shvatiti. Radi se o ratu protiv mira, o fašizmu protiv demokratije, o mržnji protiv izmirenja. Mi smo za mir, za demokratiju, za izmirenje - u svakom slučaju pod jednim odlučujućim uslovom - da se ratni zločinci gone, da ratni zločini budu kažnjeni".

Nije građanski rat

Prema jednom stereotipu i ključnoj pogrešnoj interpretaciji u Bosni se vodi građanski rat.³ Ovaj rat mnogi vide kao etnički rat, koji će se, shodno barbarskoj balkanskoj tradiciji, enormno krvavo okončati. Već je diferenciranije mišljenje da je kulturne, etničke odnosno religiozne različitosti Titov komunistički režim potiskivao snagom ideologije i odgovarajućim centralističkim strukturama.

Kod ove teorije je problematičan stav da bez ovog - pod komunističkim režimom proizvedenog - niveliranja etničkih suprotnosti miran suživot u Bosni

¹ Rahel Bösch, *MORDEN IN BOSNIEN-HERZEGOVINA - KEIN BÜRGERKRIEG, SONDERN GENOZID*, objavljeno u časopisu Društva za ugrožene narode Švajcarske - *VIelfALT*, br. 1/1995, str. 6-8.

² Izjava data prilikom susreta visoke bosanske delegacije u kojoj se, između ostalih, nalazio i kardinal Vinko Puljić sa predstavnicima Bundestaga u januaru 1995. godine.

³ Vidi takođe, Paul Parin, *EIN BÜRGERKRIEG IST DER KRIEG IN BOSNIEN NICHT* (U Bosni se ne vodi građanski rat), u publikaciji Rahel Bösch, *TEILT BOSNIEN-HERZEGOVINA NICHT!* (Ne dijelite Bosnu i Hercegovinu!), *Gesellschaft für bedrohte Völker, Bern 1994*.

nije bio moguć. Time bi bila negirana - stotine godina stara - tradicija mirnog multikulturalnog suživota.

Zaključak ove interpretacije sastoji se u tome da se rat u Bosni i Hercegovini shvata kao rezultat narastajućeg nacionalizma, kao posljedica raspada Jugoslavije. Dosljedno tome u ovom "građanskom ratu" su sve zaraćene strane jednako krive i podjednako ratoborne. Te pogrešne interpretacije ovdje, samo grubo skicirane, usmjerene su na to da realnost, odnosno rat u Bosni i Hercegovini, ne bude spoznat kao agresija i genocid.

Kako u ovom okviru nije moguća diferencirana politička i historijska analiza, bitne elemente rata pokušaćemo fokusirati na primjeru "izbijanja rata" u Zvorniku.

Historijsku, odnosno političku pozadinu ocrtaćemo citatom Adila Kulenovića, urednika nezavisnog radija "Studio 99" u Sarajevu: "Svaki rat je bio pokušaj spolja da nas se instrumentalizira. Uglavnom radi velikosrpskih ili velikohrvatskih aspiracija. Izvršen je i obilno podržan sa hrvatske ili srpske teritorije".⁴ Jasan dokaz za to je Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti u Beogradu, koji osnovu teritorijalnih aspiracija prema Bosni i Hercegovini opravdava motom "Srbija je tamo gdje žive Srbi".⁵

Bosna i Hercegovina je 7. aprila 1992. godine priznata od Evropske zajednice, a 22. maja postala je članicom Ujedinjenih nacija. Ovog proljeća "došlo je u mnogim mjestima do borbi između raznih nacionalnosti", kaže se u jednoj hronologiji.⁶ Kako su ove borbe izgledale?

⁴ Adil Kulenović i Admiral Mahić, *WIR STANDEN AUF DER SEITE DES LEBENS* (Stajali smo na strani života), u publikaciji Rahel Bösch, *Teilt Bosnien-Herzegovina nicht!* (Rahel Beš, Ne dijelite Bosnu i Hercegovinu!), Bern, april 1994., odjeljak *DIE BOSNISCHE TRAGEDIE* (Bosanska tragedija), u publikaciji: Erich Rathfelder, *KRIEG AUF DER BALKAN* (Erik Ratfelder, Rat na Balkanu), Hamburg 1992.

⁵ Elisabeth Erdmann-Pandžić, *VORDENKER DES KRIEGES - DIE GEHEIMSCHRIFTEN DER SERBISCHEN AKADEMIE* (Ideolozi i inspiratori rata - tajni spis Srpske akademije nauka i umjetnosti) u publikaciji: "ETNISCHE SÄUBERUNG" - VÖLKERMORD FÜR "GROSSSERBIEN" ("Etničko čišćenje" - genocid za "veliku Srbiju"), Luchterhand, Hamburg-Zürich 1993., str. 18-22.

⁶ Marc Frisler, "STICHWORT BOSNIEN", (Mark Frizler, Lozinka Bosna), München 1994., str. 99.

"Izbijanje rata" u Zvorniku

Istočnobosanska opština Zvornik prema popisu iz 1991. godine bila je nastanjena bošnjačkom većinom.⁷ Već u jesen 1991. godine vođe Srpske demokratske stranke u Zvorniku počeli su sa regrutovanjem, naoružavanjem i uvježbavanjem "srpske teritorijalne odbrane".⁸ Za vrijeme referenduma u februaru 1992. godine u neposrednoj blizini Zvornika stacionirane su protivoklopne i protivavionske jedinice JNA, a na dan 6. aprila Bošnjaci su bili spriječeni da odu u školu i na posao. Već 7. aprila veliki dio bošnjačkog stanovništva iz okolnih sela je pobjegao u grad Zvornik.

Pošto su prethodno iz grada evakuisane srpske porodice, 8. aprila je izvršen napad na Zvornik. U njemu su sudjelovale jedinice JNA, trupe SDS i paravojne bande.

To što se dogodilo u Zvorniku predstavlja hronologiju grozota. Već 9. aprila paravojne jedinice (Arkana, Šešelja i "belih orlova") počele su sa masakrom, deportacijom, silovanjem i pljačkom bošnjačkog stanovništva. Pošto su ove srpske terorističke bande u nekoj vrsti "tolerantnog haosa" dovele do bjekstva većine bošnjačkog stanovništva, dvije sedmice kasnije ono je pozvano da se vrati, uz obećanje, da će po vojnom zaposjedanju grada od strane Karadžićeve vojske i JNA, opet biti uspostavljen red i mir. Ko se ne vrati i ne prijavi, biće lišen imovine. Ova prijetnja je dovela do toga da se veliki broj izbjeglih do kraja aprila vratio u grad.

Tada je nastupio proces koji je istražna komisija označila kao "organizovano čišćenje". Bošnjacima rad više nije bio dozvoljen. Muškarci su se morali prisilno registrovati i javljati, imovina porodica je konfiskovana, pojedinci su stvarno deportovani u logore ili autobusima prevezeni na srpsko-mađarsku granicu, odnosno protjerani u Tuzlu. "Od kraja maja do kraja juna u nekoliko dana su Bošnjaci iz čitavih kvartova grada ili okolnih sela bili deportovani... Sobom su smjeli ponijeti samo nešto malo ličnih stvari. Na kontrolnom punktu su nerijetko i ove bile oduzete".⁹ Srbi, koji su se oprli ovim svirepim postupcima, takođe, su postali žrtve terorističkih grupa.

⁷ Prema tom popisu u opštini je bilo 59,4% Bošnjaka i 38% Srba, dok je u gradu udio Bošnjaka dostizao čak 61%.

⁸ *Ilegalne paravojne formacije SDS Bosne i Hercegovine paralelne sa redovnim jedinicama teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine.*

⁹ "ETNISCHE SÄUBERUNG IN DER NORDOSTBOSNISCHEN STADT ZVORNIK VON APRIL BIS JUNI 1992, Ludvig Boltzmann Institut für Menschenrechte, Wien 1994., str. 29 (autori: Hannes Tretter, Stephan Müller, Roswitha Schwanke, Paul Angeli i Andreas Richter).

Prema obimu i sistematici može se zaključiti da je "etničko čišćenje" naređeno sa nadležnih vojnih i političkih mjesta. "Mnoge okolnosti ukazuju na to da progon Bošnjaka nije priželjkivan, pripreman i izvršen samo od lokalnih srpskih autoriteta, nego da je **"etničko čišćenje" u najmanju ruku uslijedilo sa znanjem i saglasnošću njima pretpostavljenih instanci.** Iz podataka ispitanih svjedoka izlazi da je, ubijanjem pripadnika ove narodne grupe i prouzrokovanjem teških tjelesnih i duševnih povreda, nad Bošnjacima grada Zvornika, počinjen genocid. Nezakonitim hapšenjem brojnih pripadnika ove grupe i njihovim odvođenjem u logore u kojima se zlostavljaju, kao i deportovanjem velikog dijela bošnjačkog stanovništva Zvornika ova grupa je, takođe, dovedena u životne uslove za njeno potpuno ili djelimično uništenje inkriminisano Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju genocida..."¹⁰ Tako glasi zaključna ocjena ove studije.

Izvještaji ostalih ekspertnih komisija **ukazuju na isti obrazac u ostalim sjeveroistočnim bosanskim opštinama.** Hana Sofija Greve (Hanne Sophia Greve), član Komisije UN za istraživanje ratnih zločina počinjenih u bivšoj Jugoslaviji u jednom intervjuu zaključila je slijedeće: "Bilo bi pogrešno ovo karakterisati kao međusobni rat komšija. Naprotiv, on je **potpuno isplaniran, isplaniran i sproveden** od grupa, koje su u odgovarajuće oblasti, dovedene spolja". Za događaje u opštini Prijedor, gdje je genocid počeo u isto vrijeme kad i u Zvorniku rekla je: "Izgleda da je stvarna namjera bila da se bukvalno svakom nesrbinu učini nemogućim da ostane u ovoj oblasti".¹¹

Genocid se nastavlja

Od proljeća 1992. godine su nastavljene deportacije i progoni. Doduše, logori za uništavanje morali su biti raspušteni pod pritiskom svjetske javnosti. Ali, još uvijek postoje brojni koncentracioni logori. **U zimu 1992. godine** Hrvati Hercegovine (HVO) su se okrenuli protiv svojih jedinih saveznika. U Hercegovini su, takođe, počinili obilno "etničko čišćenje". U Mostaru je na primjer, čitavo bošnjačko stanovništvo zapadnog dijela grada protjerano. Hiljade su dospjele u hrvatske koncentracione logore.

¹⁰ Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju genocida od 9.decembra 1948. godine.

¹¹ TAZ, Berlin, 12.10.1994. Vidi intervju dat Johanesu Folmeru. Objavljen u "ETNIČKO ČIŠĆENJE" GENOCID ZA "VELIKU SRBIJU" - bosansko izdanje, Sarajevo 1996., str. 204-207.

U vrijeme "izbijanja rata" u proljeće 1992. godine, koji je ustvari bio početak genocida, Republika Bosna i Hercegovina nije raspolagala armijom. U međuvremenu armija je ipak izgrađena iako je efektivna samoodbrana Bosne i Hercegovine onemogućena jednostranim djelovanjem embarga na uvoz naoružanja.

Svi mirovni planovi predloženi od međunarodne zajednice **polaze od etničke podjele, bazirane na ovom genocidu.** Odbijanje Karadžićevih Srba da se nađe političko rješenje, uvijek je nagrađivano novim koncesijama. Paralelno sa time su išla osvajanja i protjerivanja. Ni jedna od brojnih rezolucija UN nije donesena za zaštitu civilnog stanovništva Bosne i Hercegovine, članice UN-a.

Preživjele žrtve koje su u desetinama hiljada prebjegle ili deportovane u slobodna područja Bosne i Hercegovine vegetiraju sa tamošnjim stanovnicima u pravim getima, kao u Srebrenici, Goraždu, Bihaću, Sarajevu gdje su i dalje izgladnjavani, okruženi i pogađani.

Primjer Zvornika potvrđuje da do rata nije dovela zategnutost između pripadnika različitih religija, nego definicija razgraničenja, otimačine i konačno progona. Deportacije i ubistva, prije svega bošnjačkog stanovništva, izvedena su planski i sistematski. U vezi sa ovim treba još jednom naglasiti da u slobodnim područjima Bosne i Hercegovine različite etničke grupe žive zajedno kao i ranije.

Naime, centralno pitanje i dolaska reisa Cerića i navedenog uslova za mir je gonjenje i kažnjavanje svih odgovornih za genocid i ratne zločine. Samo kad odgovorni za genocid budu privedeni pravdi, mogu se silom deportovani i silovani povratiti u svoja zavičajna mjesta. Pretpostavka zato je da se konačno shvati to što se u Bosni događa.

NE KAPITULIRATI PRED NEPRAVDOM **- Bosni treba efikasna intervencija NATO-pakta -**

Rat Srba protiv Bošnjaka i Hrvata ostavlja za sobom krvavi trag čitavom Evropom. **On nas je sve uprljao.** Međunarodna zajednica, prije svega Sjedinjene Američke Države, Rusija, Engleska, Francuska i Njemačka imaju mogućnosti da ovaj rat okončaju i da žrtve agresije, genocida i progona oslobode, ali one to ne čine. Ovaj rat ukazuje i na to da je Evropa zakazala, ukazuje na namjernu bespomoćnost, strahovitu naivnost i potragu za izgovorima. Ovaj rat je historija nepodnošljivog licemjerja, **beskonačan lanac kapitulacija pred nepravdom i silom.** To što su zaštićene zone Ujedinjenih nacija Srebrenica i Žepa predate bez otpora, predstavlja **neopisiv zločin međunarodne zajednice.**

Situacija u Bosni je po apsurdnosti i tragici neprevaziđena. Zaprepašćujuće je da je bila predvidljiva, a, takođe, i da se mogla izbjeći. Bilo bi to moguće da se posljednje četiri ratne godine, bar među glavnim akterima, mogla stvoriti jedinstvena politička volja. Njihovi posebni interesi su to spriječili.

Ustvari, **primarni uzroci rata leže u srpskim težnjama za prevlasti** - kako srpskih manjina tako i same Srbije. Ovaj rat oni i mogu voditi samo zato što su im to Ujedinjene nacije faktički dozvolile. Engleska, Francuska i Rusija su imale interes da se, na tobožnjoj ravnoteži snaga i "pravičnom miru", na štetu Hrvatske i Bosne, uspostavi hegemonistička vlast velike Srbije.

Doduše, Amerika prije stoji na strani Bosne, ali u diskusijama je pocijepana i zaglibila se u raspravama o tome šta treba uraditi. Vlada Sjedinjenih Američkih Država nije samo jednom protestovala kad je Moskva u proljeće 1995. godine zaključila vojni pakt sa Beogradom! I ovo su, međutim, Srbi mogli shvatiti kao prećutno odobravanje. Sjedinjene Države su, doduše s pravom, zahtijevale da Evropljani konačno počnu rješavati svoje probleme. Ali se pokazalo da je bez SAD Evropa, kao i ranije, bez krmanoša.

Njemačka je u početku rata još vodila samostalnu politiku u odnosu na Jugoslaviju. U međuvremenu je ostala sa malom političkom težinom. Dugo vremena ona nije uzimala učešća u zaštitnim trupama UN, a za ljubav evropskog

jedinstva - više ili manje se priklanjala britansko-francuskoj politici umirivanja savjesti.

Rezultat ove vrste politike je eskalacija rata sa do sada 250.000 mrtvih, 2,5 miliona izbjeglih. Zemlja razorena temeljito, a propala je jedinstvena evropska kultura. To je posljedica nacionalnih egoizama ili strahovite ravnodušnosti vlada, koje se, očigledno, više nisu osjećale vezanim ni pravom ni moralom, bar ne tada kada je trebalo izvršiti ono što su žrtve zahtijevale. A to se događalo u državama koje su s ponosom nazivale **slobodno-demokratskim pravnim državama**. Zbog toga u bivšoj Jugoslaviji i dalje vlada pravo jačega, drugim riječima: **zločin**.

Ujedinjeni narodi su dospjeli u situaciju u kojoj sami sebi krše visoke principe kao i pravila političkog i vojnog razuma. I to na takav nevjerovatno nerazuman način da se mora pretpostaviti njihova namjera da sami sebi onemogućće djelovanje. Međunarodna zajednica se sama lancima vezala za municijsko skladište na Palama. Sama sebe je učinila taocem ratnog zločinca Radovana Karadžića. Višegodišnje tolerisanje njegovog osvajačkog rata, samooptužujuća pomućena svijest Zapada, otvorena podrška Rusije i - tek po završetku drame talaca - neoficijelni iskazi da se prema njemu nije moglo nastupiti vojnim sredstvima, ovog čovjeka su konačno ubijedili, da sebi može sve dopustiti. Zbog toga on ne uzima ozbiljno ni prazne prijetnje zapadnih političara, niti neefikasno vojno bockanje NATO-pakta, kao ni duboko ponižene zaštitne trupe UN, kojima se ne jednom dogodilo da nisu mogle ni smjele zaštititi ugroženo civilno stanovništvo.

Mandat UNPROFOR-a je promašen. U sukobu sa nacionalnim interesom nije imao realnu šansu da se ispuni čak ni na humanitarnom području. Pri tome je izgubljeno ne samo povjerenje u Ujedinjene nacije i Vijeće sigurnosti nego, takođe, i u NATO-pakt. Zapadni vojni savez može djelovati samo na osnovu zahtjeva Ujedinjenih nacija, ali se njegovo djelovanje stalno od Ujedinjenih nacija zaustavlja. To je eklatantan primjer za to kako vojnici angažovani na pogrešnom zadatku i vojno opremljeni potpuno nedovoljnim sredstvima postaju sami bespomoćne žrtve.

Kako agresor u Bosni prije svega krši prava i hoće ovaj rat, jer mu on do sada donosi plodove, tamo se neće moći "postići mir". Pošto su sva ostala sredstva zakazala, **sada ostaje posljednja mogućnost, da se "mir iznuđi"**. Ali, samo ako to bude odgovaralo strani koja mora izvršiti taj napad, onako bez oklijevanja, kako je to Zapad učinio 1939. u Poljskoj, u Korejskom ratu, ili nedavno u Zalivskom ratu, jer je to upravo odgovaralo njegovom interesu. Bez žrtava ovo, dakako, ne ide. Pravo i sloboda imaju visoku cijenu, ali oni su nedjeljivi i moraju svuda biti branjeni, ukoliko to stoji u našoj moći. Jedina alternativa za to je kapitulacija pred golom silom.

Prema stanju stvari, mora se utvrditi da okončanje rata u bivšoj Jugoslaviji u dogledno vrijeme i pod za sve strane podnošljivim uslovima, nije pitanje moći i sredstava, nego morala i volje. To između ostalog znači očuvanje Bosne kao jedne multietničke, multikulturne države.

U nemogućnosti djelovanja koju je sama sebi stvorila, Međunarodna zajednica hrani se i ohrabruje **nizom obmana** o ratu u bivšoj Jugoslaviji. Djelimično su one svjesno stvorene kao dezinformacije.

Obmana broj 1 je da se ovdje radi o **građanskom ratu** koji se već zbog toga ne može okončati akcijom spolja. U stvarnosti **radi se o ratu među različitim državama**. Za Srbe se radi o prevlasti i osvajanju tla, za Bošnjake i Hrvate o preživljavanju i odbrani svoje države.

Prema obmani broj 2, **sve strane su podjednako krive**, to jest u Bosni nema pravih i krivih, imaju samo jači ili slabiji. U stvarnosti, tu postoji **jedan napadač i dvije žrtve**. Niko ne tvrdi, zbog toga, da su se Bošnjaci i Hrvati u ovom groznom ratu uvijek korektno ponašali.

Obmana broj 3: Diplomatsko priznanje Republike Bosne i Hercegovine i njen prijem u Organizaciju Ujedinjenih nacija je provociralo Srbe. **Stvarno su se dvije trećine stanovništva Bosne izjasnile za državnu nezavisnost**. Ko god govori o pravu Srba da na to reagiraju oružanim napadom, dovodi u pitanje svako demokratsko većinsko odlučivanje i pravo samoodređenja.

Obmana broj 4 je samo jedna varijanta obmane broj 3: rat u bivšoj Jugoslaviji prouzrokovan je "preuranjenim" priznanjem Slovenije i Hrvatske, a onda kasnije i Bosne od strane Njemačke. Dok su Njemačka, Evropska zajednica i države Ujedinjenih nacija Sloveniju i Hrvatsku priznale tek u januaru 1992. godine, tadašnja Jugoslovenska narodna armija je napala Republiku Sloveniju već u ljeto 1991. godine. Nekoliko sedmica kasnije Srbi su napali hrvatske teritorije u Slavoniji i Dalmatinskom zagorju. Priznanje obje države došlo je dakle ne prerano, nego prekasno.

Obmana broj 5 opravdava rat time da su Bošnjaci opasni **fundamentalisti**. To opet nije istina. Ako danas među Bošnjacima ima fundamentalističkih utjecaja, za to su odgovorni: srpska politika uništavanja i neukazivanje pomoći od strane zapadnog svijeta. Islam je u Bosni tradicionalno oduvijek bio liberalan i evropski orijentisan.

Obmana broj 6 govori o **srpskoj miroljubljivosti**, ali je tamo stvarno nema. Predsjednik Milošević se "odrekao" bosanskih Srba i čak protiv njih sam "sprovodi" blokadu. Ipak su i bosanski Srbi i Srbi iz Krajine, do dana današnjeg podržavani, snabdijevani svim ratnim potrebama iz Beograda. U borbama se uvijek iznova pojave srpske specijalne trupe iz ostatka Jugoslavije. Milošević,

naposljetku, ima iste ciljeve kao i Karadžić - zbog toga se pritisak prema njemu mora održati.

Obmana broj 7 guši svako razumno prosuđivanje o političkim i vojnim sredstvima za intervenciju međunarodne zajednice. Prema njemu su Srbi rođeni partizani i od jedne regularne armije ne mogu biti pobijeđeni. Uistinu Srbi vode brutalni konvencionalni rat sa nadmoćnim arsenalom teškog oružja. Moral njihovih paravojnih formacija nije tako visok, a njihovo rukovodstvo je skromno. Za jedan istinski partizanski rat danas im nedostaje podrška širokih masa stanovništva ni na osvojenim teritorijama.

Svi dosadašnji razgovori, protesti, embargo i prijetnje ostali su potpuno bez efekta, jer nisu potkrijepljeni političkom voljom da će - **kao ultima ratio** u smislu Klauzevica (Klausewitz) - one i vojnim sredstvima biti sprovedene. Ipak i sada Ujedinjeni narodi stoje otvoreni prema novim opcijama, ako žele isključiti kapitulaciju kao povlačenje ili daljnje slabljenje plavih šljemova.

Kao prvo, ostaje mogućnost da se digne **embargo** protiv Bosne kako bi se sama mogla efikasno braniti. To mora uključiti **pravo Bosne da ponovo uspostavi državni suverenitet nad čitavom njenom teritorijom**. To isto vrijedi za Hrvatsku. Vrlo važno je pri tom poboljšanje političke i vojne saradnje između Bosne i Hrvatske. Koalicija mora zaživjeti.

Takav potez je u skladu sa međunarodnim pravom. Organizacija ujedinjenih naroda bi mogla angažovati manje kopnene trupe i bilo bi za očekivati da će uspostavljanje vojne ravnoteže, a kao posljedica toga i političke, doprinijeti stabilizaciji regiona. Srbima bi time postalo jasno da svoje ciljeve više neće moći ostvarivati silom, nego da se moraju uzdati u mirovne pregovore. Sjedinjene Američke Države otvoreno negiraju ovu opciju, jer ne žele s jedne strane da žrtvuju Bosnu, a s druge strane ne žele se vojno više angažovati. Engleska, Francuska i Rusija to još uvijek odbijaju, ukazujući na to da na kraju žele pobjedu Srba ili zadržavanje status quo, dakle podjelu Bosne.¹

¹ Objavljeno i u "POGROMU", časopisu Društva za ugrožene narode Njemačke (Gesellschaft für bedrohte Völker, Göttingen, Deutschland), br. 184, avgust/septembar 1995., str. 8-10.

SMISAO, CILJ I REZULTATI JEDNOG NEDRŽAVNOG TRIBUNALA

Na početku svog kratkog referata želim istaći neke zaključke koje je Stalni tribunal naroda sa sjedištem u Rimu formulisao već na prvoj sjednici o bivšoj Jugoslaviji (u Bernu februara ove godine). Ne zato što mislim da su te činjenice vama nove, nego zbog toga što vjerujem da su one tada prvi put u jednom postupku - sličnom sudskom - po prvi put bile obrađene prema međunarodnim pravnim normama.

U ocjeni dokaznog materijala Pripremne grupe i rezultata rasprave prve sjednice, te historijskim, privrednim i političkim faktorima raspada bivše Jugoslavije Žiri ovog nedržavnog tribunala je mišljenja da je trebalo prema principima međunarodnog prava ispitati slijedeće:

- Zločine protiv mira i protiv čovječnosti;
- Povrede međunarodnog humanitarnog prava, kao i prava naroda na području bivše Jugoslavije.

Osnovne odluke prve sjednice

Prije nego predem na otvorena pitanja teme druge sjednice i prije nego pokušam situirati različite neophodne aktivnosti ovog tribunala, želim da ovdje naznačim najvažnija saznanja Sudskog kolegijuma iz Berna:

- Raspoložemo dovoljnim dokazima koji omogućavaju da zaključimo da je **počinjen planski i sistematski zločin genocida** nad muslimanskim stanovništvom Bosne i Hercegovine;

- Da pojam "**etničko čišćenje**" (naročito za 1992. godinu i Bosnu i Hercegovinu - Prijedor i tako dalje) znači ni manje ni više nego **genocid**. Za nepravnike želim pojasniti da genocid znači ciljano pripremljeno i brižljivo planirano masovno ubijanje i protjerivanje. Zbog toga neriječ (Unwort) "etničko čišćenje" svakako treba izbjeći, a potpuno je pogrešno ovaj pojam upotrebljavati za protjerivanje;

- Postoje dovoljni dokazi za samovoljnu i brutalnu zloupotrebu žena kao ratnog sredstva, te silovanje, sakaćenje, ubistva i traumatiziranje djece, djevojaka i žena, usmjerenog prije svega prema muslimanskim ženama;

- Ishitreno rješenje konflikta u Bosni i Hercegovini koje ne počiva na uvažavanju ukupnog stanovništva i **koje de fakto sadrži podjelu teritorije je neprihvatljivo**, jer takvo rješenje u krajnjem nagrađuje primjenu sile i sankcioniše radnje počinjene u namjeri da se izvrši genocid;

- Manipulacije medijima i dezinformacije na području bivše Jugoslavije bile su važni faktori straha koji je rat i jedna rasistička i ekstremno etnocentristička ideologija zahtijevala;

- Zakazivanje Organizacije UN, koja je bila dužna da osigura efikasnu zaštitu narodima bivše Jugoslavije, doprinijelo je da se njihove patnje produže. Dalje je između ostalog utvrđeno da se u Bosni i Hercegovini **radi o napadačkom ratu**, o agresiji Republike Srbije koja je izvršila napad na teritoriju Bosne i Hercegovine, o produženju ove agresije od strane bosanskih Srba koji su bili i biće - manje ili više prikriveno - podržavani od strane Republike Srbije. I Hrvatska strana se u ovom nacionalističkom ekspanzionističkom ratu aktivno angažovala. Očigledno je da postoji tajni dogovor između predsjednika Miloševića i predsjednika Tuđmana o podjeli Bosne i Hercegovine i proširenja vlastitih teritorija na njene dijelove. Zbog toga je nužno imenovati agresore, kako bi se mogla zahtijevati odgovornost prema međunarodnom pravu i prema Povelji Ujedinjenih nacija (čl. 2, odjeljak 4).

Kao što je već rečeno ovo su samo neke pojedinačne tačke, na koje se već na prvoj sjednici konačno moglo odgovoriti. Optužnica (više od 100 punih stranica). Čitav niz dokumenata su integralni sastavni dio ove Optužnice pripremljene za drugi dio sjednice. Ovi dokumenti između ostalog sadrže slijedeće težišne tačke, i time su nužna dopuna Ad hok kaznenog suda OUN:

- Utvrđivanje pozadine i temeljne odgovornosti u vezi sa datim događajima;

- Doprinos za analizu pozadine konflikta, posebno u odnosu na ekstremni nacionalizam poslije Drugog svjetskog rata i pozadine oružanog sukoba u bivšoj Jugoslaviji;

- Kritičko sagledavanje problema na ustavnoj ravni u pogledu na mirovni proces;

- Zahtjevi i preporuke stranama u sukobu, trećim zemljama, Organizaciji UN i Evropskoj zajednici.

Zahtjevi prve sjednice

Na drugoj sjednici Tribunala u Barseloni, prije svega, treba precizirati slijedeće tačke optužnice i donijeti odgovarajuće sudske odluke (principi humanitarnog i međunarodnog prava i ovdje moraju biti obavezujući za odluke žirija):

1. Na osnovu na I sjednici pripremljenih dokumenata i novog dokaznog materijala II sjednica treba dopuniti ad hok kazneni sud OUN, koji je ovlašten da identificira individualnu odgovornost.

U saglasnosti sa svojim zadatkom, Tribunal u Barseloni treba ispitati pravne osnove odgovornosti i modalitete izvjesnih kompenzacija za sve žrtve zločina.

2. Tribunal u Barseloni će sa stanovišta međunarodnog prava ispitati način raspada bivše Jugoslavije, posebno će to ispitati s obzirom na pravo samoopredjeljenja, žrtava manjina i pravo na učešće u odlučujućim društvenim procesima, naročito na uređenju i oblikovanju sopstvene budućnosti (demokratija).

3. Treba preispitati u kojoj mjeri je dostatno savremeno međunarodno pravo te međunarodni mehanizmi i instrumentarijum za razrješavanje konflikata, i da li je ono zaista bilo iscrpljeno (ili će biti iscrpljeno) u sukobu u bivšoj Jugoslaviji.

4. Ispitati ulogu medija, kao i njihovu interpretaciju, kako kao žrtve tako i kao direktnog učesnika ili neredbodavca (naručioca) u konfliktima ili njihovom razrješavanju, sa posebnim osvrtom na bivšu Jugoslaviju.

Težište optužbi za sjednicu u Barseloni

- **Za tačku 1:** Pravna odgovornost: U okviru ove odgovornosti ispitaće se i istražiti kako odgovornost država, tako i individualna odgovornost.

- U prvom redu se radi o zločinima država Srbije i Crne Gore: bombardovanje, agresija na države i gradove, na muslimansko stanovništvo, radi se o predaji dijelova armije (kolaboracionističkim, primj. Redakcije) defakto vlastima, defakto države bosanskih Srba. Radi se o protjerivanju, ratnim zločinima i genocidu i protiv Albanaca na Kosovu.

Pri tom se radi i o imenovanju određenih ličnosti i njihovih konkretnih zločina, te optužbama protiv ovih ličnosti.

- Biće istraženo i da li je bilo državnih zločina od strane Slovenije. Isto tako o mogućim individualnim zločinima od strane Slovenaca.

- Radi se i o zločinima bosansko-srpskih defakto vlasti na od njih posjendutim područjima Bosne i Hercegovine. O zločinima protiv čovječnosti, genocida protiv muslimana i katolika.

I ovdje se naravno radi o imenovanju konkretnih ličnosti i optužbama zbog njihovih konkretnih zločina.

- Zatim će biti istraženi i zločini defakto vlasti Herceg-Bosne. Njihovi zločini protiv čovječnosti, zločini protjerivanja i mogućeg genocida.

I ovdje će biti istražena lična odgovornost.

- Takođe će biti istraženo, da li su počinjeni zločini od strane Republike Bosne i Hercegovine. Dalje se moraju istražiti mogući zločini i povrede ljudskih prava od strane bosanskih Muslimana (Bošnjaka).

- Na kraju će biti istražene odgovornosti Ujedinjenih nacija.

- **Za tačku 2:** Nacionalizam, samoopredjeljenja, prava manjina:

Druga sjednica će se usput pozabaviti velikosrpskim i velikohrvatskim nacionalizmom i njegovim uticajem na početak rata i na ratna zbivanja. Nacionalizam koji u 1992. godini Bosni i Hercegovini nije priznao od međunarodne zajednice priznate granice i nije joj dozvolio da ostane demokratska, multietnička i laicistička država.

- **Za tačku 3:** Primjena instrumentarija za razrješenje konflikata. Ovu tačku treba sagledati zajedno sa 1. tačkom embarga protiv Bosne i Hercegovine.

- Odgovornost zemalja, koje su zaobilazile UNO-embargo.

- Odgovornost za nasilje nad međunarodnim pravom od strane oružanih snaga bosanskih Srba, HVO itd.

Ovdje se radi i o političkoj odgovornosti **svih zemalja** u konfliktu u bivšoj Jugoslaviji.

- **Za tačku 4:** Mediji.

- U 1. tački biće istražena uloga **Hrvatske vlade** u odnosu na uticaj na masovne medije zemlje, kao i uticaj na vladine i nezavisne medije. Pri tom se radi o političkom i finansijskom uticaju, uticaju na sistem distribucije, kontrole, cenzuru, osude novinara i tako dalje. Dakle, radi se o zahtjevu čisto

nacionalističkog političkog držanja masovnih medija. Tu treba obraditi konkretne podatke i činjenice.

- U 2. tački biće istražena uloga **bosansko-srpskih defakto autoriteta** u odnosu na njihov uticaj na masmedije, na samoproglashenu defakto vladu i totalnu antidemokratsku kontrolu, rašireno dezinformisanje, širenje nacionalističke mržnje protiv Bošnjaka. I ovdje treba obraditi konkretne podatke i činjenice.

- Treća tačka će biti uloga medija na teritoriji kontrolisanoj od HVO u odnosu na uticaj HVO na masmedije samoproglashene defakto vlade Herceg-Bosne. I ovdje će biti obrađeno pitanje diskriminacije i nacionalističke mržnje.

- Kao 4. tačka biće istražena uloga medija u **Bosni i Hercegovini** i naročito će se osvijetliti uloga **nekih privatnih medija i novinara u Bosni i Hercegovini**.

- Kao 5. tačka biće istražena uloga medija u **Srbiji i Crnoj Gori**. Ovdje se radi o tome da se istraži uloga medija kao nosioca vladine propagande prije i za vrijeme rata. Odnos prema nacionalizmu, prema mržnji, ali takođe i odnos prema nezavisnim medijima, odnos prema neposlušnim saradnicima u državnim medijima itd.

- Kao posljednja isto tako važna tačka, biće istražen uticaj **međunarodnih medija** na sukob i rat u bivšoj Jugoslaviji.

Kratak zaključak

Ovaj nedržavni tribunal mišljenja, doduše, ne može izricati pravno važeće presude.

Ipak je, po našem mišljenju, važna dopuna ad hok Krivičnog suda OUN. On će pokazati međuzavisnost odgovornosti koja daleko prevazilazi presude pojedinačnih počinitelaca. To Tribunal UNO ne može učiniti.

Ipak je to važna dokumentacija šta se u stvarnosti dogodilo i koji su uzroci do toga doveli. Niko poslije toga neće moći kazati da toga nismo bili svjesni.

Ipak je jedan od onih foruma koji su stali na stranu gubitnika dokazni materijal staviti na raspolaganje, krivičnom tribunalu OUN, koji će mu korisno poslužiti za iznalaženje svoje presude.

Naš tribunal je samo jedan od raznih neophodnih angažmana. Ali, važna je istina, istina koja je posredovana na sudski (pravni) način. Samo istina može bilo kad omogućiti da ljudi u regionu mogu iznova zajedno živjeti. Samo istina će Evropu i svijet izvući iz ovog totalnog zakazivanja.

ZA VEĆU EFIKASNOST UJEDINJENIN NACIJA

Bosanski Srbi dali su maha odvratnom užasu da bi napravili etnički čisti geto i to svoj vlastiti. Sada Srbi bježe iz svojih kuća i sa svoje zemlje plašeći se odmazde Bošnjaka i Hrvata. Nadam se da na kraju Bosna neće biti "očišćena" od svog divnog političkog kreda: pluralističke demokratije.

Ovaj koncept ima posebno mjesto u mom muslimanskom srcu. Druge muslimanske zemlje kao što su Turska, Pakistan i Bangladeš učinile su veliki progres ka demokratiji. Ali njihova neislamska populacija je suviše malobrojna da ih učini zaista multietničkim. Otuda njihova odanost pluralizmu, koji je ključni test demokratije ostaje sumnjiva. Bosna i Hercegovina, u kojoj Bošnjaci čine 44 posto populacije, startovala je sa pluralizmom. Njeni Srbi i Hrvati su jake, vibrirajuće manjine. Odanost bosanskih Muslimana pluralizmu je legendarna. Znam da su mogli uspostaviti prvi primjer demokratskog pluralizma u muslimanskom svijetu, od čega dosta toga ostaje neprobojno za vjetrove slobode i demokratije koja kruži oko njih. Nadam se da smo dovoljno slušali i čitali o islamu koji je, navodno, protivan sekularnoj demokratiji. Mislioci od Maksa Vebera (Max Weber) do Viliijama Baklija (William F. Buckley), pravnika, sugerisali su da je demokratija jedinstveni dar "kršćanske svijesti". Bošnjaci su postavili najsnažniji izazov ovoj tezi. Sekularizam nisu samo podržavali. Oni su za njega dali najveće historijske žrtve.

Agonija Bosne i Hercegovine pokazuje da etnički fanatizam može biti smrtni neprijatelj pluralističkoj demokratiji kao i komunizam. Ona takođe dokazuje da jedna nacija ne može provoditi uvezeni, prefabrikovani demokratski sistem, nego vlastite demokratske institucije sama mora izgrađivati. To je proces koji zahtijeva vremena i koji često uključuje iskušenja i nevolje. Ali svijet može ublažiti bol stvaranja nove demokratije i spasiti je od dezintegracije. Iz neumornih zaklinjanja zapadnih državnika na vrijednost slobode i pluralizma, moglo bi se pretpostaviti da bi potrebno učinili i u momentu iskušenja Bosne. Nažalost, oni su iznevjerili ta očekivanja. Ja vjerujem da je blagovremena intervencija Ujedinjenih nacija i Sjeveroatlanskog pakta (NATO) mogla spasiti Bosnu i Hercegovinu kao multietničku državu a, takođe, i bezbrojne ljudske živote.

Da budemo iskreni, nisu sve zapadne ili istočne vlade bile bezosjećajne u odnosu na težak položaj Bosne. Mislim, da bi moja zemlja, Sjedinjene Američke Države, intervenirala ranije, ali se bojala da se ne uhvati u vijetnamsku zamku. Ovo ukazuje na najočitiiji problem s kojim se suočavamo u post-komunističkoj eri, i o kojem želim posebno da govorim. To je problem sigurnosti za nove države sklone konfliktima i za stare etničke grupe.

Ujedinjene nacije su osnovane da spasavaju buduće generacije od "pošasti rata". Međutim, njeni osnivači uglavnom su bili oprezni prema velikim silama, ratnim huškačima koji su u rasponu od četvrt vijeka, potopili svijet u dva razorna konflikta. Oni su se zadovoljili da razoružaju gubitnike II svjetskog rata - Njemačku i Japan - i da ostale velike Sile ustoliče u stalne članice Savjeta bezbjednosti gdje mogu pretresati probleme.

Od tada se velike sile međusobno pristojno ponašaju. Međutim, to ima malo veze sa Ujedinjenim nacijama. Nuklearne bombe koje posjeduju mnoge od ovih država, učinile su da se ratno stanje među njima ne može ni zamisliti. Pored toga, većina njih su industrijalizirane i globalizacija industrije i trgovine promijenila je arenu njihove konkurencije sa teritorijalnog konflikta u trgovinski rat. One imaju veliki ulog u očuvanju uzajamno kooperativnih odnosa.

Situacija je različita za mnoge novije, pred-moderne ili države koje su u toku modernizacije. Mnoge od njih imaju iredentističke aspiracije protiv svojih susjeda. Drugi imaju čisto hegemonističke ambicije. One imaju malo ekonomskih veza koje se preklapaju i koje povezuju industrije - privrede. Odsustvo modernog oružja za neke čini rat atraktivnim instrumentom za rješavanje međunacionalnih sporova. Otuda je post-kolonijalna era potpalila konflikte u zemljama u razvoju: Indiji i Pakistanu, Pakistanu i Bangladešu, Iraku i Iranu, Iraku i Kuvajtu, Izraelu i Arapskim zemljama, Jermeniji i Azerbejdžanu, Rusiji i Čečeniji, Ruandi, Kurdistanu, Sudanu, Zairu, Angoli i tako dalje.

Za kratko vrijeme, hladni rat je obezbijedio mjeru sigurnosti u velikom dijelu svijeta. Dvije konkurentne supersile pokušale su da očuvaju poredak u svojim utjecajnim sferama. Samo prije šest godina nismo mogli ni zamisliti kako Sjedinjene Države istovremeno prekidaju pomoć Pakistanu nastavljajući držanje po strani od sukoba Irana i Iraka, tako peru ruke od velikog, nekada strateški važnog područja svijeta. Takođe nismo mogli zamisliti da Sovjeti dozvoljavaju frakcionaško divljaštvo u Avganistanu ili međunacionalni sukob između Azerbejdžanaca i Jermena za Nagorno Karabah. Titova Jugoslavija bila je van ove bipolarne jednačine. Tu je komunistička mašina zadržavala Muslimane, Srbe i Hrvate od međusobnih sukoba. Huškači u susjedstvu prepušteni su na volju velikih sila. Velike sile, međutim nisu koristile tu volju

sve dok to nije promoviralo njihove "nacionalne interese" ili neki politički interes njihovih vladajućih elita.

Istina Sjedinjene Američke Države i NATO saveznici intervenisali su konačno da bi držali na uzdi srpske ubice i prekršioce mira i reda u Bosni i Hercegovini. Njihova akcija bila je diktirana ne od strane sveukupnog sigurnosnog aparata nego nizom nepovezanih događaja. Znamo da je duhovni učitelj reizborne kampanje predsjednika Klintonu Ričard Moris (Richard Morris) rekao predsjedniku da se za bosansku krizu trebalo pobrinuti prije nego je izborna sezona krenula. Drugo, Kongres Sjedinjenih Američkih Država donio je rezoluciju sa pravom veta o jednostranom podizanju embarga za naoružanje protiv Bosne. Da je Kongres stvarno odbacio predsjednički veto, što je skoro sigurno da će učiniti ukoliko se Administracija ne pokrene da deaktivira krizu, predsjednik bi izgubio inicijativu za balkanske probleme u Senatu. Tada bi nastao razorni udar na Klintonovo predsjedništvo i izgledi za njegov ponovni izbor potkopani.

Vapaj bespomoćnog naroda za međunarodnim sistemom sigurnosti takođe simbolizira i Ruanda. Svjetske vlade se ne zalažu za takav sistem što mnoge odvraća od ove ideje. On se može uspostaviti u okviru Ujedinjenih nacija.

Moj lični prijedlog je da počnemo sa tim da se sveukupne snage sigurnosti koriste za operacije za stvaranje i održavanje mira. One se mogu staviti pod komandu Ujedinjenih nacija tj. Savjeta bezbjednosti. Glavni razlog što Ujedinjene nacije nisu bile u stanju da interveniraju u zaustavljanju genocida u Bosni ili Ruandi bio je zbog toga što nisu postojale takve snage. Njima bi, "sigurnosne zone" Ujedinjenih nacija Srebrenica i Žepa mogle biti spašene i vjerovatno bi prvo primirje u Bosni posredstvom Ujedinjenih nacija rezultiralo očuvanjem desetina hiljada života.

Predložene mirovne snage Ujedinjenih nacija predstavljale bi i podjelu rada između Sjevera i Juga, između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. To bi spojilo naoružanje visoke tehnologije Sjevera sa visokim duhom i hrabrošću Juga. Bogate zemlje koje ne posjeduju ni jedno ni drugo svojski bi podržavale ove snage materijalnim sredstvima.

Istovremeno, ja bih predložio reorganizaciju Savjeta bezbjednosti u cilju boljeg održavanja sveukupnog interesa i prioriteta. U svojoj sadašnjoj formi Savjet je, izgleda, sredstvo u rukama stalnih članica čiji se interesi često ne podudaraju sa interesima strana u sukobu. Izgleda da članice Savjeta nekada koriste krizu da bi promovirale svoje vlastite ekonomske ili bezbjedonosne interese. Spremnost sa kojom su zapadne zemlje, pod mandatom Ujedinjenih nacija, pritekale u pomoć Kuvajtu protiv iračke invazije je zgodan primjer za to. Bosna i Ruanda, iako daleko veće ljudske tragedije, nisu mogle izazvati sličan

odgovor Ujedinjenih nacija jer, očito, ni jedna od njih nemaju obilne zalihe nafte kao Kuvajt, niti su važne na neki drugi način po interese ključnih zemalja Savjeta.

Jedan od načina da se Ujedinjene nacije učine pravednijim i odgovornijim za razvijanje veće brige u svijetu bio bi da se Savjet proširi tako da uključuje bar jednu članicu sa svakog većeg geografskog područja: Južne Amerike, Srednjeg istoka, Afrike, Istočne Azije i Pacifika, te Južne Azije. Danas su tri petine svjetske populacije isključene iz stalnog članstva u Savjetu bezbjednosti koji donosi ključne odluke o ratu, miru u sigurnosti.

Regionalne zemlje članice bile bi pretstavnice njihovih regija, ne samo njihovih vlastitih zemalja. Bilo je prijedloga da Ujedinjene nacije Savjetu bezbjednosti dodaju par utjecajnih zemalja. To bi, mislim, moglo biti kontraproduktivno. Ukoliko bi se na primjer Indija izabrala u Savjet, bi li to povećalo brigu o sigurnosti njenih manjih susjednih zemalja? To isto bi bilo sa uključenjem Nigerije, Južnoafričke Unije ili Brazila, koji se povremeno predlažu u stalno članstvo Savjeta.

Umjesto toga da se Ujedinjenim nacijama dodaju pojedine zemlje u Savjet bezbjednosti, može se zatražiti da svaka regija imenuje pretstavnik iz postojeće organizacije (napr. Organizacija afričkih država, Organizacija američkih država) ili da se izabere na drugi način.

Najproblematičnija mjesta u svijetu su u zemljama u razvoju i predložene snage sigurnosti Ujedinjenih nacija bi imale jaku komponentu zemalja u razvoju. Da bi se osigurala veća odgovornost Savjeta prema problemima u razvoju, Savjet može da prekine praksu veta, bar po pitanjima sigurnosti.

Ovo su slučajna razmišljanja jednog čovjeka. Ono što želim da istaknem jeste da su Ujedinjene nacije, koje su formirane kao posljedica rata između velikih sila, postale manje relevantne za potrebe sigurnosti u svijetu u kojem se većina sukoba dešava između manjih kolektiviteta. Bosanska tragedija i tragedija Ruande su očite potvrde za ovo.

Vrijeme je da se zapitamo da li moramo imati "Savjet bezbjednosti" koji bez sigurnosnog aparata gubi dah, dok siledžije i bitange koriste svojih pet minuta - masakriraju djecu i žene, pale gradove i sela i uništavaju kulturna bogatstva. Pola vijeka nakon što je svijet svečano izjavio zakletvu "nikada više" genocid se dešava pri svjetlosti televizijskih kamera. Svečane izjave ne zaustavljaju agresore. Vojnici i oružje zaustavljaju. Podržimo naš zavjet žrtvama nacističkog holokausta ili ga povucimo.

NEADEKVATNI POSTUPCI SVIJETA

Od prekjuče su NATO-saveznici prisutni u Bosni i ko sada nastoji dati komentar ovog napada protiv bosanskih Srba poći će od utiska da je svijet sad ponovo na pravom putu. Uzgredno dodajem da odobravanje ovog napada dolazi, takođe, od onih koji se dosada uistinu nisu mogli dovoljno iskazati kao borci za mir i od onih koji su me oklevetali kao "ratnohučkača", dakle kao zagovornika rata. To su činili zato što smo mi zahtijevali efikasnost ovog vojnog angažmana Zapada. Druga uzgredna napomena je **da su snage Zapada ovu akciju preduzele prije tri godine bilo bi spašeno 250.000 ljudskih života**, izbjegla bi se "etnička čišćenja", uštedjeli bi se prilozi u milijardama koji će biti potrebni za ponovnu izgradnju ove razrušene zemlje, što bi za naše hladnim materijalizmom prožeto zapadno društvo moglo zaista biti od ogromnog značaja. Ali čemu to - tempi passati!

Dakle, u tom smislu se sada oglašavaju komentari političara, novinara, šou-zvezdica i sportskih velikana. Zapad je sada dokazao da sebi ne može dopustiti da trajno obigrava kao mačka oko vruće kaše, što bi značilo da je sada svijet ponovo u redu.

Ja sam u tom pogledu sasvim drugčijeg mišljenja. I pored ovih zračnih udara svijet nije u redu. On nije u redu jer su suprotnosti među Evropljanima u najboljem slučaju prikrivene. One nesumnjivo i dalje postoje sa tendencijom da se tobože "udružena" Evropa, evropska "Unija" dokaže kao duboko razjedinjena. Drugim riječima Evropljani su politički impotentni i krajnje je mala nada da će se postojeće stanje promijeniti.

Još jednom se pokazalo da Evropljani bez Amerikanaca gotovo i nisu sposobni. Mi se nalazimo u situaciji sličnoj onoj prije dvije godine, prilikom snabdijevanja bosanskih enklava iz zraka, kada su gladni Bošnjaci jedino inicijativom Amerikanaca spašeni od gladi. S pravom se tada jedan visoki američki službenik narugao: "Ovi ljudi", mislio je na Evropljane, "ne bi mogli organizovati kolonu vozila čak ako bi i njihov život od toga zavisio".

(Svijet, takođe, nije u redu jer su Ujedinjene nacije, koje su već dugo vremena takve kakve su, i dalje nadležne za "pregovore o miru". Jer, Ujedinjene

nacije su se u ovom konfliktu do kraja deklarirale zbog čega svako daljnje njihovo učešće u posredovanju može biti samo korak nazad. One su čak ponosne na svoju glavnu grešku: biti apsolutno neutralan naspram svih "zaraćenih strana". **Ali, baš ova ekvidistanca prema ubicama i žrtvama je imala za posljedicu neuspjeh Ujedinjenih nacija na Balkanu.** Čerčil je jednom rekao da se ne može ostati neutralan između vatre i vatrogasaca. Ali, to upravo Ujedinjene nacije rade i time same sebe čine sukrivcem.

Navešću primjer iz mog vlastitog promatranja: poslije terorističkog napada na Sarajevo (moja često izrečena teza potvrđuje da se "konflikt" u Bosni rječju "rat" pogrešno označava jer taj "konflikt" je uistinu teror protiv civilnog stanovništva) imao sam nemilo zadovoljstvo da stojim blizu gosp. Akašija (Jasushi Akashi) tako da sam mogao čuti kada je telefonom razgovarao sa raznim ljudima, među ostalim sa gosp. Biltom (Carl Bildt) i sa generalom Smitom (Smith), rječito ih zaklinjući od riječi do riječi, kako nastoji da ih "opameti". Njegova glavna zabrinutost je bila da bi NATO mogao istupiti protiv Srba. Ne, sve dok ovaj UN-pacifist, po dužnosti posrednik-pregovarač pravi nered, svijet ne može biti u redu.

Svijet, takođe, ne može biti u redu ako se - kako to sada izgleda - **glavnog aktera rata pretvara u graditelja mira.** Svi sudionici na Zapadu - o Rusiji ne treba ni govoriti - su jedinstveni u mišljenju da samo Milošević može donijeti zaokret ka poboljšanju prilika, samo on je u mogućnosti da bosanske Srbe privoli na mirovne pregovore. Sad se može dugo nagađati o tome koliko je duboki rascjep između Miloševića i Karadžića istinit, ali jedno je, ipak, **neosporno: Balkanski rat nije mogao pokrenuti niko drugi nego srpski predsjednik.** On je lansirao i širio fiksideju velike Srbije i uz to ratom unesrećio najprije Sloveniju, zatim Hrvatsku i, na koncu, Bosnu. Mišljenje da on sada važi kao jedina nada govori o protivrječnostima morala i realne politike.

Svijet, takođe, nije u redu ako u sad mogućim mirovnim pregovorima na srpskoj strani, pored Miloševića budu, možda, sjedili i ratni zločinci Karadžić i Mladić. Izbjegavajući historijska poređenja može se reći da je to isto kao da su Hitler i Gering (Göring) 1945. godine, vodili razgovore sa Saveznicima. Ako se učešće Karadžića i Mladića uopšte uzima u obzir, onda je to još jedna otežavajuća greška Organizacije Ujedinjenih nacija; to znači da se misli da se sa teroristima može pregovarati. Ali, apsurdno je voditi pregovore na civiliziran način sa onim krivcima za pisačim stolom koji dopuštaju da se trogodišnja djeca strijeljaju, koji naređuju masovno nasilje kao sredstvo za "etničko čišćenje", koji su u svoj politički program ugradili rasnu mržnju i genocid. To, takođe, dokazuje besmislenost politike Ujedinjenih nacija. Ujedinjene nacije kvalifikuju vođe Kninske krajine i bosanskih Srba kao ratne zločince, a izaslanik Ujedinjenih nacija na Balkanu ide baš ovim ratnim zločincima da bi im stiskao ruke i s

njima pregovarao sa izrazom servilnosti. Ne, ako se to pacifistima i ne sviđa, moram reći da je jedinu mogućnost za razračun sa takvim ljudima iskoristila hrvatska armija nedavno u svojoj ofanzivi u Krajini.

K tome jedna napomena: Samozvani eksperti za Balkan su nam godinama pričali kako je srpska armija snažna, kako Srbi sve do danas slijede titovsku partizansku tradiciju i da bi, stoga, vojna intervencija s vana morala biti bezuspješna. Ma vraga! Navodna sila srpske armije nema više snagu mita koji Srbi njeguju na osnovi zbivanja u bližoj prošlosti. Činjenica je da su "partizani" u Krajini bježali kao zečevi, njihovi oficiri su napuštali jedinice, a političko vodstvo je prvo pobjeglo. Sve to govori jedino o borbenom moralu i motivaciji vojnika.

Dio ovih vojnika - to je takode značajno s obzirom na tvrdnje miroljubljivog vladara Miloševića da Srbija ne učestvuje u ratu izvan vlastite zemlje - **je očigledno došao iz Srbije**. Ratni zarobljenici su mi u Bihaću opisivali kako su pohvatani u mjestima u kojima su radili, na svojim poljima, šta više na ulicama i da su - bez znanja kuda - odvedeni na front. Pamтите, to su bili ljudi iz Beograda, Novog Sada i drugih srbijanskih gradova. Jedan mi je ispričao da mu je rečeno da on treba da brani, a "šta bi mi trebali braniti", odgovorio je vojnik, "nama se to ne kaže".

Ali, vojni udarac u Krajini očituje još nešto o gosp. Miloševiću. Na Petrovoj gori su Hrvati otkrili srpske rezerve oružja na 10 spratova pod zemljom, na dubini do 30 metara. Najmoderniji način. Možete i tri puta razmisliti o tome od kuda je to oružje došlo. A Petrova gora je samo jedan od brojnih primjera.

Ne, moje dame i gospodo, svijet nije u redu ako u mirovnim pregovorima na jednoj strani učestvuje predsjednik Milošević, a na drugoj strani ljudi kao Bilt (koji hrvatskog predsjednika Tuđmana grdi kao ratnog zločinca), Stoltenberg (Stoltenberg) koji Bošnjake i Hrvate označava kao potomke Srba ili Akaši za kog mi i pored najbolje volje ne pada na pamet da o njemu još išta kažem. Svijet nije baš u redu zato što su neinformisanost, ograničenost i neiskrenost dugo vremena bitna obilježja evropske balkanske politike. O tome navodim jedan primjer. Njemački ministar vanjskih poslova obrazlaže prekjučerašnji vojni udarac slijedećim riječima: "Mi nismo mogli i smjeli duže gledati kako se nad hiljadama nedužnih ljudi vrši teror". Lijepo rečeno! Samo, Klaus Kinkel (Klaus Kinkel) lično je smio i mogao da to bez imalo ganuća posmatra više od tri godine. I ne samo to. Kad sam ga ja u ljeto 1993. podsjetio na Londonsku konferenciju održanu avgusta 1992. godine i pitao da li on ostaje pri tome da se nasilno mijenjanje granica neće priznati, dobio sam slijedeći odgovor: "Ja ne mogu reći da se ostaje pri tom da se takoreći normativna snaga faktičnog konačno, ipak, ne vodi priznavanju onog što je silom osvojeno. To bi svakako

bilo strašno i ja ostajem pri tom da bi mi to, zaista, samo uz oštru škripu zuba mogli i morali primiti k znanju".

Dokle političari takve izjave daju - dabome, Klaus Kinkel je tu samo primjer za mnoge, on samo manje govori, može se, takođe, reći da je manje neiskren - dotle svijet nije u redu. Ipak, žalosna je činjenica da su zapadna društva opijena pacifizmom, ona ne vide - ili ne žele da vide - da je balkanski rat vojnički, a ne politički problem, što logično znači da se ovaj problem ne može riješiti politički, nego samo vojnički. Šta se u vezi s tim može reći o zlosrećnom embargu na oružje, Haris Silajdžić je već rekao.

Svijet baš nije u redu jer Bosna, jedna mala zemlja, je tako dugo žrtva jedne agresivne ideologije, a "međunarodna zajednica" na rat rasista i šovinista svo vrijeme odgovara ponudama za pregovore i apelima za mir. Svijet nije u redu jer Bosna i Hercegovina već dugo nije sasvim sigurna u svojim sadašnjim međunarodno-pravno priznatim granicama. Ja se bojim da je multietničko, multikulturno, multireligijsko bosansko društvo, što je gosp. Silajdžić označio kao "bosanski duh", da je sve to dugo vremena izvan naše pažnje, a možda će biti zauvijek. Uprkos tome ne postoji ni politički, ni moralni, a naročito ne razlog po osjećanju pravičnosti da se Bosna otpiše. Mi, Evropljani, "zapadnjaci", tako mnogo ponosni na naš moral i našu kulturu, smo ljude u Bosni već odavno i dobro razočarali, a isto tako bezdušno se odnosili prema njihovom povjerenju. Stoga, svijet će za mene ponovo biti u redu tek kad mi ne budemo više jadni, bijedni oportunisti kakvi smo se do sada u Bosni pokazali.

*KULA HUSEIN
KAPETANA
GRADAŠEVIĆA
U GRADAČCU,
JEDAN OD
KULTURNO-
HISTORIJSKIH
SIMBOLA
BOSNE I
HERCEGOVINE*

TRAŽENJE ODGOVORNOG RJEŠENJA ZA BOSNU I HERCEGOVINU

Humanista 19. vijeka Čarls Dadli Verner (Charles Dudley Warner) jednom je napisao "Politika udaljavanja i bračne drugove". Sada što vidimo u Bosni i Hercegovini, čuje se mnogo različitih mišljenja. Odjekuje glas mračnih strasti potpaljenih osvetom. Grmi glas razbješnjelog egoiste, zanesenog vlastitim problemima. Što više činiš za njega, želi da više ulažeš u njegovu karijeru, čak prije nego u svoju vlastitu. Koliko smo mnogo puta slušali o kršenjima ljudskih prava usljed terora neke vlade, usljed građanskih ratova, usljed nacionalizma, genocida ili etničkog čišćenja; da navedemo samo nekoliko primjera:

Čovječanstvo je trpjelo šok za šokom. Od komunizma do fašizma dok nije doživjelo opšti stres. Slika koju sam dao je depresivna. Ali, reći: nema jednostavnog rješenja, ne znači da nema nikakvog rješenja. Ratovi ne traju vječno i sadašnji rat u Bosni i Hercegovini će se takođe završiti. Pitanje je kada i poslije koliko još genocidnih radnji.

Neki koji zagovaraju završetak rata insistiraju da se zaraćenim stranama omogućiti da nastave rat i da dostignu tačku u kojoj će postojati pobjednik i gubitnik. Drugi se pozivaju na spoljno angažovanje slično onome koje je eliminisalo palestinsko pitanje ili na jače prisustvo u tom području kao što je bio slučaj sa Kuvajtom i ratu u Zalivu.

Međunarodna zajednica prezentirala je nekoliko alternativa za završetak rata. Međutim, ni jedna od njih ne izgleda prihvatljiva za zainteresovane strane ili ne pruža trajno rješenje. Jedna alternativa dokazala je da je etničko čišćenje stvarni uzrok sadašnjeg konflikta. Ona je naglasila potrebu da se u nacionalne ustave uvrste odredbe za zaštitu ljudskih prava. Ovo donekle održava labavi brak. Ovakvo rješenje može služiti svojoj svrsi ako su i ukoliko su prihvaćena od svih strana i ukoliko ih one provode iskreno.

Drugo rješenje je rješenje Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija za adhoc međunarodni tribunal. Tribunal se suočava sa ogromnim i dugoročnim zadatkom odabiranja pravno kompetentnih i politički ostvarljivih sudski utvrđenih proceduralnih pravila i razvoja ostvarljive nametnute šeme. Dalje, osobe za

koje se navodno tvrdi da su umiješane i odgovorne za ratne zločine u Bosni još uvijek su na slobodi i čak su prisutne (ili su prisutni njihovi prijatelji) na mirovnim pregovorima. Ujedinjene nacije su već poslale signal stranama u konfliktu da bi Trubinal za ratne zločine mogao biti rasformiran zbog nedostatka sredstava.

Alternative o podjeli uz korištenje mapa bile su prezentirane nekoliko puta u 1992, 1993. i 1994. godini pod rukovodstvom SAD i Evropske zajednice. Ove mape su pokušaj da se pomire radikalni akteri rata. Bosna i Hercegovina po ovom etničkom nacionalizmu nije jedina, slični problemi postoje i u Rusiji, Aziji i na Srednjem Istoku. Ove alternative će postati krajnje neoperativne ako im se da prednost u Bosni i Hercegovini.

Aktuelno korištenje NATO snaga je kockanje samo po sebi. Ono neće nikada eskalirati da dostigne taj nivo koji je dostignut za oslobođenje Kuvajta.

PRIJEDLOG:

Moj prijedlog nije da utišam druge glasove, nego da rekapituliram relevantnost svakog rješenja:

- Omogućiti ovim prijateljima da pomognu Bosni i Hercegovini da ide naprijed;

- Konfrontiranje sa neprijateljem i ne ostaviti ni jednu tvrdnju bez odgovora;

- Dozvoliti starim prijateljima da učine sve što mogu.

Ovaj Kongres sakupio je ljude da bi kreirali politiku koja će biti relevantna za rat u Bosni. Naši naponi pružaju nam bogatije razumijevanje nacionalnog i internacionalnog političkog života i jako zanemarenog glasa javnosti.

Međunarodno javno mišljenje može zatražiti od Međunarodnog suda pravde da donese presudu i ocjenu da je embargo na naoružanje zavjera super sila protiv Bosne. Međunarodno javno mišljenje, između ostalih, predstavljaju nevladine organizacije za humanitarna prava, muslimanske, hrišćanske i jevrejske vjerske institucije, visoke škole za međunarodno pravo i svi ljubitelji mira i dostojanstva čovječanstva.

Zbog nefunkcionisanja sistema koji je sada na raspolaganju žrtvama silovanja i genocida, svjetska zajednica mora obrazovati Međunarodni krivični sud sa jurisdikcijom nad međunarodnim zločinima. Međutim, ukoliko ne postoji takav sud, u svakoj zemlji moraju se pokrenuti građanske parnice koje osuđuju kršenje međunarodno zaštićenih ljudskih prava.

Ostavljajući otvorena vrata za stare prijatelje u Ujedinjenim nacijama, Sjedinjenim Američkim Državama i Evropskoj zajednici traži se od svih njih da kod podnošenja bilo kojeg alternativnog zahtjeva za završetak rata uzmu u obzir slijedeće.

- Svi Bošnjaci moraju se vratiti kućama.
- Naplata razumne kompenzacije od Srbije za obnovu Bosne.
- Priznanje bosanskih granica koje su postojale u novembru 1990.

*MUZEJ XIV ZIMSKIH OLIMPIJSKIH IGARA U SARAJEVU,
POTPUNO UNIŠTEN AGRESORSKIM GRANATAMA*

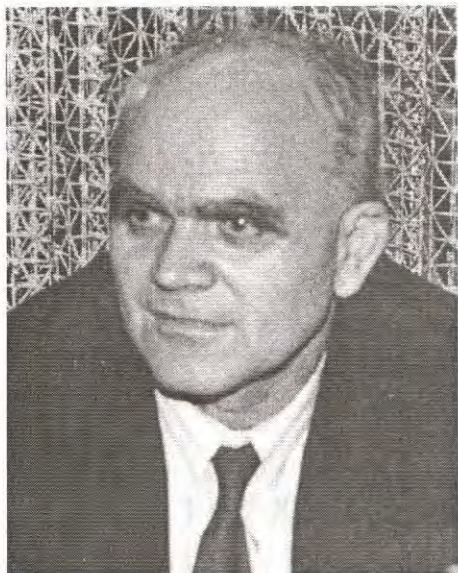
Učesnici Kongresa su sa pažnjom saslušali više od 100 referata i diskusija

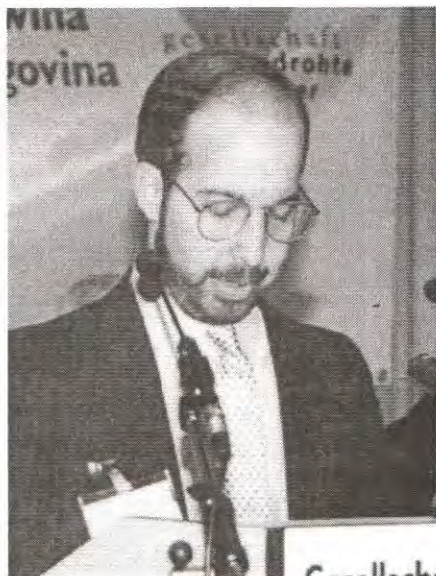
Dr. Rahel Beš (Rahel Bösch), publicista iz Švajcarske

Dr. Muhamed Bedr (Mohammad Badr), Međunarodno društvo za ljudska prava u SAD

Dr. Salahudin Dizdarević, šef Klinike dječije hirurgije u Sarajevu

Dr. Džon Guld, advokat i politolog direktor Instituta za ljudska prava De Pol-univerziteta u Čikagu

Detalj Kongresne dvorane za vrijeme izlaganja učesnika

**KODIFIKACIJA POČINJENIH GENOCIDNIH RADNJI I
KAŽNJAVANJE ZLOČINA**

NEOPHODNOST REVIZIJE I POTPUNIJE KODIFIKACIJE KRIVIČNOG DJELA GENOCIDA

Međunarodno javno pravo predstavlja skup pravnih pravila kojima se regulišu odnosi između država i odnosi između država i drugih subjekata, kao što su međunarodne organizacije. Permanentan razvoj međunarodnih odnosa izravno se reflektovao na razvoj međunarodnog javnog prava i stvaranje njegovih posebnih grana. Među njima značajno mjesto zauzima međunarodno krivično pravo, koje je nastalo pod uticajem Ujedinjenih nacija. Radi se o grani prava, odnosno dijelu međunarodnog javnog prava, koje reguliše pitanje međunarodne odgovornosti izvršilaca međunarodnih krivičnih djela. Široka je lepeza ovih krivičnih djela. Karakteristična su po objektu zaštite, načinu izvršenja i težini. Među ovim krivičnim djelima sigurno je najteže krivično djelo pod nazivom GENOCID. Uporište za ovakvu konstataciju nalazimo u genocidnim radnjama koje čine obilježje ovog djela, njegovoj težini i zapriječenoj kazni u domaćem krivičnom zakonodavstvu. Priroda radnji kojima se vrši genocid došla je do punog izražaja u toku agresije na našu zemlju. Agresor je pri njihovom izvršenju pokazao takvu bezobzirnost i bestijalnost prvenstveno nad Bošnjacima, ali i nad Hrvatima, kakva u novijoj historiji ratovanja nije zabilježena, pogotovo ako se ima u vidu da su učinjene na kraju XX vijeka.

Eskalacija genocidnih radnji u toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu opravdano izaziva zabrinutost cjelokupnog čovječanstva i nameće potrebu hitnog preispitivanja i potpunije kodifikacije krivičnog djela genocida. Ujedinjene nacije i njihovi nadležni organi u tome imaju posebno mjesto i ulogu, s obzirom da se pod njenim okriljem kodifikuju krivična pravila međunarodnog karaktera. Revizija i potpunija kodifikacija krivičnog djela genocida, u smislu proširenja kruga radnji koje čine biće ovog krivičnog djela, smatramo da je u funkciji **prevencije** kako bi se na drugom prostoru izbjeglo ono što se desilo u našoj Republici nad nesrpskim stanovništvom. Na taj način bilo bi udovoljeno i sve većem broju zahtjeva onih koji se bave ovom problematikom sa raznih aspekata i koji ukazuju da su **neophodne promjene u definisanju krivičnog djela genocida**. Biće to, sigurno, teško ostvariti. Naime, međunarodna zajednica i njihovi organi moraju prije svega krenuti putem koji obezbjeđuje veći nivo poštovanja ljudskih prava, dalji razvoj demokratije, potpuniju zaštitu i poštovanje

kulturnih dobara i vjerskih nazora, prevazilaženje siromaštva - još uvijek prisutnog u nekim zemljama, sprečavanje trke u naoružanju i usavršavanja oružja kao posebno opasne kočnice u razvoju civilizacije. Uz to neophodno je da organi i predstavnici međunarodne zajednice svojim radom i ponašanjem steknu mnogo veći autoritet i povjerenje nego što je to sada slučaj.

KODIFIKACIJA GENOCIDA

Genocid kao teško krivično djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava kodifikovano je tek poslije II svjetskog rata. Sa historijskog aspekta posmatrano radi se o krivičnom djelu novijeg datuma. Međutim, radnje koje čine biće ovog krivičnog djela međunarodnog karaktera poznate su ne samo iz bliže, već i dalje prošlosti ratovanja. Ipak, teške traume koje je ostavio II svjetski rat na cjelokupno čovječanstvo, a naročito na pojedine narode nad kojima je fašizam vršio torturu na brutalan i barbarski način ne poštujući, pri tome, donijeta i prihvaćena međunarodna pravila ponašanja u ratu, predstavljali su temeljni razlog da međunarodna zajednica kodifikuje novo krivično djelo međunarodnog karaktera pod imenom GENOCID. Ovo krivično djelo sankcionisano je u posebnoj konvenciji koju su donijele Ujedinjene nacije. Radi se o Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.¹

Prilikom njenog donošenja imalo se u vidu da je Opšta skupština Ujedinjenih naroda, Rezolucijom 96/I/ 11. decembra 1946. zaključila da je genocid **zločin prema međunarodnom pravu**, protivan duhu i ciljevima Ujedinjenih naroda, da ga civilizovani svijet osuđuje, da je u svim razdobljima historije genocid prouzrokovao velike gubitke čovječanstvu i da je potrebna međunarodna saradnja da bi se čovječanstvo oslobodilo tog groznog zla. Glavne odrednice Konvencije su da sve države potpisnice potvrđuju da je genocid, bez obzira da li je izvršen u vrijeme mira ili u vrijeme rata, zločin prema međunarodnom pravu i da se obavezuju da će ga sprečavati i kažnjavati. Pored toga, države potpisnice su se obavezale da će progoniti ovaj zločin i njegove izvršioce prihvatajući da im sudi sud države u kojoj je izvršen ili međunarodni krivični sud kada se takav sud obrazuje i kada se prihvati njegova nadležnost. Definisane krivičnog djela genocida, svakako je najznačajniji dio konvencije. Na žalost stalni međunarodni krivični sud nikada nije obrazovan, što je imalo odraza na ponašanje pojedinih zemalja u toku ratnih dejstava i na nepoštivanje utvrđenih međunarodnih ratnih pravila. Bivša FNRJ je ratifikovala Konvenciju.²

¹ Donijeta 9. decembra 1948. godine. Stupila na snagu 12. januara 1951. godine.

² Službeni vijesnik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ broj 2/50.

Zatim je Krivičnim zakonom sankcionisala genocid kao teško krivično djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava.³ Republika Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida Uredbom sa zakonskom snagom o ratifikaciji međunarodnih konvencija,⁴ dok je Krivični zakon SFRJ preuzela kao republički zakon.⁵ Dakle, genocid kao krivično djelo kodifikuje međunarodno krivično zakonodavstvo, ali i krivično zakonodavstvo Republike Bosne i Hercegovine. Na koji način je to učinjeno? Krivično djelo genocida definisano je u čl. 2 Konvencije, Tom uredbom je predviđeno:

"U ovoj konvenciji genocid znači bilo koje od sljedećih djela, počinjeno s namjerom da se potpuno ili djelimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa:

- a) ubistvo članova grupe;
- b) nanošenje teške fizičke ili duševne povrede članovima grupe;
- c) namjerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
- d) nametanje takvih mjera kojima se želi spriječiti rađanje u okviru grupe;
- e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu".

Domaće zakonodavstvo definiše krivično djelo genocida odredbom iz čl. 141 Krivičnog zakona. Prema toj odredbi opis krivičnog djela genocida glasi: "Ko u namjeri da potpuno ili djelimično uništi neku nacionalnu, etničku, rasnu, ili vjersku grupu naredi da se vrše ubistva, ili teške povrede tijela, ili teško narušavanje fizičkog ili duševnog zdravlja članova grupe, ili prinudno raseljava stanovništvo, ili da se grupa stavi u takve životne uslove koji dovode do potpunog ili djelimičnog istrebljenja grupe, ili da se primijene mjere kojima se sprečava rađanje između pripadnika grupe, ili da se vrši prinudno preseljavanje djece u drugu grupu ili ko u istoj namjeri izvrši neka od navedenih djela **kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom**". Definisane krivičnog djela genocida u Konvenciji i Krivičnom zakonu je skoro u potpunosti identično. Krivični zakon kao radnje izvršenja ovog krivičnog djela preuzeo je sve radnje predviđene Konvencijom uz jednu dopunu. Naime, prema Krivičnom zakonu krivično djelo genocida predstavlja i "prinudno raseljavanje stanovništva". U

³ Čl. 141 Krivičnog zakona FNRJ.

⁴ Objavljena u "Službenom listu R BiH", br. 16/92.

⁵ Uredba za zakonskom snagom o preuzimanju Krivičnog zakona objavljena u "Službenom listu R BiH" br. 2/92.

svakom slučaju iz navedenih definicija proizlazi da je širok krug radnji kojima se vrši genocid. Sve one su usmjerene na fizičko ili biološko uništenje određene nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe. Sankcionisanjem genocida kao krivičnog djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava nastojalo se ovo spriječiti. Da li se u tome uspjelo? Nakon izvršene agresije na Bosnu i Hercegovinu može se konstatovati da nije. Stoga se nameće potreba revizije i potpunijeg definiranja ovog krivičnog djela.

REVIZIJA I POTPUNIJE DEFINISANJE GENOCIDA

Kako je već rečeno, međunarodno i domaće krivično zakonodavstvo predviđaju širok krug radnji kojima se vrši krivično djelo genocida. Izvršenjem samo jedne radnje izvršilac čini ovo krivično djelo. Protok vremena i događaji, međutim, diktiraju promjene u zakonodavnoj regulativi. U vezi s tim ozbiljno se nameće pitanje revizije i potpunijeg definisanja krivičnog djela genocida. Za to ima više razloga. Prije svega, kodifikacija genocida izvršena je prije više od 50 godina. Protok vremena i događaji koji su ga pratili posebno ratni i oružani sukobi, kao i razmjere, posljedice i nepoštivanje međunarodnih pravila u toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, koja još uvijek traje, od presudnog su uticaja na široko prihvaćen stav da je neophodna revizija i potpunije definisanje krivičnog djela genocida, kako u međunarodnom, tako i u domaćem krivičnom zakonodavstvu. Pored toga, kada se ima u vidu da su na području zahvaćenom agresijom izvršene takve genocidne radnje koje prevazilaze ljudsku maštu, mišljenja smo da bi, pored već sankcionisanih, kao radnji koje čine biće krivičnog djela genocida, trebalo predvidjeti: **MASOVNO SILOVANJE ŽENA, PRINUDNO RASELJAVANJE STANOVNIŠTVA i UNIŠTAVANJE KULTURNIH I ISTORIJSKIH SPOMENIKA**. Iako su ove radnje zapriječene ili se mogu podvesti pod određena krivična djela, one su u biti genocidnog karaktera i imaju za cilj uništavanje određene grupe, a u konkretnom slučaju uništenje jedne cjelokupne nacije (Bošnjaka), i djelimično uništenje druge nacije (Hrvata). Stojeći na stanovištu da nema nikakve dileme da su prednje radnje po svom karakteru i posljedicama genocidne i da bi trebalo da čine obilježje krivičnog djela genocida daćemo i kratak osvrt na svaku pojedinačno.

MASOVNO SILOVANJE ŽENA došlo je do punog izražaja u toku agresije na našu zemlju. Istina, silovanje žena prilikom ratnih i oružanih sukoba bilo je i ranije prisutno. Međutim, u toku izvršene agresije karakterišu ga nezapamćene razmjere i svirepost izvršilaca kakva do sada nije zabilježena. Na privremeno okupiranim teritorijama masovno silovanje žena vršeno je planski,

organizovano i sistematski. Ovaj akt nasilja nije poštedio nijednu starosnu dob ženske populacije Bošnjaka, ali i Hrvata. Silovanje je vršeno kako nad maloljetnom ženskom djecom, tako i nad ženama u dubokoj starosti. Vrijeme i mjesto izvršenja ovog teškog akta nasilja nisu birani. Djeca i žene su silovane pred članovima uže i šire porodice (roditeljima, braćom i sestrama, muževima, djecom), koji su prisiljavani da prisustvuju izvršenju ovog nasilja. Mnoge silovane žene su ostale u drugom stanju. Trudnoća je često prisilno održavana, pa su bile prisiljene da rađaju neželjenu djecu, a zbog kasnog prekida trudnoće često je nastupala smrt ili su ostale trajne posljedice po zdravlje žena.

Masovno silovanje žena ostaviće duboke tragove na cjelokupnu bošnjačku populaciju. Međutim, nema nikakve sumnje da će se ovaj akt nasilja najviše odraziti na populaciju žena. Način na koji je vršeno masovno silovanje žena i surovost koja ga je pratila (odsijecanje pojedinih dijelova tijela, sakaćenja, mučenja do smrti i drugi oblici ugrožavanja fizičkog integriteta), ukazuju na bezobzirnost izvršilaca. Najveći dio silovanih žena pretrpio je teške fizičke i psihičke traume, koje ostavljaju posljedice do kraja životnog vijeka. Te traume žena izravno će se reflektovati i na buduću reprodukciju života. Traumatizirane ovim gnusnim aktom nasilja žene će se teško odlučivati na prirodan odnos sa muškarcima opterećene strahom od porođaja. Posljedice socijalnog karaktera nisu nimalo lakše. Žena je tradicionalno poštovana i cijenjena. Njena uloga u porodici je od izuzetnog značaja, jer žena predstavlja temelj porodice. Međutim, neovisno o tome, izvršeni akt silovanja dovodi do razaranja porodice kroz instituciju razvoda braka. Žene izbjegavaju muževe, pa i zakonito rođenu djecu, uz osjećaj "krivnje" iako se izvršenom aktu nasilja nisu mogle oduprijeti. Ponižene su, postaju zatvorene, izbjegavaju okupljanja, tako da se i uz vrhunski medicinski tretman teško vraćaju u normalne životne tokove. Vođama agresije sve iznijeto je bilo dobro poznato, pa su pribjegli masovnom silovanju žena sa osnovnim ciljem da se kroz slabljenje reprodukcije i rađanje neželjene djece djelimično ili potpuno uništi bošnjački i dobrim dijelom hrvatski narod.

Obezbijediti mir i udobniji život cjelokupnom čovječanstvu je imperativ međunarodne zajednice. Međutim, dok se god odlijevaju ogromna sredstva za naoružanje biće i ratnih odnosno oružanih sukoba. Kako smo već rekli svaki oružani sukob prati i akt silovanja. U cilju njegovog sprečavanja i preduzimanja mjera da se ne ponovi u razmjerama i na način kako je izvršen nad ženskom populacijom prvenstveno Bošnjaka, ali i Hrvata, mišljenja smo da bi Konvencijom ili Dopunskim protokolom trebalo predvidjeti MASOVNO SILOVANJE ŽENA kao genocidnu radnju - djelo i u tom smislu dopuniti čl. 2 Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Svakako bi bilo neophodno dopuniti i domaće krivično zakonodavstvo.

PRINUDNO RASELJAVANJE STANOVNIŠTVA domaće krivično zakonodavstvo predvidjelo je, sasvim opravdano, kao genocidnu radnju, što nije slučaj i sa Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju genocida. Intencija raseljavanja stanovništva pod prinudom je da se sa određenog područja u cjelosti ukloni jedna nacionalna, etnička, vjerska ili rasna grupa i protjera u druga područja ili u druge zemlje. Raseljavanje se čini smišljeno i planski sa ciljem da se jedan narod ili grupa djelimično ili u cjelosti unište. Ovaj oblik genocidnog ponašanja došao je do izražaja naročito u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu. Sa svih privremeno okupiranih teritorija prinudno je raseljeno nesrpsko stanovništvo. Način na koji se to vrši je okrutan i bezobziran. Ljudi sa zavežljima u ruci odlaze sa svojih bogatih ognjišta ostajući u pravilu bez ikakvih materijalnih dobara. Raseljavanje je praćeno i masovnim ubistvima, što je takođe u funkciji uništenja u cjelosti ili djelimično jednog naroda i stvaranja etnički homogenih i čistih područja. Cijeni se da je stotine hiljada nesrpskog stanovništva prinudno raseljeno sa privremeno okupiranih teritorija. U cilju sprečavanja ovog akta nasilja, koje ima sve karakteristike genocidne radnje, smatramo da bi PRINUDNO RASELJAVANJE STANOVNIŠTVA trebalo sankcionisati kao posebnu genocidnu radnju - djelo i u skladu s tim dopuniti odredbu iz čl. 2 Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

UNIŠTAVANJE KULTURNIH I ISTORIJSKIH SPOMENIKA već je jednom bilo razmatrano od strane međunarodne zajednice sa namjerom da se svrsta u genocidne radnje. Bilo je to prilikom izrade prve verzije nacrtu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. U nacrtu je data definicija kulturnog genocida. Prema tom prijedlogu kulturni genocid je trebao da obuhvata: prinudno i sistematsko protjerivanje pojedinaца koji predstavljaju kulturu grupe, zabrana upotrebe nacionalnog jezika, čak i u privatnim odnosima, sistematsko uništavanje knjiga štampanih na nacionalnom jeziku ili religijskih djela ili zabrana novih publikacija, sistematsko uništavanje istorijskih i vjerskih spomenika ili promjena njihove namjene, uništavanje ili rasturanje dokumenata i objekata istorijske, umjetničke ili religijske vrijednosti i predmeta potrebnih za vjerske obrede. Ova odredba o kulturnom genocidu, međutim, nije ušla i u konačan tekst Konvencije. Preovladalo je mišljenje da se radi o odredbi kojoj nije mjesto u dokumentu krivično-pravnog karaktera, već da zaštita kulturnih, moralnih i religijskih vrijednosti jedne grupe ili naroda spada u oblast ljudskih prava ili prava manjina.⁶

⁶ Dr. Fikret Karčić: "O DEFINISANJU ZLOČINA GENOCIDA U MEĐUNARODNO-KRIVIČNOM PRAVU", *Pravna misao*, br. 5-8/92, str. 50.

Protekli period od donošenja Konvencije do danas karakterišu regionalni sukobi i uništenje velikog broja kulturnih i istorijskih spomenika u raznim dijelovima svijeta i na najbolji način demantuju valjanost zauzetog stava da kulturocid ne predstavlja genocidnu radnju. Potvrdila je to i agresija na našu zemlju. Naime, na privremeno okupiranim i na slobodnim teritorijama Republike Bosne i Hercegovine agresor je uništio stotinama kulturnih i istorijskih spomenika. Posebna meta razaranja bili su sakralni objekti. Mnoge umjetničke, i religijske vrijednosti nisu ostale pošteđene. Kulturni poslenici koji su pripadali bošnjačkom i hrvatskom narodu, pa i oni slobodoumniji iz reda srpskog naroda, protjerivani su sa privremeno okupiranih teritorija ili hapšeni uz izricanje visokih zatvorskih kazni. Razmjere uništavanja kulturnih i istorijskih dobara izvršene od strane agresora do sada nisu zabilježene u istoriji oružanih sukoba. Uništavani su spomenici koji su pripadali prvenstveno bošnjačkom, ali i hrvatskom narodu. Pri tome nije vršena selekcija. Na meti razaranja našli su se i spomenici svrstani u tzv. nultu kategoriju svjetske baštine. Dakle, iako su bili pod zaštitom međunarodne zajednice, iako su pripadali čitavom svijetu nisu pošteđeni, niti su mogli odoljeti pred rušilačkom najezdom agresora. Sve je to rađeno sa osnovnim ciljem zatiranja civilizacije i istorijskog bića jednog naroda prvenstveno bošnjačkog, ali i hrvatskog.

U ovom prilogu, namjerno je izbjegnuto nabranje pa i onih najznačajnijih spomenika koji su u potpunosti ili djelimično uništeni od strane agresora. Za takvo opredjeljenje postoje dva razloga. Prvi, što će to biti obuhvaćeno u drugim prilogima i drugi razlog što bi se učinila nepravda prema onima koje bi eventualno, prilikom nabranja, izostavili. U svakom slučaju imajući u vidu razmjere razaranja kulturnih i istorijskih spomenika u ranijim ratnim sukobima i posebno u toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, način na koji je to učinjeno, te u namjeri da se u budućnosti spriječe takva ponašanja i zaštititi čitav svijet od uništenja kulturnih i istorijskih dobara, smatramo da bi bilo neophodno izvršiti dopunu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Naime, odredbu čl. 2 pomenute Konvencije trebalo bi dopuniti tako što bi se, pored već utvrđenih, UNIŠTAVANJE KULTURNIH I ISTORIJSKIH SPOMENIKA predvidjelo kao djelo koje predstavlja genocidnu radnju, odnosno djelo.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Autor ovog priloga je svjestan da prijedlozi koji idu prema Ujedinjenim nacijama odnosno njenim nadležnim organima rijetko nailaze na podršku i prihvatanja pogotovo kada se radi o reviziji ili izmjenama i dopunama donijetih Konvencija. Naime, svojim dosadašnjim djelovanjem Ujedinjene nacije i njeni nadležni organi pokazali su se kao "ledeni birokratski bastion" isprepleten različitim političkim i drugim interesima njenih članica, a naročito onih koje imaju presudnu i odlučujuću ulogu. Ova u svakom slučaju značajna asocijacija, koja je trebala da svijetu obezbijedi mir i sigurnost, nije pokazala potrebnu efikasnost, ni u izvršavanju vlastitih odluka, odnosno odluka koje su donijeli njeni organi. U vezi s tim ostaće neshvatljivo i neprimjereno neizvršavanje donijetih odluka u toku agresije na našu zemlju, kao i ponašanje njenih predstavnika i vojnih snaga. Glomazni, komplikovani i neefikasni aparat Ujedinjenih nacija sve svoje slabosti pokazao je upravo prilikom agresije na R BiH. Sporost prilikom donošenja odluka i njihovo umješno neizvršavanje prosto "oduševljava". Njeni predstavnici, vjerovatno pod određenim uticajima, ponašaju se kao vješti advokati, izuzimajući časne izuzetke. Takvoj organizaciji očito nedostaje potreban autoritet i neophodno povjerenje njenih članica. Razloge takvog stanja Skupština Ujedinjenih naroda mora hitno preispitati i stvoriti potrebne pretpostavke za njeno reafirmisanje i efikasnije djelovanje u skladu sa vremenom u kojem živimo. U vezi s tim potrebno je obezbijediti i konzekventnu primjenu međunarodnih pravila, te preispitati potrebu njihove revizije i potpunije kodifikacije. U tom kontekstu treba posmatrati i iznijete prijedloge koji su usmjereni na dopunu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Njihovo prihvatanje i sankcionisanje predstavljalo bi značajan doprinos stabilizaciji odnosa među državama i neophodnom miru i sigurnosti na svim prostorima. Uz to i ostvarenje efikasnijeg djelovanja organa i predstavnika Ujedinjenih nacija bio bi dobar znak da "ledeni birokratski bastion" izlazi na pravi put, put koji opravdava njegovo osnivanje i postojanje.

PRAVNE INICIJATIVE POVODOM NEKIH ZLOČINAČKIH FENOMENA U AGRESIJI NA BOSNU I HERCEGOVINU

UVOD

Velikosrpska agresija na Bosnu i Hercegovinu je totalna. Usmjerena je na: destrukciju njenog državnog prostora i uništenja države, fizičko uništenje Bošnjaka i dijela hrvatskog naroda, uništenje svih oblika višestoljetne duhovne i realne egzistencije Bošnjaka koje je izraženo kroz paljenje i rušenje pisanih (historijskih, literarnih, religijskih) tragova i spomenika o opstojanju u postojanju.

Iz ogromnog zločinačkog repertoara, dva se zločinačka fenomena izdvajaju po značajkama i motivima izvršenja. To su: 1) organiziranje koncentracionih logora i masovna likvidacija logoraša; 2) masovna silovanja Bošnjakinja i nasilno sprečavanje prekida silovanjem začete trudnoće. Analizom ovih zločinačkih fenomena, pokušat ću ukazati na nepotpunost međunarodnih krivičnopравnih normi u kojima se oni izražavaju. Istovremeno, ova analiza će poslužiti za stavljanje odgovarajućih inicijativa za dopunu međunarodne krivičnopравne zaštite od tih zločinačkih fenomena.

KRIVIČNO PРАВNA ZAŠTITA DE LEGE LATA

U domaćem i međunarodnom krivičnom zakonodavstvu postoje krivičnopравne forme i formule zločinačke djelatnosti agresora. Gotovo da nema krivičnopравne odredbe koju agresor nije povrijedio, kako domaćih (Krivični zakon Republike Bosne i Hercegovine, uključujući i Krivični zakon bivše SFRJ) tako i međunarodnih. Navest ću samo značajnije međunarodne pravne akte koji su kršeni u serijama. To su: Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948), četiri Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata (1949), Dopunski protokoli uz te konvencije (1977), Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina aparthejda (1973), Konvencija o sprečavanju uzimanja talaca (1977).

U slobodnijem izražavanju, može se reći da su pravne norme tih akata u izvjesnom smislu tijesne. Pri tom mislim na slijedeće: Priprema i izvršenje svakog krivičnog djela podrazumijeva svijest o njegovom značenju i htijenju da se ono izvrši. Kod nekih djela i namjeru tj. predodžbu o cilju koji se želi postići njegovim izvršenjem. Samo izvršenje podrazumijeva nanošenje žrtvi određenog zla. Po tim obilježjima zločinačka djelatnost agresora je nešto neviđeno. Zbog toga je postojeći pojmovni instrumentarij nauke krivičnog prava nedostatan za potpuno objašnjenje tog zločinačkog mehanizma i njegovih uzroka.

U pokušaju da bacim više svjetla u razjašnjavanje tih pitanja, uvodim dva nova pojma. Pojam **intitucionaliziranog zločina** i pojam **etnozločinačke namjere**. Kako su ovi pojmovi u tijesnoj vezi sa pojmom krivične odgovornosti, prvo ću dati osnovne naznake krivične odgovornosti, a zatim i naznake elemenata tih novih pojmova.

KRIVIČNA ODGOVORNOST

Odgovornost za zločin je mnogovrsna. S obzirom na osnovni ton izlaganja, relevantna je podjela na pravnu i vanpravne odgovornosti. Svaka od njih, ima različite oblike. Vanpravne odgovornosti za zločin pojavljuju se u obliku moralne, političke, historijske... odgovornosti. Pravna odgovornost za zločin javlja se u obliku krivične odgovornosti i odgovornosti za štetu počinjenu zločinom.

Krivična odgovornost pravni je izraz višestrukih, fizičkih i psihičkih veza zločinca i njegovog zločina. Po bitnim svojstvima, ona se razlikuje od drugih oblika pravne odgovornosti. Njena svojstva su: osobnost, subjektivnost i individualnost.

Osobnost podrazumijeva neposredno lično učešće zločinca u planiranju, podsticanju ili izvršenju zločina. Subjektivnost znači da je krivična odgovornost moguća samo ako kod zločinca postoji svijest o zločinu i njegovim bitnim obilježjima i htijenje zločina i nastupanja njegovih posljedica. Ova racionalno voljna supstanca krivične odgovornosti kod nekih je zločina (npr. genocida) još izrazitija. Ispoljava se u (zločinačkoj) namjeri. Na psihološkom planu, ta namjera figurira kao predodžba o cilju - motiv i krajnja tačka zločina. Iz svojstva osobnosti i subjektivnosti, proizlazi individualnost krivične odgovornosti. To znači da se za zločin, uvijek i samo, pojedinačno odgovara u granicama objektivnog i subjektivnog učešća u zločinu.

Ta svojstva krivične odgovornosti, postala su univerzalna pravno-civilizacijska tekovina nacionalnih i međunarodnog prava u posljednjih 200

godina - od Francuske građanske revolucije (1789). Do tada, a u nekim dijelovima planete i poslije, te u vrijeme nekih ratova u 20. stoljeću, postojala je i kolektivna krivična odgovornost. Po njoj, osim počinioca zločina, za zločin su odgovarali njegovi sunarodnici, pripadnici istog plemena, staleža ili druge društvene grupe, i ako nisu učestvovali u zločinu. Historija je zabilježila više pravnih dokumenata koji su predviđali kolektivnu pravnu odgovornost. Spomenut ću dva najpoznatija - Hamurabijev zakonik, oko 1700. godine p.n.e. i kazneni zakonik njemačkog cara Karla V (Constitutio Criminalis Carolina) iz 1532. godine.

INSTITUCIONALIZIRANI ZLOČIN

Institucionalizirani zločin podrazumijeva planiranu zločinačku djelatnost precizno utvrđenog cilja i metoda njenog izvršenja po unaprijed određenim pravilima, u za to posebno pripremljenim mjestima koja su, zajedno sa službenim personalom, kao izvršiocima, funkcionalno podređena višem nivou. U njima je praktično isključena mogućnost otpora žrtava zločina za koji znaju da će im se dogoditi. Iz ove definicije proizlazi da su bitni elementi tog pojma: precizna ciljna isplaniranost zločina, mjesto izvršenja i njegova hijerarhijska određenost, svojstva i položaj izvršilaca i položaj žrtve zločina.

Kod planiranog zločina, izvršenje zločina nije cilj, već sredstvo da se ostvari postavljeni cilj. Kad je izvršenje zločina sredstvo za postizanje određenog cilja, njegovi planeri rade po formuli poznatoj još od Makijavelija (Machiavelli) - "media sanctificat" (cilj opravdava sredstva).

Četnički je logor, kao mjesto izvršenja zločina, ustrojen po kriterijima nacističkih koncentracionih logora. Funkcionira kao mašinerija smrti po pravilima što određuju ponašanja logorskog personala i sveukupni položaj logoraša - žrtava. On je rezultat "kreiranja" na višem nivou, što isključuje spontano samoorganiziranje njegovog personala. Zločinci u kadrovskoj strukturi logora čine upravu (unutar logora i prema vani), stražarski sastavi, preostali dio logorskih službi. Zbog toga je četnički logorski zločin u svim dimenzijama podređen višem nivou državne ili paradržavne tvorevine u čijem je sastavu. On je osnova zločinačke piramide. U njenom vrhu su akademički, politički, konfesionalni i vojni kreatori zločina.

Iz tih razloga, kod institucionaliziranog zločina stepen odgovornosti unutar (istog) zločinačkog ambijenta, prije svega određuje hijerarhijski položaj u kadrovskoj strukturi tog zločinačkog ambijenta.

Žrtve logorskog zločina redom su Bošnjaci. To pokazuje da je bošnjačka (muslimanska) pripadnost žrtava casus criminis (povod zločina). Uzrok mu je ideja i po njoj "građena praksa" - velika Srbija, koja u četničkoj izvedbi ne trpi (već eksterminira) bilo koji multi (etnički, vjerski, kulturni, civilizacijski) predznak. Osim Bošnjaka, to su (u znatno manjem opsegu), doživljavali Hrvati i drugi nesrbi.

Monstruoznost mehanizma tog zločina najbolje odslikavaju: nepojmljiva umorstva i izživljavanja pri njihovom izvršenju; mučenja - u nekim elementima okrutnija od srednjovjekovne torture; silovanja majki, kćeri, supruga, sestara, pred djecom, roditeljima, muževima, braćom, itd, itd.... Ne samo uništenje, već i poniženje.

Institucionalizirani zločin se fenomenološki (sa kojim ciljem i na koji način je izvršen) i pravno, najpotpunije i najistinitije izražava u genocidu. A on je ciljani zločin potpunog ili djelimičnog uništenja tačno određene rase, etničke, nacionalne ili vjerske grupe.

ETNOZLOČINAČKA NAMJERA

Bez obzira što velikosrpski genocid nad Bošnjacima, po određenim karakteristikama, predstavlja poseban zločinački fenomen, zbog čega se izdvaja iz u historiji zabilježenih genocida nad drugima, krivična odgovornost samo može biti lična, subjektivna i individualna, kao takva, ona u odnosu na Bošnjake ima osobenu racionalno-voljnu supstancu koju karakterizira: motivacioni mehanizam čiji je sintetički izraz gorsko-vjenačka "istraga poturica", u kojoj je, kao paradigmi srpsko-crnogorske svijesti pretočena lažna stvarnost u mitsku realnost - kosovski poraz u mit pobjede; vlastiti zločini u stradanje, koje je zajedno sa nekim realnim povjesnim stradanjima, preraslo u mit o besprimjernom stradalništvu; prozaičnost etničkih odrednica (karakteristične i za druge) u mit o nebeskoj nedostižnosti.

Ne može se zaobići motiv pljačke u traženju etničkog zločina. Iako je ona, fenomenološki, često najupečatljivija slika četničkog, smatram da nije njegov primarni motiv. Ne ulazeći u dublje objašnjenje, dovoljno je reći da su najveća masovna pogubljenja i uništenja vršena nakon, a ne prije pljačke. Zatim, da su ubijeni i uništavani i oni Bošnjaci od kojih se nije imalo puno opljačkati, kao i oni, koji su se "dobrovoljno" - po diktatu paradržavne vlasti - odrekli imovine u korist agresora. Ovi primjeri pokazuju da je pljačka bila moguća bez

dodatnog zločina. Iz toga treba zaključiti da ona nije primarni motiv - uzrok zločina.

Samo sa časnim, ali za institucionalno poimanje nebitnim izuzecima, u kreiranju i funkcioniranju tog motivacionog mehanizma presudnu su ulogu imale i imaju vitalne srpske nacionalne institucije - akademičke, kulturne, vjersko-konfesionalne i političke. Te bitne oznake četničkog zločinačkog motivacionog mehanizma pokazuju da u njegovoj sadržini stoji kolektivizirana dominantna svijest.

Na osnovu iznesenih argumenata, logičnim se nameće zaključak da je suštinska oznaka četničke zločinačke namjere dvostruka etnička određenost. Prva se odnosi na počinioc, a druga na žrtve zločina. To opravdava uvođenje pojma - **etnozločinačka namjera** - u pravnom izražavanju psihološke strane četničkog zločina.

Jedno od mogućih njenih objašnjenja nalazimo uz pomoć Frojdovog (Freud) psihoanalitičkog modela, u obrnutom redoslijedu i značenju njegovih elemenata. U tom modelu super-ego, društveni (kolektivni) čuvar tradicionalnih vrijednosti ne priječi (a sprečava mu je funkcija), već aktivira - individualno potsvjesno polje primarnih poriva i instikata, usljed čega EGO - individualno-kritičko rasuđivanje, biva potisnuto. To širom otvara vrata primarnim porivima i instiktima da se slijepo i zločinački zadovoljavaju.

MASOVNA SILOVANJA BOŠNJAKINJA

Masovna silovanja žena Bošnjakinja i njihovo prisilno sprečavanje da prekinu tako začetu trudnoću, do sada je nezabilježen zločinački fenomen. Taj zločinački fenomen ciljno je determiniran.

Ovaj zločin, pored toga što predstavlja najgrublji napad na tjelesni, psihički i moralni integritet žrtve, ima i posebnu oznaku. Ta posebna oznaka proizilazi iz činjenice da se žrtva nasilno sprečava da prekine silovanjem začetu trudnoću. Time je jasno određen zločinački cilj ovih silovanja. On je biološka destrukcija potomstva silovanih žena. Naime, zločinac, ne samo da je silovanjem širio najgrublji napad na slobodu izbora seksualnog partnera, već nakon silovanja, nasilno negira pravo žrtvi na prekid neželjene trudnoće. Taj postupak zločinca na nesumnjiv način pokazuje i motiv i cilj ovih silovanja:

1) ne radi se o običnim silovanjima čiji je cilj zadovoljenje tjelesne pohote zločinca;

2) ova silovanja su planirana po više elemenata i to:

- a) etničkoj pripadnosti i uzrastu žrtvi - od dječijeg do staračkog;
- b) po broju, jer po minimalnim procjenama prelaze cifru od 20.000 silovanih žena;
- c) prema posljedici - rađanje silovanjem začete djece.

Na osnovu toga slijedi da ova silovanja predstavljaju elemente sadržaja planiranog velikosrpskog zločina (genocida) nad Bošnjacima. Dosljedno tome, ova silovanja moraju dobiti odgovarajuću međunarodno krivičnopravnu formu, koju (sada) po važećim međunarodno-pravnim aktima nemaju. Naime, seksualno nasilje nad ženama u vrijeme rata predviđeno je kao ratni zločin u čl. 3 tač. 1 pod c. IV Ženevske konvencije o zaštiti civilnih osoba u vrijeme rata od 12.8.1949. godine kao povreda osobnog dostojanstva. Potpunije i preciznije je razrađeno u Dopunskim protokolima I i II iz 1977. godine iz Ženevske konvencije. Tako je u članu 76. tačka 1. Dopunskog protokola I koji uređuje zaštitu žrtava međunarodnih ratnih sukoba, i u članu IV tačka 2. Dopunskog protokola II koji uređuje zaštitu žrtava u nemeđunarodnim sukobima, silovanje žene civila predviđeno kao ratni zločin.

Međutim, ova međunarodna krivičnopravna zaštita od silovanja ima u vidu "obično" silovanje čiji je cilj zadovoljenje tjelesne pohote zločinca, što se događalo u svim ratnim sukobima. Kako se u slučaju masovnih silovanja Bošnjakinja od strane pripadnika srpskih paravojskih formacija radi o zločinačkom fenomenu **sui generis**, krivičnopravna zaštita Dopunskom protokolu očito se neadekvatno odražava i ne izražava objektivne i subjektivne elemente tog zločinačkog fenomena.

MEĐUNARODNA KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA DE LEGE FERENDA

- INICIJATIVE -

Ako rezimiramo prethodno izlaganje dolazimo do zaključka da je potrebno inoviranje kako međunarodne krivičnopravne daktrine, tako i međunarodne legislative.

- U oblasti daktrine pokušao sam naznačiti elemente dva nova krivičnopravna pojma. Nadam se da će izneseno mišljenje biti poticaj da ti novi

pojmovi dobiju širu doktrinarnu obradu, i da će na osnovu toga postati sastavni dio pojmovnog instrumentarija nauke međunarodnog krivičnog prava.

- U oblasti legislative, pokrećem inicijativu da se zločin masovnog silovanja sa nasilnim sprečavanjem žrtvi da prekinu silovanjem začetu trudnoću predvidi kao poseban zločin.

Legislativna obrada moguća je po mom mišljenju, odgovarajućom dopunom Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Naime, ova silovanja su, kao što smo vidjeli, sastavni dio velikosrpskog zločinačnog plana. Ciljno su određena po bitnim elementima - etničkoj pripadnosti žrtve, masovnosti žrtava i nasilnim održavanjem trudnoće radi rađanja tako začete djece. Namjera im je biološka destrukcija potomstva velikog broja žena pripadnica tačno određene etničke grupe. Iz toga proizilazi da su motivi cilj ovih silovanja djelimično uništenje Bošnjaka putem biološke destrukcije potomstva. Shodno tome ova silovanja pojmovno se mogu podvesti pod definiciju genocida iz člana II Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Stoga pokrećem inicijativu da se član II Konvencije dopuni tačkom 7. kojom bi se u postojeće oblike radnje izvršenja genocida, uvrstila masovna silovanja uz nasilno sprečavanje prekida tako začete trudnoće, u namjeri biološke destrukcije potomstva žrtava silovanja.

Ako ta inicijativa ne bude prihvaćena, mišljenja sam da ova masovna silovanja treba predvidjeti kao poseban ratni zločin. U tom bi slučaju trebalo izvršiti dopunu IV Ženevske konvencije o zaštiti civilnih osoba u vrijeme rata i dopune Dopunskih protokola I i II.

Na taj način zločin masovnog silovanja počinjen u Bosni i Hercegovini dobio bi odgovarajuću međunarodno krivično-pravnu zaštitu pro futuro. Zbog svega toga iznosim ovu inicijativu u nadi da će biti podržana od ovog eminentnog skupa.

ZLOČINI U BOSNI I PITANJE KAZNE U SVIJETLU ISLAMSKOG UČENJA

*Kakav je ovo život. Kakav svijet, u kojem činim zlo,
i kad mislim najbolje! A činim zlo i kad ništa ne
činim, ostavljajući zlo i dobro na miru. Činim zlo
i kad govorim, jer ne kažem ono što bi trebalo.
Činim zlo i kad šutim, jer živim kao da me i nema.
Činim zlo zato što živim, jer ne znam kako da živim.*

(Meša Selimović, Tvrđava)

Otpočinem ovaj referat o zločinu i kazni u Bosni, uzimajući za njegov m o t o razmišljanje umnog pisca o zlu u svijetu i odnosu čovjeka prema njemu. Činim to s razlogom, jer umni pisac je iz Bosne, a u Bosni su danas zlo i zloća stvarnost kojoj se današnji čovjek ne suprotstavlja. Zato je život bosanske žrtve doveden u punu opasnost, ali i život onih koji nju okružuju. Žrtvu polahko brišu s lica zemlje. No, ne ostaju u životu ni dželat njezin ni oni koji svojim nečinjenjem, u stvari, takođe, čine zločin. Oni nastavljaju da žive kao da ih i nema.

U BOSNI SE ZLOČIN GENOCIDA ZGODIO

Srbijansko-crnogorski agresor na Bosnu nastoji ostvariti tri cilja:

- Prvi je njegovo nastojanje da, po unaprijed razrađenom planu, uništi ovu međunarodno priznatu državu;
- Drugi je da biološki i kulturno-politički iskorijeni i zatre njezin autohton narod Bošnjake i
- Treći je da zločinima dođe do novih etnički čistih teritorija.

U svrhu dostizanja tih ciljeva agresor je već do sada, kidajući tkivo države Bosne i Hercegovine i nasilno raseljavajući i progoneći Bošnjake, počinio mnoge

zločine, vršeći na taj način brojne krivične radnje protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Historijske činjenice jasno govore da je ovaj brojčano mali, a po kulturi i tradiciji veliki i stari evropski narod, u određenim historijskim razdobljima bio izložen sistematskim i smišljenim zločinima koji su se manifestirali u bezobzirnim progonima, etničkom zatiranju, fizičkoj likvidaciji, izgonima iz vlastite domovine bez prava na povratak, nasilnom pokrštavanju i sl. Međutim, ovaj posljednji genocid koji je započeo agresijom Srbije i Crne Gore na državu Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991. godine i koji još traje je, po brutalnosti i posljedicama, stravičniji od svih ranijih. Za razliku od drugih, ovaj genocid nad Bošnjacima ima neke karakteristike, od kojih su tri najizrazitije:

- Prvo, u Bosni **"su se dželat i žrtva** u najvećem broju slučajeva **dobro poznavali**, pa se može reći da je žrtva stradala upravo zato što je ubica zna. U nacističkim logorima kao industriji smrti žrtva je bila depersonalizirana. Posjedovala je samo registarski broj i uništavana je kao stara stvar. Nasuprot tome, genocid nad Bošnjacima je zločin strasti izvršen iz niskih pobuda koje imaju daleke, duboke i mračne korijene".¹

- Drugo, ovaj genocid izvršen je uglavnom nad nejači: "Kao što hijene grizu još živo mladunče zebre, kad je već palo, ako nema u blizini majke da ga zaštititi, tako i oni pokazuju **najviši stepen okrutnosti upravo nad nezaštićenim, slabim, palim, nad ženama, djecom, nenaoružanim** - ukratko nad nejači! Više od devedeset odsto ljudskih žrtava i nasilnih delikata koje su pretrpjeli ljudi Bosne od ovog agresora, odnosi se na civilno stanovništvo! I koliko žestoko udaraju po golorukima, toliko hitro i žustro bježe od jednakog ili nadmoćnog protivnika! Pred jačim puze, slabijeg tjeraju da puze pred njima. Jačem odmah sve ponude, od slabijeg sve otmu. Na Bosnu i Hercegovinu udarili su tek kad su sebe do zuba naoružali, osigurali podršku 300.000 pripadnika izdajničke JNA i potpuno razoružali svoje planirane žrtve. I pored toga a, posebno, i pored neopisivog šoka što ih je nasilje snašlo od ruke onih kojima su vjerovali. Ljudi Bosne su odoljeli. Četiri godine gledamo njihova lica, lica djece, žena, mladića i staraca, napaćena, ali dostojanstvena, puna tuge, ali otmjena - i uvijek ljudska, isuviše ljudska".²

- Treće, genocid u Bosni se prvi put vrši **javno pred očima cijelog svijeta, a taj svijet ništa ne čini da spriječi krvnika** koji strastveno i neometano kolje sve što mu padne pod nož, dakako pod uslovom da nije srpsko.

¹ Mustafa Imamović, *PREGLED ISTORIJE GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA U JUGOSLOVENSKIM ZEMLJAMA*, Glasnik Rijaseta IZ u SFRJ, broj 6, str. 6-7, Sarajevo, 1991.

² Ferid Muhić, *HIJENE BALKANA*, Ljiljan, broj 135, 16. avgust 1995, str. 40.

ZLOČINI GENOCIDA U BOSNI TRAJU

Produžavanje agonije Bosne logički je rezultat "mješavine nesposobnosti, oklijevanja, pa i zle volje Zapada." Zašto Zapad, koji vidi da je u Bosni sukob između civilizacije i barbarstva, demokracije i fašizma, pravde i nasilja, razuma i strasti, plemenitosti i zločina "**neće da kaže svu istinu o tome šta se i zašto se u Bosni događa**", zašto neće da izrekne pravedan sud o tome? Je li to samo nemoć njegova ili je, pak, u pitanju temeljni odnos zapadnog svijeta prema islamu, kako to neki tumače. Umjesto izravnog odgovora, evo nekih historijskih činjenica:

"Progoni muslimana u smislu fizičkog i kulturnog genocida, uglavnom, počinju u ratovima vođenim pod kraj 17. i tokom 18. stoljeća između Austrije i Mletačke Republike, na jednoj, i Osmanskog carstva, na drugoj strani".³ Što se tiče ostalih dijelova kršćanske Evrope, bolje kršćanskog svijeta, jer tada zapravo: "Evropa nije postojala ni kao politička, ni kao kulturna, niti kao vjerska zajednica, već samo kao lik iz grčke mitologije i kao labav geografski pojam... Njihovo oblikovanje u Evropu započinje onog trenutka kada dolaze u odnos sa islamom, tako da, kako tvrdi Pasok (Pocock), nije moguće razumjeti ni povijest kršćanstva ni Evrope, ukoliko ne razumijemo njihov odnos prema islamu. A kakav je bio taj odnos najbolje svjedoči ova historijska činjenica da sredinom jedanaestog stoljeća počinje kontinuirana povijest ratovanja protiv islama na Sredozemlju".⁴ Ovaj ugledni istražitelj povijesnih istina smiono će ustvrditi da se "ovaj temeljan odnos zapadnog svijeta prema islamu sve do danas nije bitno promijenio", da on i dalje traje u "europskoj kolektivnoj podsvijesti" da se "ovi europski sni danas realiziraju u bosanskoj mori".⁵ Promišljajući krizu u Bosni u svjetlu odnosa između Evrope i islama, odnosno odnos Evrope prema muslimanskom svijetu, on zaključuje: "Danas sam uvjeren da su u nasilju i destrukciji koji su snašli Bosnu i Hercegovinu još uvijek na djelu one sile koje su se formirale i stupile na scenu povijesti početkom ovog tisućljeća. Bosna i Hercegovina došla je pod udar logike tisućgodišnje europske povijesti".⁶

To su neke historijske činjenice koje bacaju više svjetla na pokušaj suštinskog razumijevanja odnosa zapadnog svijeta prema tzv. "bosanskoj mori". Stoga nisu daleko od istine predviđanja da će: "Ogromni stid i poniženje zbog

³ *Mustafa Imamović, n.dj. str. 6.*

⁴ *Tomaž Mastnak, EUROPA I ISLAM, Behar, god. III, broj, 13, str. 10-14, Zagreb, VII-VIII/1994.*

⁵ *Isto.*

⁶ *Isto.*

sramnog povlačenja iz Bosne, obilježiti zapadni svijet na kraju ovog vijeka". Možda sudbina hoće da se "Propast Zapada" zgodi baš u Bosni!

Imajući u vidu odnos međunarodne zajednice prema agresiji na Bosnu i Hercegovinu koja je njezina članica, i prema zločinima koje agresor neometano vrši, držeći pod okupacijom blizu sedamdeset odsto ukupne teritorije države Republike Bosne i Hercegovine, a koju je oteo silom oružja, moglo bi se jasno uzviknuti:

- I slučaj Bosne jasno pokazuje stanje današnjeg svijeta, **Zločin se isplati!** Jer u slučaju Bosne izostali su pravda i pravičnost, zaštita i sigurnost, saosjećanje i solidarnost. Samo nisu izostale brojne Rezolucije Ujedinjenih naroda - istina napisane, ali neprimijenjene, o ovim uzvišenim vrijednostima. U Bosni se nagrađuje zločin, a kažnjava plemenitost! U Bosni su argumenti sile iznad argumenata razuma! Bosna je potvrda da se u našem svijetu isplate "zločini velikog stila", "agresivni ratovi", "okupacija tuđih teritorija", "progoni i pogromi manjina, pa čak i čitavih naroda".

ZLOČIN U BOSNI POTKOPAO JE SAMU OSNOVU MORALA

Nastupajući s pozicije prevage odnosa snaga i zakona jačeg, agresor je u Bosni prekoračio sve granice zla. Jer nastupati s tog osnova znači gaziti prava slabijeg, dok je pravo jačeg uvijek bilo nemoralno i nelegitimno pravo. Afirmiranje tog prava je vjerovanje u silu i nasilje kao apsolutnu istinu, a to znači poricanje Boga i otuđenje od Njega.

Svaki govor o zločinu nameće, po logičkom slijedu, govor o kazni, što je, takođe naznačeno u naslovu teme. (Razumljivo, imajući u vidu karakter i zahtjevnosti skupa, neću se moći upuštati u šire teorijsko razmatranje ovog kompleksnog pitanja u islamskoj pravnoj nauci).

Islamski koncept zločina i kazne, koji predstavljaju dva vječna i temeljna pojma svakog krivičnog prava, po kojem je on temeljno različit od koncepta zločina i kazne u modernom evropskom zakonodavstvu, uvijek je aktuelan, a između ostalog, i zato što omogućava da se pravi usporedba, a usporedba je valjan metod za dolaženje do istine.

Zarad pravilnog razumijevanja ovog koncepta potrebno je sagledavati ga u kontekstu temeljnog pojma cjelokupnog islamskog sustava pravde. Vjerezakon (šari'at) koji, uz vjerovanje (aqida), čini bit islama, temelji se na pravdi iz koje crpi svoju legitimnost. Da je pravda temelj islamskog vjerezakona jasno se vidi iz brojnih kur'anskih stavaka (VII: 181, XLII: 15, IV:135 i 138,

LVII:25. i dr.). Iz 25. ajeta poglavlja El-Hadid da se zaključiti da je afirmiranje pravde na Zemlji bio razlog upućivanja Božijih poslanika ljudima Fehmi Huveid (Fahmi Huwayd), dok se iz 15. ajeta poglavlja Eš-Šura vidi da je i Poslanik islama dobio nalog od Boga da afirmira pravičnost među ljudima. Ovaj aksiom vjerzakona na kome su utemeljeni svi ostali uzvišeni propisi islama spomenut je u Kur'anu, u raznim kontekstima, na 29 mjesta. Na drugoj strani, nepravda i nasilje (zulm), koji znači gaženje (ihdar) pravde i oskrnavljenje njezinih uzvišenih ciljeva, spomenuti u Kur'anu na 290 mjesta. I ovakav njihov omjer ima svoje značenje.

Pravda znači udovoljavanje normama ravnoteže i kao takva očituje se na dva nivoa: kao Božija pravda prema stvorenjima Njegovim kao i pravda među ljudima. "Počev od Vrhovnog Gospodara Koji je Moćni i Strogi, ali i Milosrdni i Milostivi pa do čovjeka koji je i tijelo i duh, svuda se proteže temeljna vrlina - pravda, kojoj je tuđ svaki osjećaj mržnje ili osvete... Islamski koncept pravde sjedinjuje židovske i kršćanske odrednice ove vrline. Bog je jako milostan, jer je savršeno pravedan. Milost ne krnji pravdu. Ona joj, u stvari, daje izvjesnu punoću. Milosrđe ne samo da dopunjava nego je i sastavni dio pravičnosti".⁷

Neki moderni pravници su pokušali da milosrđe, koje se u modernom moralnom značenju sve više javlja kao antiteza pravdi, podignu na mjesto koje mu nikako ne pripada. Oni kažu: Pravda je iznad zakona, a milosrđe je iznad pravde. I dok je prvi dio ove krilatice ispravan, jer, uistinu, zakon mora biti u službi pravde, dok pravda ne smije biti sluškinja zakona, drugi dio krilatice je apsurdan, jer u kojem to nasilju ima milosti koju nasilnik, tobože, na taj način želi pokazati. Zapadni čovjek nalazi teškoće u pokušaju razumijevanja muslimanskog moralnog sustava, jer polazi od kršćanskog svjetonazora po kome je **milosrđe glavna vrlina**. U islamskom svjetonazoru **to mjesto pripada pravdi ili pravičnosti**, kako se ona na Zapadu imenuje. Vrijedilo bi stoga istražiti odnos i ishodište ova dva moralna principa; to bi učinilo da se pripadnici ova dva svjetska svjetonazora bolje međusobno razumiju. Da zaključimo govor o pravdi narodnom mudrosti koja kaže: "Pravda drži zemlju i gradove", jer ona joj daje mjesto koje zaslužuje.

⁷ Marsel Boaz, *HUMANIZAM ISLAMA (prijevod u rukopisu)*, Sarajevo, 1990.

ODNOS ZLOČINA I KAZNE JE GOLEMO, MOŽDA NAJVEĆE MORALNO PITANJE METAFIZIČKOG ZNAČENJA

Ovo pitanje javlja se prvi put u vjerskim knjigama, koje govore o Božijim kaznama, što ukazuje na povijesnu povezanost vjere i kazne (Kur'an, V:27, 32). I Hamurabijev zakonik, koji se općenito uzima kao najstariji poznati pravni dokument, tretira ovo pitanje. Kazna (qisas), koju i islamsko pravo predviđa za teške zločine protiv ličnosti (ubistvo i tjelesne povrede) je vrlo stara kazna. Ona se spominje i u ranijim Božijim knjigama (Kur'an, V:32 i 45). To se iz Tevrate (Petoknjižja) nedvosmisleno vidi, dok u Novom zavjetu nema tako jasnog stava. Zadržat ću se na ovoj kazni u cilju pravilnijeg razumijevanja koncepta kazne u islamu uopće, jer se ono uveliko zasniva na pravilnom razumijevanju qisasa.

Qisas, koji se na Zapadu češće prevodi kao o d m a z d a, jezički i pravno znači i z r a v n a n j e (musawat). I dok etimološki znači izravnaje uopće, pravno znači izravnaje između težine kazne i zločina. I zaista, ako je ljudski život jedna od najuzvišenijih vrijednosti, ako je ubistvo jedne osobe usporedivo, zapravo izjednačeno sa ubistvom čovječanstva, i ako je spasavanje jednog života usporedivo sa spasavanjem čovječanstva (Kur'an, V:32), ubistvo treba prihvatiti najvećim zločinom koji zahtijeva najveću kaznu. Zato je pravilo: Život za život, oko za oko, zub za zub neumitno. Bar u načelu. Jer uzima se u obzir i pobuda ('qasd, intentional), da li je zločin učinjen iz umišljaja ('amd, dolus) ili iz nehata (hata', culpa). Osim toga žrtva, odnosno njezini nasljednici mogu da odaberu novčanu odštetu (diya) ili da velikodušno oprostite ('afv), kao što je naznačeno u Kur'anu (II:178-179).

Svaki zločin predstavlja remećenje moralnog sustava, a time i društvenog mira: samo pravedna kazna može te poremećaje otkloniti i vratiti povjerenje ljudi u sustav vrijednosti. U tome je i smisao kur'anske maksime: U qisasu (pravednoj kazni) vam je život o razumom obdareni da bi ste se od griješenja ušćuvali.⁸ Kada ozakonjuje najstrožiju kaznu, Kur'an opet ima u vidu pravdu (smirivanje mržnje, gnjeva i neprijateljstva, zaštitom prava nedužnog), a to se podudara i sa ljudskom naravi. Iako znatno dograđen princip ove kazne u islamu zadržao je ponešto i od odmazde, ali ne i krvnu osvetu. To je prirodno, jer odmazda je izvorni smisao kazne: "Bez obzira na sav kasniji razvoj, koji je kažnjavanje povezao sa nizom drugih činjenica naročito onih koji se tiču prevencije i zaštite, kazna će, gdje god kao takva postoji, uvijek zadržati onaj svoj izvorni smisao i ostat će odmazda, moralni odgovor na nemoralni akt".⁹

⁸ KUR'AN, II:179.

⁹ Alija Izetbegović, *ISLAM IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA*, Biblioteka Nova, str. 232, Beograd, 1988.

Kao i ranije, i danas je aktuelna dilema: kazna ili društvena zaštita. I jedna i druga teorija imaju svoje pobornike. Oni koji zagovaraju institut kazne imaju za cilj moralni efekat: oni koji zagovaraju mjeru zaštite, ciljaju uvijek na društvenu korist. U nastojanju da to prevlada, jer život ne podnosi nikakvu isključivost, moderna zakonodavstva sve više izbjegavaju donošenje "čistih" zakona, tako da danas nema krivičnog zakonodavstva koje se zasniva isključivo na jednoj od spomenute dvije teorije: principa krivice i principa društvene mjere. U pogledu ovog, islam ima vlastitu teoriju koja drži srednju liniju. "Što se tiče islama, on, kao religija, polazi od principa odmazde, ali, kao islamizirana religija, on prihvata elemente društvene zaštite. To je u biti isti onaj razvoj - u skladu sa, dugom prema ovom svijetu' - koji je od molitve napravio namaz, od milostinje zekat, od čisto duhovne zajednice ummet, duhovno-političku zajednicu".¹⁰ Ukratko, islamsko kazneno pravo prihvata kaznu jer ona afirmira pravdu koja je izraz volje Vrhovnog Gospodara, kao i mjeru društvene zaštite. Dakle: "*Ako hoćete da na nepravdu uzvratite, onda učinite to samo u onolikoj mjeri koliko je vama učinjeno, a ako oprostite, to je, doista, bolje za strpljive*".¹¹ "*Neće odgovarati onaj koji istom mjerom uzvratiti za pretrpljenu nepravdu, a odgovaraće oni koji ljude tlače i bez ikakva osnova red na Zemlji remete*".¹² Napokon, tek kada se bude u stanju adekvatno uzvratiti, potrebno je: "*Strpljivo izdržati i oprostiti - tako treba svaki pametan postupiti*".¹³ Zato je i kazneno pravo u islamu sazdan na moralnim principima. Ono ima za cilj, kao i islamsko pravo u cjelini, afirmaciju i zaštitu moralne strukture ljudske zajednice.

Što se muslimana tiče, oni su svoj pojedinačni i kolektivni život nastojali uvijek održavati unutar granica uzvišenih načela svoje vjere. Koliko su u tome uspijevali, svjedoči i njihova historija, koja je drugačija od drugih, ratna ponajviše. Iako krvava kao i druge ratne historije, ona ipak ne poznaje zločine genocida, koncentracione logore, niti ikakva flagrantna kršenja principa humanosti, čak ni u pogledu neprijatelja. Muslimani mogu biti na to ponosni. I danas, kada u Bosni stradaju, uglavnom oni i sva njihova dobra, oni životom svojim svjedoče brojne primjere pravičnosti, ljudskosti i humanosti, jer oni ne mogu biti drugačiji od onog što sami jesu - muslimani.

Neka mi na kraju bude dopušteno da iznesem jedan primjer za koji mi se čini da je primjeren i mjestu i vremenu. Borislav Herak je prvi ratni zločinac osuđen za genocid i druge zločine nad Bošnjacima. Dok on u sarajevskom zatvoru čeka izvršenje smrtne presude, njegov otac radi u jednoj pretežno

¹⁰ Isto, str. 233-234.

¹¹ KUR'AN, XVI:126.

¹² KUR'AN, XLII:41-42.

¹³ KUR'AN, XLII:43.

bošnjačkoj mjesnoj zajednici, jednako s drugim mještanima, svakodnevne poslove. Ne, nema nikakva čuda u tome. U Bosni su čuda druge naravi. Dakle, iako rat još bjesni i traje agresija, u slobodnim dijelovima Bosne ovaj primjer je normalna stvar. Jer, tamo teče normalan ljudski život, u kome mogu i idu zajedno i sila, i pravda, i razum, i srce. Drugdje, nažalost, ovaj uzvišeni princip sve je ugroženiji. Kome pripada zasluga za prvi, a krivica za drugi slučaj, neka svako sam presudi.

KARADŽEBEGOVA DŽAMIJA U MOSTARU PREDSTAVLJALA JE VRHUNAC ISLAMSKEGRADITELJSTVA

KRIVIČNA DJELA GENOCIDA I DRUGIH ZLOČINA U PRAKSI BOSANSKO-HERCEGOVAČKOG PRAVOSUĐA

UVODNE NAPOMENE

Povodom strahovitih i neviđenih zločina koje su kolaboracionistička teroristička Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine i srbijansko-crnogorski fašistički agresor ispoljili na suverenu i međunarodno priznatu državu Republiku Bosnu i Hercegovinu počev od aprila 1992. godine - a ta agresija i zločini nesmanjenom žestinom traju i danas - reagovali su pravosudni organi ove zemlje, a potom i međunarodna zajednica uspostavljanjem Međunarodnog suda za sudsko gonjenje osoba odgovornih za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava počinjene na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine.

Već sredinom 1992. godine bilježimo podnošenje zahtjeva za sprovođenje istrage protiv više desetina osumnjičenih, uglavnom čelnika terorističke Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, a zbog izvršenja krivičnih djela genocida i ratnih zločina. Od tada se broj podnesenih zahtjeva iz dana u dan povećavao. Zabilježeni su i određeni rezultati. Nakon što je Više javno tužilaštvo u Sarajevu stavilo zahtjev za sprovođenje istrage protiv zločinca Radovana Karadžića i oko stotinu pedeset njegovih sljedbenika, Viši sud u Sarajevu je za kratko vrijeme, za nepuna dva mjeseca, saslušao više od pedeset svjedoka i prikupio obiman činjenični materijal.

REZULTATI AKTIVNOSTI

Do 1. avgusta 1995. godine nadležna tužilaštva su primila prijave protiv 2.493 lica. Održano je nekoliko stotina istražnih ročišta na kojima su ispitani okrivljeni i saslušani svjedoci. Naravno, broj okrivljenih koji su saslušani daleko je manji u odnosu na broj prijavljenih, a razlog tome je činjenica što još uvijek nisu dostupni našim državnim organima. Podnijeto je optužnica protiv 45 lica, a sudovi su donijeli nekoliko presuda; u nekoliko slučajeva izrečene su izvršiocima djela genocida smrtne kazne, ali do sada ni jedna nije izvršena.

I pored podnesenih krivičnih prijava protiv 2.493 lica za krivična djela genocida i ratnih zločina protiv civilnog stanovništva ocjena je javno-tužilačke organizacije da njihov broj ne održava stvarno stanje u ovoj krivično-pravnoj oblasti. Broj počinjenih djela ove vrste i njihovih počinitelja daleko je veći od broja slučajeva obrađenih u krivičnim prijavama do sada poznatih počinitelja ovih krivičnih djela. Ova konstatacija ima svoje uporište u činjenici da izvjestan broj kriminalnih događaja ove vrste, koji su učinjeni na područjima koja su pod privremenom okupacijom, nisu u cijelosti obrađeni, dokumentovani i pretočeni u krivične prijave protiv poznatih počinitelja, kao i da postoji znatan broj slučajeva u kojima za sada počinioci nisu otkriveni (Banja Luka, Doboj, Foča i dr.). Pitanje neotkrivenih slučajeva treba razriješiti u saradnji sa organima unutrašnjih poslova sa oslonom na propis čl. 151. Zakona o krivičnom postupku. Naime, prema propisu stava 6. ovog člana, organi unutrašnjih poslova su dužni da sastave krivičnu prijavu u kojoj će navesti dokaze o izvršenom krivičnom djelu. Uz krivičnu prijavu će se dostaviti i predmeti, skice, fotografije, izvještaji, službene zabilješke, izjave, medicinska dokumentacija, identifikacioni zapisnici, podaci o materijalnim štetama i drugi materijali koji mogu biti od koristi za uspješno vođenje postupka. Neotkrivenost počinitelja nije smetnja niti može biti razlog da se krivične prijave ne podnesu kada su kriminalni događaji nesumnjivo otkriveni, jer u tim slučajevima se na osnovu krivičnih prijava protiv nepoznatih počinitelja može zahtijevati preduzimanje pojedinih istražnih radnji i na taj način prikupiti valjani dokazi koji će se moći naknadno koristiti u sudskim postupcima kada se za to steknu odgovarajući procesni uslovi. Iz izloženog se da zaključiti da organi unutrašnjih poslova, na osnovu navedenog zakonskog propisa, imaju obavezu da i nakon podnošenja krivične prijave protiv poznatog odnosno nepoznatog učinioca ovih krivičnih djela, po sopstvenoj inicijativi ili na zahtjev javnog tužioca, i dalje prikupljaju podatke i dokaze, te o istim obavještavaju nadležnog javnog tužioca, kako bi ovaj mogao dokazne materijale upotrijebiti i sa tim saznanjima, te ih iskoristiti u daljem toku postupka. Istovremeno, rješavanje ovog problema predstavlja i trajan zadatak javnih tužilaca koji imaju posebnu ulogu u krivičnom postupku. Oni treba sa svoje strane da pokažu još više inicijative i saradnje sa organima unutrašnjih poslova, organima pravosuđa i drugim državnim organima i institucijama.

NEKE KARAKTERISTIKE GENOCIDA I RATNIH ZLOČINA

Zbog specifičnosti krivičnih djela genocida i ratnih zločina smatramo nužnim da se ukaže i na sljedeće:

Svi koji se bave pitanjem genocida i ratnih zločina na državnom prostoru Republike Bosne i Hercegovine uglavnom se slažu da su na sceni **genocid** i

ratni zločini kakvi u povijesti civilizacije nisu zabilježeni. Prema još uvijek nepotpunim podacima na području ove države agresor je ubio preko 200.000 osoba, preko 150.000 ih je ranio, preko 30.000 žena je silovano, raseljeno je preko milion stanovnika, a materijalne štete su neprocjenjive.

U zločinskim radnjama agresora **zastupljena su sva krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava** koja su sadržana u glavi XVI preuzetog Krivičnog zakona. Najviše su zastupljena krivična djela genocida i ratnih zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 141. i 142. pomenutog Zakona. Radnje genocida na državnom prostoru pojavljivale su se u svim njegovim vidovima sa osnovnom namjerom počinitelaca da potpuno unište bošnjački i hrvatski narod, što je kroz naprijed navedene pokazatelje rezultiralo brojnim ubistvima, teškim povredama tijela, strahovitim narušavanjem fizičkog i duševnog zdravlja, te prinudnim raseljavanjem stanovništva.

U našem pozitivnom zakonodavstvu navedene radnje su inkriminisane u članu 141. Krivičnog zakona kao krivično djelo genocida. Po formi i sadržaju stilizacija ovog člana u potpunosti odgovara odredbama Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Isto tako odredba člana 100 krivičnog zakona odgovara međunarodnoj konvenciji o nezastarivosti krivičnih djela genocida i ratnih zločina.

Sam izraz genocid skovao je i prvi put upotrijebio prof. **Lemkin** 1944. godine koji je ovo djelo definisao kao "uništenje jedne nacije ili etničke grupe". Po njemu genocid ne znači samo neposredno uništenje jedne nacije ili etničke grupe masovnim ubijanjem svih njenih članova, već uopšte "jedan koordinirani plan različitih akcija kojima je cilj uništenje bitnih životnih osnova nacionalnih prava sa namjerom uništenja samih grupa". Ovaj stav prof. Lemkina prihvaćen je u Nimberškoj i Tokijskoj presudi, a zatim u citiranoj međunarodnoj konvenciji, što je kasnije prihvatilo i krivično zakonodavstvo Republike Bosne i Hercegovine.

Složenost navedenih pitanja i, sljedstveno tome, prikupljanje dokaza za ova i slična djela, i podvođenje radnji izvršenja pod zakonsku normu, podrazumijeva veoma stručan i studiozan posao koji zahtijeva veliko stručno obrazovanje pravosudnih kadrova da bi isti mogli učiniti razlike između činjeničnih i pravnih pitanja, od čega ovisi pravilno i zakonito postavljanje optužbe. Navodimo primjer iz prakse:

U jednom slučaju počinitelj je optužen da je kao logoraš - starješina sobe, saradujući sa upravom logora u kojem se nalazio veliki broj zatočenih lica, samoinicijativno tukao poimenično navedene zatvorenike drvenim palicama, pesnicama i nogama, noću ih budio i izvodio iz logoraških prostora i predavao ih stražarima u logoru koji su ih takođe tukli i na druge načine fizički maltretirali,

nanoseći im tjelesne povrede i duševne patnje, silovao zatvorenice logora i učestvovao u paljenju dvadesetak kuća u obližnjem selu, da je, dakle, kao pomagač navedenim radnjama učinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. Krivičnog zakona. Optužnica je zasnovana na činjenicama i dokazima koji su nesumnjivi obzirom da su svjedoci - očevici pred sudom detaljno opisali radnje optuženog koje predstavljaju radnje izvršenja navedenog krivičnog djela. Ovdje se, međutim, postavilo pravno pitanje da li optuženi, kao logoraš, obzirom na takvo svojstvo, može biti izvršilac navedenog krivičnog djela. Javna optužba je smatrala da je optuženi, koji se pridružio agresorskoj strani, učinio ovo krivično djelo u svojstvu pomagača. Međutim, prvostepeni sud to nije prihvatio, ocjenjujući da se u ponašanju optuženog radi o nasilničkom ponašanju iz člana 204 Krivičnog zakona, za koje djelo ga je i oglasio krivim.

Iz izloženog primjera proizilazi da je utvrđivanje odgovornosti da li je optuženi učinio djelo koje mu se stavlja na teret, bez ikakve rezerve rješavanje činjeničnog pitanja, to jest utvrđivanje odlučnih činjenica što su se desile u stvarnosti koje odgovaraju jednom od konkretnih oblika apstraktno u Zakonu opisanog zabranjenog djela. Tom pitanju treba posvetiti punu pažnju prvenstveno u istražnom postupku, jer od potpunog i kvalitetnog prikupljanja dokaza u istrazi zavisi dalji tok cjelokupnog sudskog postupka.

Međutim, ocjena da li je ono što je utvrđeno kao učinjeno djelo, zakonom zabranjeno i primjena sankcija za to djelo, je rješavanje pravnih pitanja, tj. primjene zakona u užem smislu, što je posebno značajno za javnog tužioca, odnosno za sudsko presuđujuće vijeće, koje prikupljene činjenice i dokaze podvodi pod pravnu normu i određenu radnju kvalifikuju kao krivično djelo. Prema tome, činjenična pitanja se nalaze samo u zoni operacije kojom se utvrđuje da li je okrivljeni učinio djelo koje mu se stavlja na teret? Sve ostalo izvan ove operacije su samo pravna pitanja.

Na izloženo se ukazuje kako bi se napravila razlika između činjeničnog i pravnog pitanja, jer činjenično pitanje je pitanje postoji li i je li pravilno utvrđena neka činjenica iz stvarnog života, što bi trebalo da odgovara određenom pojmu iz pravne norme, a pravno pitanje je da li tako utvrđena činjenica odgovara tom apstraktnom pojmu iz pravne norme. To, dakle, znači da jedna pojava predstavlja činjenično pitanje ako je posmatramo sa stanovišta njene podudarnosti sa oznakom iz pravne norme. Primjena sankcije odnosno odricanje njene primjene, je rješavanje pravnih pitanja, tj. primjene zakona o užem smislu, a sastoji se u određivanju za konkretni slučaj pravne posljedice koja je predviđena u pravnoj normi.

Sve ovo se ističe zbog toga što se u našoj sudskoj praksi, konkretnije pri podnošenju zahtjeva za sprovođenje istrage, u optužnicama pa i presudama, zapažaju grješke kod ocjene šta je činjenično a šta pravno pitanje, tako da u krajnjoj konsekvenci dolazi do pogrešne primjene propisa, a ponekad i do nepravilne i time do nezakonite odluke.

Na osnovu naprijed rečenog, posebno kada se ima u vidu problem odnosa činjeničnog stanja i primjene pravne norme, opredijelio bih se da je u konkretnom slučaju u odnosu na okrivljenog trebalo primijeniti član 142 Krivičnog zakona - KZ (ratni zločin protiv civilnog stanovništva), a ne član 204 KZ (nasilničko ponašanje). Ovo iz još jednog razloga koji se otvara kao novo pitanje nije li okrivljeni ne pomagač u izvršenju krivičnog djela iz člana 142 KZ (ratni zločin protiv civilnog stanovništva), već njegov neposredni izvršilac.

U dosadašnjoj sudskoj praksi vezano za ova krivična djela nije se postavilo pitanje koja je kriminalna količina validnih dokaza dovoljna za donošenje osuđujuće presude. U do sada presuđenim predmetima su prikupljeni materijalni i drugi dokazi koji su nesumnjivo ukazivali na izvršenje ovih krivičnih djela. Ovdje, međutim, treba istaći da je zbog prirode ovih krivičnih djela i načina njihovog izvršenja moguća i takva situacija da za dokazivanje određenog djela postoji iskaz samo jednog svjedoka - očevidca. Smatramo da je iskaz samo jednog svjedoka uz postojanje određenih materijalnih dokaza dovoljan za donošenje zakonite osuđujuće presude. U širem kontekstu gledano radi se o primjeni formalne ili materijalne istine. Međutim, najbitnije je da se sudsko uvjerenje temelji na pravno relevantnim dokazima. Za podsjetiti je da je još Napoleon u vezi sa zakonskom ocjenom dokaza rekao: "Dok dokaz jednog poštenog čovjeka nije dovoljan da se osudi neka bitanga, dotle je dokaz dvije bitange dovoljan da se osudi pošten čovjek".

ZAKLJUČNA OCJENA

Već smo rekli da su pravosudni organi Bosne i Hercegovine zabilježili početne, ali veoma značajne rezultate na prikupljanju i utvrđivanju činjenica o djelima genocida i ratnih zločina. Praktično, za sve poznate događaje prikupljaju se potrebni podaci i sprovode pojedine istražne radnje. Postignuti rezultati su tim veći ako se zna sa kakvim teškoćama se susretalo bosansko-hercegovačko pravosuđe i obzirom na uslove u kojima su radili u dosadašnjem trajanju agresije na našu državu. I pored mnogih teškoća i početnog nesnalaženja zbog složenosti i obimnosti rada na obradi ovih predmeta, dosadašnje aktivnosti pravosudnih i drugih državnih organa daju nadu da ni jedno krivično djelo genocida i ratnih zločina neće ostati neotkriveno i nekažnjeno. S druge strane, realno se očekuje

da će i Međunarodni sud u Hagu učiniti sve što je u njegovoj nadležnosti da krivci za genocid i druge zločine (predviđene Ženevskim konvencijama iz 1948. i 1949. godine) budu privedeni odgovornosti. Pošto će mnogi od njih bježati u agresorske države, ili neke druge koje im dozvole boravak, mi u pravosuđu Bosne i Hercegovine podržavamo naše najviše državne organe da se od međunarodne zajednice zatraži da uvedu sankcije protiv onih zemalja koje ne bi htjele zločince izručiti Međunarodnom sudu.

Borba protiv genocida, ratnih i drugih zločina nipošto ne znači samo rad na toj problematici, već neizostavno uključuje i zakonsku aktivnost protiv druge vrste kriminala. Posebno imamo u vidu krivična djela ubistva, silovanja, nedozvoljene trgovine devizama, krađa, tjelesnih povreda, šverca i bespravnog useljavanja u stanove. Na ovaj način naše pravosuđe može da udovolji svojim zadacima i da efikasnije nego do sada štiti osnovna ljudska prava i slobode. Najnovija situacija sa Srebrenicom i Žepom zahtijevaju najodgovorniji odnos nadležnih pravosudnih organa kako bi se obezbijedili tragovi zločina i njihovih učinilaca i kako bi međunarodna zajednica imala uvida u uzroke i posljedice ove strašne tragedije.

Nije moje da sudim o odgovornosti bilo kog organa, ali se mi u pravosuđu slažemo da međunarodna zajednica, na čelu sa velikim silama, ovu tragediju nije smjela dozvoliti, jer su i Srebrenica i Žepa bile zone zaštićene od najviše svjetske organizacije.

Na kraju da dodam: Pravosudni organi države Bosne i Hercegovine su kadrovski i stručno osposobljeni da sve predmete iz ove oblasti, koji se pred njima nađu, riješe u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, a sve u duhu izreke italijanskog pravnika Foskinija "kao što je okrivljeni odgovoran za krivično djelo, tako je i društvena zajednica odgovorna za pravilnu presudu".

KAŽNJAVANJE ZLOČINA KOGA SMO PREVIDJELI

Ja sam njemački pravnik, ali nisam stručnjak za međunarodno javno pravo ili za krivično pravo. Kao turist u Dalmaciji sam nešto malo naučio srpskohrvatski. Zato sam mogao govoriti sa bosanskim izbjeglicama. Potreslo me je šta su pričali. Zato sam počeo skupljati njihove izjave o ratnim zločinima.

Iako sam jurist, ne mislim da nam je ovdje potrebna detaljna diskusija o pravnim pitanjima, jer je pravna situacija dosta jasna. Zločini o kojima se radi, moraju biti kažnjeni po osnovu međunarodnih konvencija. Naime, radi se o Konvenciji o genocidu i ženevskim konvencijama sa dodatnim protokolima iz 1980. godine. Te konvencije su stupile na snagu u praktično svim evropskim zemljama. Prema njima, svaka zemlja u kojima su te konvencije stupile na snagu mora goniti zločince koji krše te konvencije, iako su to radili u drugoj zemlji. To znači da zločinci koji su počinili svoje zločine u Bosni i Hercegovini i prema drugim bosanskim građanima i kršili te konvencije mogu biti optuženi pred sudovima i u npr. Austriji, Danskoj ili Njemačkoj, iako su ti zločinci bosanski ili hrvatski odnosno jugoslovenski građani.

Tu postoje samo dva problema, i oba su veoma važni.

- **Prvi problem:** Prema ženevskim konvencijama mogu biti gonjeni samo zločini počinjeni u toku međunarodnog, a ne građanskog rata (iako i zločini u toku građanskog rata krše tu konvenciju). Ako je rat u Bosni građanski rat, onda ovdje mogu biti optuženi samo zločini u okviru genocida, a ne mnogo veći krug zločina koji krše ženevske konvencije.

Zato moramo dokazati i naglašavati da se tu dogodio međunarodni rat između Bosne i Hercegovine i Jugoslavije odnosno Hrvatske, iako one ratuju u Bosni i Hercegovini, uglavnom ispod maske navodno samostalnih grupacija (Republika Srpska, "Herceg-Bosna" i sl.) koje su one organizirale i finansirale.

- **Drugi problem:** Konvencije traže od svake zemlje članice da gone te zločince, ali domaći zakoni tih zemalja (npr. član 6 njemačkog krivičnog zakonika) to uglavnom samo dozvoljavaju. Njemački javni tužilac takvog zločinca **može** optužiti, dok na drugoj strani **mora** optužiti svakoga koji počinu neki zločin u Njemačkoj. To u stvari nije u skladu sa tim konvencijama i mora

da se mijenja. Zakonodavstvo mora predvidjeti da se pravosuđe mora baviti tim zločincima isto kao, npr. pijanim vozačima na domaćim cestama. Moramo shvatiti da nijedna evropska državnica, da li je to Hrvatska, Njemačka, Luksemburg ili čak i "velikodostojanstvena" Republika Francuska, ne može izbjeći posljedice genocidne ludosti izvan svojih granica isto kao što nijedno selo ne može biti sačuvano od pijanih vozača ako policija tog sela zadržava kola samo onih pijanica koji su došli iz tog sela. Do sada su u praksi samo najmanje tri evropske zemlje pokrenule postupke protiv ratnih zločinaca iz Bosne, tako da je privremeno to još uvijek samo teoretsko pitanje.

Dakle, pravna situacija je uglavnom zadovoljavajuća, pa nema potrebe da o tome diskutiramo, npr. da tražimo nove konvencije protiv zločina. Postojeće konvencije već uključuju sve važne ratne zločine. Takvim diskusijama samo gubimo vrijeme i udaljavamo se od važnih, to jest od praktičnih pitanja.

Moramo diskutirati ne o konvencijama, nego o izvršavanju tih konvencija. Naravno, veoma je lijepo da se konačno, poslije 40 godina od stupanja na snagu Konvencije protiv genocida u praksi ona i primjenjuje, ali dosada uglavnom samo simbolično. To nije dosta. Ti zločini su u najmanju ruku isto tako opasni kao trgovanje drogom (ustvari su djelomično počinjeni od istih ljudi). Protiv njih se treba boriti istom energijom. Ovdje su dvije stvari važne:

- **Prvo, treba više istraživača.** Uzmimo Njemačku. Ovdje ima više od 300.000 izbjeglica. Valjda najmanje svaki peti od njih zna nešto o tim zločinima što može biti važno za sud. To su 60.000 ljudi koje treba saslušati. Nemoguće je reći koliko je zločinaca među njima, ali pola posto je valjda veoma oprezna ocjena, dakle 1.500 ljudi. Neki od njih vjerovatno imaju veze sa ovdašnjim kriminalom već od prije rata. Npr. Arkan je počeo svoju karijeru kao jugomafijaš u Frankfurtu. To što su opljačkali u Bosni i drugdje sad možda hoće investirati u legalne i ilegalne aktivnosti ovdje. To je, dakle, razmjera problema za istragu. Za to treba stotine istraživača. Ne znam koliko ih u stvari ima, a sigurno nema ni sto, valjda nema dosta ni za mali broj slučajeva o kojima je policija slučajno nešto saznala.

- **Drugo,** to nije pitanje samo za Njemačku. Znatan broj i svjedoka i mogućih zločinaca žive i u Austriji, Švicarskoj, Švedskoj, Češkoj, Danskoj, pa naravno i u samoj Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj. **Istraga mora, dakle, biti međunarodna.** Dosad, koliko ja znam, samo Međunarodni sud u Hagu i njegovo tužilaštvo se ozbiljno i međunarodno bave tim pitanjima, a oni nemaju dosta ni novca ni ljudi. Zato je, njihov rad veoma ograničen, iako se oni već trude da istražuju ne samo pojedine slučajeve nego zahvataju i cjelokupnu situaciju većih područja.

Dakle, **sistematična istraga svih tih zločina još nije ni počela. Za to je potrebna međunarodna grupa policijskih stručnjaka.** Takva grupa mora dobiti sve rezultate nacionalnih istraga, mora ih analizirati i provesti dodatne istrage, u uskoj saradnji sa tužilaštvom Međunarodnog suda u Hagu i sa nacionalnim tužilaštvima, pa mora i uspostaviti veze sa policijom u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Jugoslaviji. Sa njima se doduše ne može bezuslovno saradivati jer, oprezno rečeno, te policije možda nisu sasvim nepristrane.

Takva je grupa potrebna, a valjda ćemo je uskoro i dobiti. Možemo samo pokušati da skupljanjem dokaza pripremimo njezin rad. Ako prilikom ovog Kongresa uspijemo da malo koordiniramo naš rad bar ovdje u Njemačkoj, to će već biti lijepi uspjeh.

Istrage su se dosad bavile uglavnom samo direktnim zlodjelima, ubistvima, proganjanjem, pljačkanjem itd., a ne i propagandom i propagandistima koji su pripremili, poticali i sakrili te zločine. **Bez propagande, ti zločini se ne bi ni dogodili.** Propagandisti su isto tako, a možda i više, odgovorni za tu tragediju nego što su direktni počinioci koji su često bili primitivci i duševno bolesni ljudi koji su vjerovali to što su im pričali propagandisti, da su ugroženi itd... Propaganda ih je riješila moralnih zapreka tako da su mogli ubiti, mučiti i pljačkati svoje komšije. **Propagandisti moraju biti gonjeni u sudskom postupku, i to ne samo u krivičnom, nego i u građanskom postupku; oni i njihovi mediji moraju platiti za štetu koju su prouzrokovali.**

Moramo se upitati zašto smo dosad obratili tako malo pažnje propagandistima. Mislim da je to zato jer dok se pošteno zgražamo nad ubistvima, pljačkanjima itd., u sebi imamo sklonost prema zločinu tih propagandista. Njihova propaganda je uglavnom propaganda mržnje prema nekim grupama, prema Albancima i Bošnjacima, a isto i prema Hrvatima i Srbima. Nažalost, grupna mržnja, tj. **rasizam je zarazna bolest.** Sada imamo takvu rasističku propagandu na svim stranama; pa i kod najvećih žrtava - bošnjački novinar je napisao knjigu pod rasističkim naslovom "DA, JA PREZIREM SRBE!", sa odgovarajućim sadržajem. Takvi ljudi blate pravednu stvar. Najgore je, što oni mogu pretvoriti žrtve u zločince. Oni pomažu agresoru. Agresor nije ni Srbin, ni Hrvat, ni Bošnjak, ni Rom, ni Albanac, ni pravoslavan, ni katolik, ni musliman, ni komunist. Agresor je organizirani zločinac koji kao pokriće i oružje upotrebljava rasizam svake vrste - i ne samo jednu određenu vrstu takve ludosti. Agresor može danas upotrijebiti jednu ideologiju a sutra drugu. Milošević je svoju karijeru počeo borbom protiv "šiptarskog primitivizma" a danas hoće da se spasi savezom sa Albancima. Ekmečić je nijekao postojanje bošnjačke nacije, a danas kaže da su i Srbi i Bošnjaci žrtve hrvatske (i njemačke) agresije. Nije važan sadržaj ludosti, nije važan ukus otrova, važno je da je to ludost, da je to otrov.

Propagandisti moraju pred sud. Prije toga mora se istražiti historija njihovog zločina. **Ko je, kada i kako počeo nacionalističku hajku, i, važnije, ko je to organizovao, ko je, kada i koje planove izrađivao.** Planove za podjelu Bosne i Hercegovine, planove za "preseljavanje" ljudi. Ko je dalje širio mržnju i kako, itd. Ko je inicirao i upotrijebio laž kao oružje, npr.: lažljive priče o napadima na JNA, koje su četnici širili prije napada na Bošnjake; fotografije masakriranih leševa Bošnjaka pokazane na srpskoj televiziji kao srpske žrtve mudžahedina; a i širenje poznatih laži u inostranstvu i od strane stranaca kao što je na primjer Peter Gloc (Peter Glotz). Čini mi se da su mnogo toga radili prema uvijek istim uzorima. Možda su ti uzori bili izrađeni od armijskih psihologa. I to treba istraživati.

Za takvu istragu treba najprije skupljati i pregledati materijal: novine, časopise, televizijske emisije. Ovdje imamo veoma malo toga. Nadam se da je više toga bilo sačuvano u Bosni.

Svako dijete uči da se mora čuvati vatre i noževa, jer mogu uništiti kuće i raniti ljude. Dosad se ne uči da hajka i mržnja protiv drugih grupa ljudi mogu uništiti zemlje i ubiti ljude. Zato moramo istražiti i razjasniti zločin propagande i sve njegove metode tako da svi učimo i da naučimo i našu djecu: **Mržnja protiv drugih grupa je ubilačka. Ko organizira ili izvodi hajku i prodokuje mržnju protiv drugih grupa, taj je masovni ubica.**

BIJELA DŽAMIJA NA VRATNIKU, SARAJEVO

ODGOVORNOST KOLEKTIVITETA - PRILOG RAZUMIJEVANJU KOLEKTIVNE ODGOVORNOSTI SRBA -

Razumijevanje pojmova: Moramo se naučiti da, na jednoj strani, pojam genocida u Bosni i Hercegovini razumijevamo iz evropskog konteksta, ali da, na drugoj strani, s pažljivom distancom uzimamo političke poruke, potpisane dogovore, prijateljstva i mržnju, a posebno pravne i državne standarde koji se pojavljuju u političkoj leksici slavenskog juga. Tamo pojmovi ne korespondiraju uvijek sa značenjem koje imaju u zapadnoevropskom kulturnom krugu. Kada se u postjugoslovenskim "demokratijama" izgovara "pravna država" misli se na forme političkog discipliniranja građana, kada se priziva "demokratija" misli se na lojalnost sistemu i čovjeku na vlasti, kada se zagovaraju "ljudska prava" misli se na ograničen krug individua kojima se priznaje svojstvo čovjeka. Za problem koji se ovdje razmatra precizna terminologija je **condicio sine qua non** (uslov bez koga se ne može). Na samom početku je, dakle, riječima potrebno obezbijediti semantičko pokriće.

To se iznad svega, odnosi na pojmove "**nacija**" i "**narod**". Njihovo značenje u jezičkim kulturama bivše Jugoslavije još uvijek nije jasno konstruirano. Narod i nacija su ovdje sinonimi i označavaju pretpostavljenu "genetsko" - religijsku srodnost. Pojam nacije nije jednak pojmu državljanstva, nego predstavlja prema državi usmjeren i u tom smislu osviješten etnički narod. Fenomen "nacije" i "naroda" se uvijek mora razumijevati s obzirom na **etničke** determinante koje se, opet, kombiniraju sa sviješću o zajedničkom porijeklu i zajedničkoj religiji.

Terminološka distinkcija je bitna za razumijevanje državnopravne situacije u Bosni i Hercegovini pred sami rat kao i za njegov kasniji tok. "Narod" kao apstraktni izraz za građane jedne države u postjugoslovenskim državama ne postoji. Pojam bosanske nacije kao zbira apstraktnih građana je besperspektivan. To je jasno pokazalo odbijanje etničkih Srba da uzmu učešća na referendumu o nezavisnosti Bosne i Hercegovine (29. februara - 1. marta 1992.), ali i njihovo učešće na sopstvenom, srpskom referendumu kojim je proklamirano ostajanje bosanskohercegovačkih Srba u Jugoslaviji. Nikada, međutim, na relevantan način nije obznanjeno kakav zaseban interes, interes koji bi vodio državnom blagostanju, mogu imati Srbi u Bosni i Hercegovini i u čemu bi se on morao

razlikovati od istog takvog interesa Bošnjaka ili Hrvata. Svrstavanje bosanskih Srba uz sopstveni "narodni referendum" u još postojećoj, mirnodopskoj Bosni i Hercegovini - naime pristanak na diktat nacionalističkog vrha - predstavljalo je sam klimaks nacionalizma i za razumijevanje problema kolektivne odgovornosti ima posebno značenje. To je otkrilo da između srpskih režima postoji jedna, ne građansko-državna nego etničko-državna veza, da jedan teško odredivi kod srpstva, "srpskog naroda", "srpske nacije" funkcioniše u vancivilizacijskom prostoru i da se ne može objasniti na racionalan način. Srbi su u Bosni i Hercegovini s prezirom odbacili ponudenu mogućnost da se početkom 1992. konstituiraju u građane države Bosne i Hercegovine, pristajući tako na velikodržavni projekt koji je u internim političkim i vojnim krugovima vjerovatno već tada bio precizno razradio ratne planove. "**Srpska nacija**", "**srpski narod**", "**srpstvo**" su danas samo sinonimi za **etnikum** koji u prvi plan stavlja zajedničko porijeklo i pravoslavnu religiju, za **etnikum** koji fingira jedinstvenu kulturu, jezik, vjeruje u istu sudbinu i etnički čistu državu. Ti su pojmovi ujedno i zaštitni znak "etničkog čišćenja", konclogora i jednog rata za koji se sa sigurnošću ne može utvrditi koliko je zla nanio jednoj državi i jednom narodu. Uz njih, zbog toga, ide i pitanje kolektivne krivice i kolektivne odgovornosti.

O problemu: Izuzetno osjetljiv problem tzv. **kolektivne krivice** je na prostoru bivše Jugoslavije skoro uspaničenim tonom proglašavan bespredmetnim. Najprije su beogradski mediji požurili da objave naslove tipa "Ne vjerujem u kolektivnu krivicu" (Intervju sa Eli Vizelom (Eli Wiesel) da bi se ista tema iz hrvatske perspektive prikazala kao "skandalozna podvala političkih i vojnih kreatora da svoj zločin predstave kao interes i ponašanje samog naroda" (I. Lovrenović). Sarajevsku paradigmu u vezi sa ovim problemom opet najbolje opisuje zamisao da se srpski zločini u Bosni ne predstavljaju kao problem kolektivne krivice nego kao problem identifikacije zločinca (G. Berić).

Da u temi kolektivne krivice postoji ipak nešto neobično, nešto što provocira na razmišljanje i izaziva strijepnje, potvrđuju posljednje opomene iz Beograda kako se Srbima pokušava podmetnuti kolektivna krivica (Pismo Udruženja književnika Srbije). Čini se da nagomilan materijal o metodama i pozadini etničkog čišćenja u Bosni i Hercegovini (dovoljno je samo pogledati izvještaj Tadeuša Mazovječkog (Tadeusz Mazowiecki) od 10. februara 1993.), na srpskoj strani razvija refleks samoodbrane, takoreći preventivno pranje savjesti koje bi kolektivnu krivicu stavilo ad akta. Iz Hrvatske, u novije vrijeme, stižu smireniji tonovi. Hapšenje nekoliko krivaca za zločine koji su u Bosni i Hercegovini počinjeni u ime velikohrvatskog državnog projekta, pa prema tome i u ime nacije, dešifrira ovdje kolektivnu krivicu iz odnosa vlasti i naroda (M. Galić). Metod je svakako podsticajan i kasnije će biti detaljnije razmotren.

Krivičnopravna perspektiva: Kolektivna krivica je, kao i većina problema vezanih za krivicu primarno problem krivičnopravnog karaktera. Pitanje krivice se mora postaviti najprije s obzirom na postojanje jedne protivpravne, tačnije **krivičnopravne radnje**, a zatim s obzirom na **odgovornost** njenog počinioca. Krivica i odgovornost stoje u krivičnopravnom smislu u odnosu uzroka i posljedice (C. Roxin, STRAFRECHT, čl. 19 I, str. 700 i dalje). Pretpostavka svake krivice je postojanje krivičnog djela i sposobnost počinioca da razumije njegove posljedice. Potrebno je, dakle, najprije djelo i njegov izvršilac (J. Wessels, STRAFRECHT, čl. 10, str. 104 i dalje). Stereotipno i u najvećoj mjeri tačno predstavljanje ovog rata polazi od genocidnog velikosrpstva i uništenja izvornih Bosanaca - Bošnjaka/Muslimana - kao ključnih elemenata kolektivne odgovornosti Srba. Međutim, problem postojanja krivice **naroda** se ne može riješiti globalnom indentifikacijom počinioca i djela. Premda je takva identifikacija u Bosni i Hercegovini jednostavna ona na bazi golih fakata sama za sebe ne zasniva kolektivnu krivicu. Njoj nedostaje identifikacija, na jednoj strani, kolektivnog **počinioca**, takoreći kolektivnog zločinca koji u stvarnosti postoji samo kao konkretna ličnost, i na drugoj, element **odgovornost** koji tek kroz sposobnost rasuđivanja počinioca odnosno sposobnost uračunavanja posljedica sopstvenim djelima, zasniva krivicu.

Kako odgovornost u **krivičnopravnom smislu** govori samo o statusu pojedinačnog čovjeka, o psihološkim i intelektualnim svojstvima individue, jedva da je moguće zamisliti forme kolektivne odgovornosti. "Narod" u tom smislu nosi u sebi nešto neodredivo, nešto što egzistira u područjima kulture, jezika, zajedničkog teritorija i sudbine ili u pretpostavljenom porijeklu. Narod nije prosti zbir apstraktnih individua iako pretpostavlja svijest individue o zajedničkoj pripadnosti jednom odredivom krugu "srodnika". On funkcioniše kao homogenizirana i prepoznatljiva zajednica individua, ali on još uvijek ne odgovara kvalitetima zasebnog čovjeka. Postojanje kolektivne krivice se tako mora rješavati s obzirom na pojam individualne krivice koja je, kako nas uči krivično pravo, vezana za savim konkretnog čovjeka. Jedan kolektiv bi mogao biti kriv za krivično djelo samo ako bi se njegova struktura mogla izjednačiti sa psihološkom strukturom individue. Ukoliko mogućnost takvog približavanja nije realna, isključena je i mogućnost postojanja kolektivne krivice.

Zaključak: Ključni argument koji opredjeljuje protiv kolektivne krivice uopće dolazi, dakle, iz krivičnopravnog instrumentarija koji krivicu shvata kao individualnu kategoriju, kao sposobnost koja ovisi o psihičkoj i voljnoj supstanci čovjeka. Na osnovu takvih argumenata moguće je postići saglasnost u jednoj tački: kolektivna krivica, naime, ne može biti pripisana narodu kao etničkoj zajednici. Samo se individua može ponašati kao biće volje i razuma tako da se jedino čovjeku mogu uračunavati krivična djela, odnosno, određivati

krivica. Takvo stajalište osnažuje tradicije evropskog krivičnog prava i danas ga na jednak način podstiče Međunarodni krivični sud za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije od 1991. godine u Hagu (Den Hag, član 7. Statuta), međunarodne konvencije i teorije krivice. Razlika između čovjeka i nacije, individue i etničke zajednice je odlučujuća; iza kolektivnog čina, prema ovom shvatanju, uvijek stoji konkretan čovjek. Procjena krivice tako slijedi konkretnu individuu pa i onda kada djeluje u ime nacije čovjek odgovara individualno.

Relativizacija principa individualne odgovornosti: Izvedena na razinu principa potrebno je, dakle, u krivičnopravnom smislu postulirati pravilo: Kolektivna krivica - **ne**, individualna krivica - **da**; kolektivna odgovornost - **ne**, individualna odgovornost - **da** !

Međutim, krivično pravo ne iscrpljuje temu kolektivne odgovornosti, posebno ne srpske odgovornosti za zločine počinjene u Bosni i Hercegovini. Problem je u takvoj formi tačno naznačila, ali ne i objasnila mlaka polemika između Mihnjika (A. Mihnik) i Habermasa (J. Habermass) ZA AMNESTIJU BEZ AMNEZIJE, Borba, 16-17. april 1994., str. 11). Iz nje se može naslutiti diferencirano poimanje problema, naime, razdvajanje kolektivne **krivice** od kolektivne **odgovornosti**. Habermasova je pozicija u pogledu kolektivne krivice tipično krivičnopravna: "Ne postoji kolektivna krivica. Svako ko je kriv treba da odgovara kao pojedinac". Ali, postojanje kolektivne odgovornosti on ne isključuje: "U isto vrijeme postoji nešto kao kolektivna odgovornost za intelektualnu i kulturnu situaciju u kojoj su masovni zločini postali mogući". Mihnjik je kategoričan: "Ja, međutim, mislim da postoji kolektivna svijest i kolektivna odgovornost".

Navedena razmišljanja su podsticajna jer relativiziraju odnos odgovornosti i krivice, kako je on postavljen standardima krivičnog prava. Ona pokazuje da je moguće i da je potrebno odvojiti problem kolektivne **odgovornosti** od kolektivne **krivice**. Tako je prvo pravilo o kolektivnoj krivici moguće dopuniti slijedećim principom: Kolektivna odgovornost - **da**, kolektivna krivica - **ne**!

Postojanje **kolektivne krivice** kao konkretnog izraza kolektivne odgovornosti se ovim sublimira sa apstraktnim pojmom **kolektivne odgovornosti**. Ne bez razloga. O kolektivnoj odgovornosti Srba se mora progovoriti uzimanjem u obzir mogućnosti koja ostavlja pravna filozofija i filozofija države, etika i filozofija ljudskih prava. Naime, tip odgovornosti, u spektru između individualne i kolektivne, mora biti definiran s obzirom na tip i domete zločina, s obzirom na njegove noseće ideje i stupanj interne saglasnosti kolektiva u čije ime je zločin počinjen.

Da li se Srbi mogu optužiti za kolektivnu odgovornost ovisi, dakle, o tome (1) da li u idealtipskom smislu postoji jedna vrsta "**kolektivnog zločinca**" i (2) da li ćemo prihvatiti da postoje forme **kolektivne svijesti** koje su iznutra tako vezane da podstiču zločinačke forme kolektivnog djelovanja. Procjenjivanje oba kompleksa navodi na opreznu procjenu višeslojnih determinanti državne, političke, religijske i pravne prirode.

Kolektivna odgovornost iz takve perspektive više ne bi smjela biti utopija.

"**Kolektivni zločinac**": Zbog navedenih limita krivičnopravne prirode se sa pojmom "kolektivnog zločinca" ne može ništa započeti. Statut Međunarodnog suda za ratne zločine iz Haga preuzima princip **individualne odgovornosti** i nalaže strogu personalizaciju zločinca (čl. 7). Potrebno se dakle osloboditi standarda krivičnog prava postavljajući pitanje "kolektivnog zločinca" na apstraktnoj, filozofskopravnoj ravni: kakve posljedice po kolektiv ima zločin počinjen u ime kolektiva. Da li, dakle, zločin počinjen u ime srpstva, u ime srpske nacije ukazuje na elemente kolektivne odgovornosti Srba?

Ako između neposrednog izvršioca jednog zločina i državne politike postoji unutrašnje jedinstvo koje isključuje mogućnost "nekontrolisanog pojedinca", odnosno ako zločin nailazi na odobravanje, tačnije, na visoku lojalnost etnikuma, kolektivna odgovornost mora biti uvedena kao kategorija moderne etike i filozofije prava.

Da bismo dospjeli do upotrebljivog odgovora moramo najprije zaći u opštu teoriju države, naime u problem **legitimiteta** koji dobro rasvjetljava relevantne elemente za pitanja kolektivne odgovornosti. Takav postupak preporučuje iznad svega **unutrašnja priroda rata u Bosni i Hercegovini**. Valja podsjetiti da je on u bivšoj Jugoslaviji poveden u ime velikodržavnih ciljeva. Srpska politička elita u "srpskim zemljama" kako obično sami nazivaju inače nekontinuirane prostore sa pravoslavnim stanovništvom u Bosni i Hercegovini, od početka napada na Bosnu i Hercegovinu nije ni skrivala velikodržavne ambicije. Veliku Srbiju su sa jednakom vjerom i istim argumentima zagovarali i zagovaraju političari i opozicija u Srbiji, srpske vođe u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, univerzitetski profesori i vozači kamiona. U svim slojevima srpskog etničkog korpusa postoji gotovo zavidna saglasnost o potrebi da svi Srbi žive u **jednoj državi**. Preuzimanje ovog misaonog modela u "Memorandumu srpskog naroda" udareni su temelji etničkom čišćenju i ratnom stilu koji je uslijedio nepunih šest godina kasnije. I upravo rat u Bosni i Hercegovini skoro da zaprepasćuje i zadivljuje lojalnošću i revnošću sa kojom su etnički Srbi iz Bosne i Hercegovine ušli u program etničkog čišćenja. Proglašenje **ustava bosanskih Srba, 27. marta 1992.**, je Jugoslovenskoj narodnoj armiji dalo signal da krene u uništenje svega što nije imalo simboliku pravoslavlja i predznak srpstva.

Srpskom narodu tada nije smetalo otvaranje vatre na Muslimane koji su 4. aprila 1992. u Bijeljini išli na molitvu u džamiju, jednako kao što ih kasnije nije uzbuđivalo ubijanje djece i slučajnih prolaznika u Sarajevu ili rušenje banjalučke Ferhadije. Uz Milošević-Karadžićev pokret za "Jugoslaviju" redom su se svrstali Jugoslovenska narodna armija, univerzitetski profesori, članovi bosansko-hercegovačkog Predsjedništva, ljekari, srpski članovi vlade i dalje sve do običnog čovjeka. Ciljevi su opravdali svako sredstvo i "narod" je bio spreman da ih prihvati kao svoje.

Da je taj tip lojalnosti zadržan do danas dokazuju čak i otpori koje nakon stavljanja Kninske krajine, Banije i Korduna pod kontrolu hrvatske vlasti Miloševićevom režimu pružaju tzv. srpska opozicija, zavičajni klubovi, i samoproglašeni srpski političari i pravoslavno sveštenstvo u Beogradu. Režim se, naime, osuđuje zbog ratnog neangažiranja, traži se nastavak rata svim sredstvima kao nacionalna obaveza svih Srba, a posebno matične države. Ovim se dakle zahtjeva povratak izvornim vrijednostima srpstva i režimu koji ih je 1990. tačno definirao i 1991./92. godine ušao u rat za njih. Istovremeno se održava vjernost ratnoj opciji i ideji velike Srbije.

***Zaključak:** Nedvosmislen legitimitet srpskog rukovodstva i pokazana lojalnost etničkih Srba programima velike Srbije i etničkog čišćenja, predstavlja zapravo narodno legitimiranje zločina i lojalnost zločinu. Oboje ukazuju na jednu istinu nepreciznu ali simbolički moguću formu "kolektivnog zločinca". Principi proceduralne legitimacije i stupnjevi građanskog lojaliteta imaju zadatak da uspostave produktivno jedinstvo između "vladara" i "podanika". U srpskom slučaju je ono na tako visokom nivou da omogućuje gotovo idealnu identifikaciju srpskog režima ili srpskih režima i srpskog naroda. Zločin režima je u tom smislu jednak zločinu cijelog kolektiva.*

"Kolektivna svijest": Postojanje srpske kolektivne svijesti je teško osporiti. Homogenizacija Srba oko programa etničkog čišćenja i stvaranje velike Srbije pretpostavlja jaku svijest o kolektivnim vrijednostima, porijeklu, tradiciji i ciljevima za koje se treba boriti. Borba za veliku Srbiju je započela senzibilizacijom naroda za specifično srpske kolektivne vrijednosti. Treba podsjetiti da je **Memorandum** zahtijevao oslobađanje ideologija koje u prvi plan stavljaju nacionalnost i teritorijalnost. Psihologija **antisrpske urote**, koje su sa jednakom snagom potranjivali aktivisti srpskog režima i prvaci pravoslavne crkve, je kolektivnu svijest Srba kanalizirala na nekoliko premisa. U njih je svakako moguće ubrojati osjećaj ugroženosti i potrebu ispravljanja pretpostavljene historijske nepravde da Srbi žive u više država.

I jedno i drugo je moglo biti zloupotrebjeno instrumentaliziranjem historije i mita o Srbiji - "božjem ostvarenju". Već je progon Srba u Drugom svjetskom ratu na jedan, može se reći, tragičan način, omogućio zamjenu individualne svijesti o sebi, sviješću o pripadnosti jednom kolektivu kroz kojeg je moguće definirati i sebe i svoju historiju.

Jedinstvo mrtvih i živih, svijest o sopstvenoj veličini i ugroženosti je opet u socijalističkoj Jugoslaviji mogla biti pothranjivana na oseben način. Srpske nacionalne institucije su održavale nacionalni identitet Srba u mjeri koja je drugim nacijama po pravilu bila nedostupna. Nezamislivost postojanja nacionalnih ustanova bosanskih Muslimana ili prigušena institucionalizacija hrvatskih nacionalnih potreba nije u slučaju Srba imala adekvatne ekvivalente. U Bosni je bilo nezamislivo postojanje muslimanskog teatra ili provincijske folklorne grupe s muslimanskim predznakom; u Srbiji je to bio dio najnormalnijeg komuniciranja "nacije" s čovjekom.

Kolektivna svijest Srba je, što se vidi iz ovih natuknica, u socijalističkoj Jugoslaviji zadobila jasne institucionalne konture i unutrašnju konzistentnost. Međutim, važnije je uočiti da je Jugoslavija okupila sve Srbe u jednoj vrsti **duhovnog** državnog jedinstva, otvorila im mogućnosti snažne nacionalne artikulacije i otvarajući im velikodušno javne službe učinila da se identificiraju sa državom Jugoslavijom. Kolektivna svijest Srba je, u tom smislu, sa sobom donosila snažan osjećaj za državne institucije, za dijalektiku državne vlasti, za državni aparat i državne atribute. Tako se na Kongresu srpskih intelektualaca Bosne i Hercegovine, održanog u Sarajevu marta 1992. sudbina srpstva predstavlja isključivo kao problem svesrpske države. Kolektivna svijest Srba funkcioniše dakle uvijek u jednoj korelaciji sa **državom**: etnička kultura, religija, etnički ponos - sve je to korelat srpske države koja se uvijek iznova nameće kao najviši cilj svakog pojedinačnog čovjeka.

U predvečerje rata je Srpska demokratska stranka ušla u inače bespredmetne, rasprave o suverenitetu Bosne i Hercegovine sa tezom da je suverena nacija, narod, osporavajući pri tom valjanost općusvojenog principa u državama zapadne provenijencije, da suverenitet polazi od apstraktnog građanina, državljanina jedne države. Težište je stavljeno na tvrdnju da pojedinac nema nikakvog značaja u poređenju sa nacijom. Opservacije srpskih političkih predstavnika, posebno B. Plavšić, A. Buhe i I. Maksimovića su krajem 1991. i početkom 1992. zbunjujuće podsjećale na nacionalsocijalistički pristup: "**Du bist nichts, dein Volk ist alles**" (Ti nisi ništa, tvoj narod je sve). Danas se pun smisao izdizanja naroda do najviše srpske vrijednosti pokazuje u rasističkim naklapanjima visokog funkcionera i jednog od vođa bosanskih Srba Biljane Plavšić. Iz njih se može sagledati veza između individue i srpstva; ona ovdje kao da tendira općem prihvatanju dogme o "božanskom", odnosno "kosmičkom

narodu" i stvaranje kolektivne svijesti koja će pojedinca sve više utapati u paranoičnu predstavu o narodu koji ima svetu zadaću da sebe i civiliziran svijet spasi od zaraze multikulturalnosti, Muslimana i Hrvata.

Kolektivna svijest Srba ima u tom smislu više nego simboličnu vrijednost: ugroženost i jedna etnički čista, srpska država postaje dijelom kolektivnog pamćenja i narodne samosvijesti. Ona zloslutnim posljedicama upozorava i tjera na ozbiljnost. Biti svjestan svoje makar izmišljene superiornosti, ili kazano jezikom aktuelnog srpstva, svog "genetskog nagona za prosvjećenošću" podrazumijeva pravo na uništenje manje vrijednih. Zločin se onda u kolektivnoj svijesti pretapa u sveto djelo koje pod "krinkom čistoće" (P. Bruckner, POISTOVJEĆIVANJE SA ŽRTVOM U SRPSKOJ PROPAGANDI, Vijenac, 12. januar 1995., str. 11) obavezuje na izvršenje.

Zaključak: Kolektivna svijest je izuzetno naglašen elemenat srpskog etničkog identiteta. Ona je nekritičkim profiliranjem prema etničkim vrijednostima, koje najvećim dijelom upijaju mogućnost "individualnog stava" ili "nekontroliranog individuuma", zadobila odljuđene forme paranoičnog samoveličanja i istovremenog samosaživljavanja. Međutim, ona ukazuje na čvrstu unutrašnju konzistenciju koja se višestruko oslanja na vlastitu državu, na njene institucije i uračunavajući zločin kao nešto sveto podupire zločinačke ambicije malog čovjeka. Kolektivna svijest o srpskoj kulturi, državnoj tradiciji, balkanskoj superiornosti odobrava uništenje drugih obrnutom logikom paranoika: njih treba uništiti zato što oni žele naše uništenje, zato što znaju da smo superiorni. Kolektivna odgovornost pod ovakvim pretpostavkama ne može biti sasvim isključena.

Tipovi kolektivne odgovornosti: Dva dodatna razloga opredjeljuju takav stav: **Jedan** je srpski odgovor na tipično politička pitanja osamostaljenja federalnih jedinica socijalističke Jugoslavije ratnim operacijama, uništavanjem gradova i nepravoslavnih kulturnih dobara, etničkim čišćenjem i s njima vezanim masovnim silovanjima; **drugi** je izuzetno visok stepen homogeniziranja srpskog etničkog tkiva koje kohezionim silama daleko nadilazi ne samo ostale etničke kolektivitete u bivšoj Jugoslaviji nego guta i samog čovjeka. Oba elementa omogućuju da se problem kolektivne **krivice** postavi kao problem kolektivne **odgovornosti in abstracto** i da se Srbima kao kolektivitetu koji se identificirao sa (veliko) srpstvom nametne **kolektivna odgovornost**.

Takav postupak je opravdan s obzirom na legitimitet srpske/srpskih vlasti, s obzirom na pokazanu lojalnost etničkih Srba ratnim metodama kao i s obzirom na kolektivnu svijest Srba koja djeluje kao koheziona snaga nacije i stvara alibi

izvršioca zločina. Tipičan je primjer Dragoslava Bokana, neuspjelog reditelja, čovjeka kojeg **Helsinki voč** (Helsinki Watch) optužuje za ratne zločine. On u trenutku iskrenosti objašnjava: "Kad sam na frontu, dok se borim i vidim svoje protivnike kako padaju, javlja mi se osjećaj sreće, jer ljudi koji ugrožavaju moj narod bivaju time potisnuti".

Kolektivna odgovornost o kojoj govorimo je **po tipu različita** od krivičnopravne odgovornosti. Ona se može odrediti kao **tip civilizacijske odgovornosti** koji djeluje **prema unutra** - prema sopstvenom etničkom korpusu i **prema vani** - prema drugim etničkim i državnim entitetima. Uspostavljanje razlike između oba nivoa je važno zbog uspostavljanja posljedica - jedne vrste "**sankcija**" za kolektivno neodgovorno postupanje.

U **unutrašnjem** smislu je moguće prognozirati izvjesnu involuciju, državnopravni "zaostatak" koji kao specifična "sankcija", kako to dokazuje njemački primjer, nije nenadoknadiv. Jedna vrsta "nacionalnog doškolovanja" bi svakako bila potrebna. U **vanjskom** smislu se može govoriti o teško odredivom tipu prezira i izolacionizma koji je u granicama međunarodnog prava, već uspostavljen privrednim sankcijama za samozvanu Jugoslaviju. Naime ne samo da nisu "neopravdane" i "nezaslužene" nego sankcije po sebi **verificiraju postojanje kolektivne odgovornosti** za situaciju u kojoj je **ubijanje, protjerivanje i silovanje postalo elementom državne politike**.

Kriterijum većine: Sve to vodi jednom teškom zaključku, naime da je srpski narod znao za zločine koje je planirala njegova vlast i da je htio njihovo izvršenje. Premda se on nameće iz navedenih elemenata (legitimizacija srpske vlasti, lojaliteta i svjesnog pristanka uz ideju velikosrpstva) niko od ozbiljnijih analitičara danas nije spreman izgovoriti riječi kolektivne optužbe srpskog naroda.

Habermas govori o odgovornosti za kulturnu situaciju, Lovrenović i Berić priželjkuju konkretna imena. Brukner odvaja srpski narod od sadašnjeg režima i vjeruje da je srpska emigracija dokaz o razlikama unutar Srba. Galić tačno upozorava na mogućnost identifikacije režima i naroda ukazujući na kriterijum **većina** koji nedvosmisleno optužuju Srbe.

Kriterijum većine može biti upotrijebljen. P. Matvejević ga u zanimljivom eseju "MASKE SU PALE" koristi kao jednu vrstu kolektivnog discipliniranja: "Bošnjaci-muslimani najviše su stradali, i u ovom ratu kao i u onome prošleme. A na njima će ležati najveća odgovornost, jer su ovdje najbrojniji". U srpskom slučaju većina može igrati važnu ali ne i presudnu ulogu. Naime, tu se ne radi o običnoj ili nekoj kvalificiranoj nego o apsolutnoj većini koja u dobroj mjeri uključuje i emigraciju.

Srpska emigracija je danas vjerojatno najznačajniji investitor velikosrpskog projekta; ona predstavlja čutljivo srpstvo koje lobirajući u svijetu, finansirajući rođake, noseći "državne" poreze "Republici Srpskoj" ili humanitarnu pomoć za "civilne potrebe" banjalučke bolnice npr., najdirektnije podupire pokret vaskolikog srpstva. Njihovi su skupovi isključivo skupovi podrške "ugroženom srpskom narodu", a intelektualci, kako to potvrđuje knjiga "SERBIEN MUSS STERBEN" (Srbija mora umrijeti) i popratno pismo predsjedništva "Saveza srpskih udruženja u Nemačkoj" od 28.12.1994., pozivajući na diferencirane poticaje za razmišljanje, pokušavaju relativizirati jasne dokaze o zločinima počinjenim u ime Srba. Postoji jedan zanimljiv tip srpskog emigranta - intelektualca. On analizira i jasno uočava, ali ne želi izvesti zaključak iz kojeg se raspoznaje uzrok i posljedica. Za njega ne igra nikakvu ulogu tko nad kim i zašto vrši zločin; zločin je više opšti stil življenja i samo se izvršioc i žrtve mijenjaju; on pledira na nacionalni identitet koji se veže za državljanstvo, ali nacionalnost Bošnjaka određuje po šemi religijske pripadnosti, ukratko, on analizira samo da bi izbjegao analitičnost. Tipičan je pokušaj Č. Simića američkog lirika, srpskog emigranta, koji u eseju "EIN KOFFER IM STAUB" (Kofer u prašini) sažima sve elemente lagane užasnutosti koja potpuno razvodnjava konkretna pitanja o uzroku i posljedici, o žrtvi i zločincu ili o egzaktnim ciljevima koji pokreću ovaj rat. A, u njemu sve ima svoje ime i svaki korak svoju logiku. Prešutkivanje samo podstiče zaborav i pravi alibi, jer svi su jednako krivi u jednom ludilu koje nema sistema. Argument **emigracije**, kako ga koristi P. Brukner, ili još detaljnije F. Roder (F. Rohder) ne osporava kolektivnu odgovornost Srba: dezerteri kao i generacije "privremeno zaposlenih" nisu izgubile ni vezu ni želju da raskinu postojeće identifikacione komponente sa maticom. Poznata tema vikend ratnika, još uvijek aktuelna za srpsku emigraciju iz Slovenije, Austrije i Njemačke, izbacuje na površinu dublje i teško razumljive veze između režima i naroda. Šutnja, nekritičnost ili javni nastupi kojima se rat i postignuti stepen agresivnosti opravdava floskulom o ugroženosti Srba ili izlizanim argumentom o odbrani Jugoslavije i potiskivanju islamskog fundamentalizma, nije ništa drugo nego svrstavanje pod zločinačku zastavu JNA.

Postojanje **većinske** saglasnosti sa ratnim ciljevima i zločinačkim metodama se, dakle, ne može dovesti u pitanje. Pitanje je međutim, može li se **kolektivna odgovornost pripisati na osnovu principa većine?**

Protiv principa većine govore argumenti koji opredjeljuju za individualnu odgovornost. **Za princip većine** govori međutim vladajuća politička praksa, parlamentarno odlučivanje, zakonodavne procedure i generalno kultura parlamentarnih demokratija. Upravljanje socijalnim sistemima kakva je država danas podrazumijeva princip većinskog odlučivanja relevantnih političkih

subjekata. "Srpska većina", koju uzimamo u obzir, predstavlja čak i nešto više od apsolutne većine. Srpski narod kao da je postigao unutrašnji konsenzus o ciljevima i metodama ovoga rata. Ako je to tačno onda kolektivna odgovornost Srba za rat i njegove posljedice u Bosni i Hercegovini ima svoje pokriće.

Opasnost generaliziranja: Ostaje dakako otvoreno pitanje da li je dopušteno **generaliziranje**. Da li, naime, izuzeci kao bosanski Srbi koji se na strani bosanskohercegovačke vlade bore za vrijednosti multikulturne zajednice, odnosno, pojedinačne figure poput Vidosava Stevanovića, Mirka Kovača, Ivana Đurića ili Bogdana Bogdanovića moraju dijeliti osjećaj kolektivne odgovornosti Srba?

Samo od jedne činjenice zavisi odgovor, naime, od mogućnosti da se njihov angažman poistovjeti sa **fenomenom srpstva** koji je dobio egzaktan sadržaj u **pravoslavnom fundamentalizmu** i **velikodržavnoj politici**. Samo individualni stav, ali i javni angažman ukazuje na elemente odgovornosti, oslobada od nje i od naznačenih "sankcija".

Nepristajanje na diktat velikosrpskog režima i na psihologiju srpstva ne amnestira, međutim, Srbe kolektivne odgovornosti. Razlog ne leži samo u žalosnoj manjini u kojoj se takvi izuzeci nalaze, nego u nemogućnosti njihove identifikacije sa srpstvom. Taj čin javnog distanciranja od zločinačke supstance srpstva se ne može legitimirati kao opšti stav kolektiva. Radi se o individualnom stavu izuzetaka. Oni naprosto ne pripadaju **aktuelnom srpstvu** i u tom smislu nisu "narod" koji treba respektovati kod procjenjivanja srpske opozicije.

Ali, njihova pozicija predstavlja najvredniju kariku ljudskosti u ovom ludilu koje zovemo ratom. Cijena koju "nelojalni" plaćaju je izuzetno visoka, oni su napadnuti izvana i iznutra - taj status zaslužuje posebno ime i teško ga je naći. On ipak može poslužiti kao dobra ilustracija metodama koje vode ukidanju kolektivne odgovornosti: **javno priznanje zločina** i **javno izvinjenje žrtvi** predstavljaju moralno pročišćenje kroz javni čin. To je očekivani gest za skidanje sramnog žiga genocidnosti sa srpskog etničkog tkiva. Da bi bilo vrijedno, uvjerljivo i prihvatljivo ono mora uslijediti iz epicentara srpstva, koje će opet, prethodno morati zadobiti neki novi vrijednosni sadržaj i drukčiju projekciju smisla.

Izvinjenja koja posljednjih godina izgovaraju njemački ili japanski političari su u tom smislu vrlo poučna.